

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU
ANABİLİM DALI

1982 ANAYASASINDA SEÇME VE SEÇİLME HAKLARI

Yüksek Lisans Tezi

Saim EKİCİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Merih ÖDEN

Ankara-2009

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SEÇME VE SEÇİLME HAKLARININ DOĞUŞU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

I. BİR TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜK OLARAK SEÇME VE SEÇİLME HAKLARI.....	7
II-SEÇME VE SEÇİLME HAKLARININ DOĞUŞU VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	12
III-ULUSLAR ARASI BELGELERDE SEÇME VE SEÇİLME HAKLARI.....	15
A-İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde Seçme ve Seçilme Hakkı.....	19
B- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.....	20
C-Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Sözleşmede Seçme ve Seçilme Hakları.....	24
IV- TÜRK ANAYASAL TARİHİNDE SEÇME VE SEÇİLME HAKLARI.....	26
A- Kanun-i Esasi Dönemi.....	26
B- 1921 Anayasası Dönemi.....	31
C- 1924 Anayasası Dönemi.....	32
D- 1961 Anayasası Dönemi.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

1982 ANAYASASI'NDA SEÇME VE SEÇİLME HAKLARI

I-GENEL AÇIKLAMA.....	36
II- SEÇME VE SEÇİLME HAKLARINI KORUYAN ANAYASAL İLKELER.....	42
A- Serbestlik.....	43
B- Eşitlik.....	47
C- Gizlilik.....	49
D- Tek Dereceli Seçim.....	51
E- Açık Sayım ve Döküm İlkesi.....	52
F- Yargı Yönetimi ve Denetimi.....	52
III- SEÇME HAKKI.....	54
A-Genel Oy.....	54
B-Seçme Hakkının Şartları.....	56
1-Tabiiyet.....	57
2-Yaş.....	60
3-Öğrenim.....	63
4- Seçmen Kütüğüne Yazılı Olmak.....	64
C-Seçme Hakkının İstisnaları.....	71
1-Askerler.....	71
2-Hükümlüler.....	72
3-Kısıtlılar.....	73
IV-SEÇİLME HAKKI.....	74
A-Genel Açıklama.....	74
B-Seçilme Hakkının Şartları.....	76

1- Tabiiyet.....	76
2- Yaş.....	82
3- Cinsiyet.....	84
4- Öğrenim.....	89
5- Askerlik.....	90
6- Aday Olma.....	90
a)Bağımsız Adaylık.....	92
b)Siyasi Parti Adaylığı.....	96
C-Seçilme Hakkının İstisnaları.....	99
1- Hüküm Giymiş Olanlar.....	99
a)Toplam Bir Yılda Fazla Hapis Cezasına Hüküm Giymiş Olanlar.....	100
b)Ağır Hapis Cezasına Hüküm Giymiş Olanlar.....	103
c)Belirli Suçlardan Hüküm Giymiş Olanlar.....	104
2-Kamu Görevlileri.....	107
3-Kısıtlılar ve Kamu Hizmetinden Yasaklı Olanlar.....	111
4-Siyasi Yasaklı Olanlar.....	113
V-SEÇME VE SEÇİLME HAKLARININ SEÇİM SİSTEMİ İLE İLİŞKİSİ.....	118
VI-SEÇME VE SEÇİLME HAKLARININ SINIRLANDIRILMASI.....	126
SONUÇ.....	137
KAYNAKÇA.....	142

KISALTMALAR

AYM	:Anayasa Mahkemesi
AYMK	:Anayasa Mahkemesi Kararı
AYMKD	:Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi
AÜHF	:Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Bkz.	:Bakınız
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
E.	:Esas
Ed.	:Editör
İHAM	:İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi
İHAS	:İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi
K.	:Karar
KHK	:Kanun Hükmünde Kararname
k.t.	:Karar tarihi
md.	:Madde
R.G.	:Resmi Gazete
s.	:Sayfa
TBB	:Türkiye Barolar Birliği
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
vd.	:Ve devamı
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu

GİRİŞ

Bilinen en basit ve en yaygın tanımıyla, halkın kendi kendisini yönetmesi biçimi olarak ifade edilen demokrasi, artık günümüzün hakim siyasal doktrini haline gelmiştir. Nüfusun site merkezlerindeki Agora'lara sığabilecek kadar az olduğu ilk zamanlarda ""doğrudan doğruya"" uygulanabilen bu yönetim biçimi, artık günümüzde bir kısım yöneticiler seçerek, bunlara iktidar için muvafakat verilmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Siyasal iktidarın meşruiyetini bu halk muvafakatı sağlamaktadır. Böyle olunca da siyasal iktidarın belirlenmesindeki anahtar kelime de seçimler olmaktadır.

Bu durumda, demokratik bir yönetimin olmazsa olmaz koşulu serbest seçimler; dolayısıyla seçme ve seçilme hakları olmaktadır. Çünkü, seçimlerde ortaya çıkan halk muvafakatının hür ve serbest olması gerekmektedir. Hür ve serbest muvafakat ise, ancak seçme ve seçilme haklarının, bir temel hak ve özgürlük olarak koruma altına alınmasıyla mümkün olabilmektedir.

İnsanların, demokratik anlamda, seçme ve seçilme haklarına sahip olmaları birden gerçekleşmemiş, bu hakların kazanılması için uzun süre mücadeleler verilmiştir.

17. ve 18. yüzyıldaki gelişmelerin ve fikirlerin 18. yüzyıl sonlarından itibaren sonuçlarını doğurmaya başlaması ile birlikte demokrasilerin kurulmaya ve demokratik fikirlerin pratiğe aktarılmaya başlandığı bir döneme girilmiştir.

Feodalizmin yıkılmasıyla birlikte ilk defa mülk sahibi erkeklere tanınan seçme ve seçilme hakları, demokrasilerin vazgeçilmez unsurları olmakla birlikte katılımcılığın ve çoğulculuğun somut birer görünümüdürler. Fransız İhtilalinden sonra mülk sahibi olmayan erkeklere de oy hakkının tanınması, daha sonra bu hakkın beyaz ırktan gelmeyen siyah erkeklere, yakın zamanda da kadınlara tanınması demokrasi ile birlikte, seçme ve seçilme haklarının da devamlı bir gelişim izlediğini göstermektedir.

Demokratikleşme dinamik bir süreç olarak bugüne kadar devam ede gelmiştir ve egemenlik anlayışındaki bir dönüşümü de bünyesinde barındırmaktadır. Demokratik devlet modern devlet anlayışı olup, dayandığı egemenlik anlayışı ile de modern egemenlik kavramına geçişi ihtiva etmektedir.

Bu hakların demokratik bir yapı kazanmasıyla birlikte, halk kütlelerinin siyasi iktidarın seçimine katkıda bulunmaları sağlanmış, aynı zamanda seçilenler de seçenlerin iradeleri ile oluşan seçim sonucuna katlanmak durumunda olmuşlardır.

Seçme ve seçilme hakları, zamanla, toplumlar tarafından bir temel hak ve özgürlük olarak kabul edilmiş, Anayasal ilkelerle koruma altına alınmışlardır.

Seçme, genellikle toplu bir iradenin, birden çok aday arasında bir tercih yapmasıdır. Seçilme ise, seçme unsurunun bir tarafı, demokratik sistemin işleyişine katkıda bulunacak adaylar arasında yer alıp, bu adaylar arasından tercih edilmektir.

Türkiye’de de günümüzde, seçme ve seçilme hakları Anayasa’da, “Siyasi Haklar ve Ödevler” bölümünde düzenlenerek, bir temel hak ve özgürlük olarak kabul edilmiş ve temel bir takım ilkelerle koruma altına alınmıştır.

1982 Anayasasının 67. maddesi, vatandaşlara seçme ve seçilme hakkını tanıırken, seçimlerin ve halkoylamasının serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılmasını öngörmüştür.

Günümüzde, bir ilköğretim okulu sınıfında, sınıf başkanlığı seçiminden, üniversitelerin rektörlerinin seçimine, sivil toplum kuruluşlarının yönetici seçimlerinden, Yüksek Yargı Organlarının Başkanlarının seçimine, mahalli idarelerin yönetimlerinin seçimlerinden, parlamento üyelerinin seçimlerine kadar bir çok alanda seçme ve seçilme hakları yer almaktadır. Ancak, çalışmamızda, böylesi geniş bir alanda var olan seçme ve seçilme hakları, milletvekili seçimlerine yansıyan boyutu ile ele alınacaktır.

Çalışmamızda, seçme ve seçilme hakları 1982 Anayasasında düzenlendiği şekliyle ele alınarak, demokrasilerin olmazsa olmaz koşulu seçme ve seçilme

kavramlarının bir hak olarak doğuşu ve tarihsel gelişiminin yanı sıra, bu hakların temel hak ve özgürlük olarak sınıflandırılmasının sebepleri ve gerekliliği açıklanacak, seçme ve seçilme haklarını etkileyen anayasal ilkeler ve sınırları üzerinde durulacaktır. Bu anlamda, günümüzdeki hukuki rejim içerisindeki mevzuat hükümleri, Türk Yargısının konu ile ilgili verdiği birçok karar ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin emsal kararları, sözü edilen ilkelerle ilintili olarak teze eklenmekle, konunun fiilen nasıl anlaşıldığı ve uygulandığı somutlaştırılmaya çalışılacak, bu sayede uygulamadan doğan bir takım sorunların ve buna bağlı olarak öngörülen çözüm yollarının açıklanmasına gayret edilecektir.

Çalışmanın ilk bölümünde, seçme ve seçilme haklarının bir temel hak ve özgürlük olarak kabul edilmesi anlatılmış, bölüm içerisinde ilk olarak, seçme ve seçilme haklarının temel hak ve özgürlük olması niteliği açıklanmış, devam eden başlıklar altında ise sırasıyla, seçme ve seçilme haklarının doğuşu ve tarihsel gelişiminden bahsedilmiş, bunun devamında seçme ve seçilme haklarının uluslar arası belgelerdeki yansımaları incelenmiştir. Bu başlık altında, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Sözleşme’de seçme ve seçilme hakları ile ilgili hükümlere yer verilmiştir.

Birinci bölümün son başlığı altında ise seçme ve seçilme haklarının, Türk Anayasal tarihindeki durumu açıklanmış, bu başlık altında da, Kanun-i Esasi dönemi, 1921 Anayasası dönemi, 1924 Anayasası dönemi ve 1961 Anayasası dönemi olmak üzere ayrı ayrı alt başlıklara yer verilmiştir.

İkinci bölümde, seçme ve seçilme haklarının 1982 Anayasasındaki durumu incelenerek, bölüm altında ilk olarak genel bir açıklamaya yer verildikten sonra, takip eden başlık içerisinde seçme ve seçilme haklarını koruyan anayasal ilkeler olan; serbestlik, eşitlik, gizlilik, tek dereceli seçim, açık sayım ve döküm, yargı yönetimi ve denetimi, ilkeleri tek tek açıklanmış, seçme ve seçilme hakları ayrı ayrı başlıklar altında düzenlenerek, bu hakka sahip olabilme şartları ve bu hakka sahip olabilme konusundaki istisnalar belirtilmiştir.

“Seçme Hakkı” başlığı altında, ilk olarak ‘genel oy’ kavramı açıklanmış, bunun ardından seçme hakkının şartları olarak, tabiiyet, yaş, öğrenim ve seçmen kütüğüne yazılı olmak konularında açıklamalar yapılmıştır. Daha sonra, seçme hakkının istisnası olarak, askerler, hükümlüler ve kısıtlılar, alt başlıklar altında ele alınmıştır.

Seçilme hakkının ele alındığı sonraki başlıkta ise, konu hakkında genel bir açıklamaya yer verildikten sonra, yine seçme hakkında olduğu gibi, seçilme hakkının şartları alt başlıklar altında incelenmiş, ancak burada, seçme hakkından farklı olarak, cinsiyet, askerlik ve aday olma konularına yer verilmiştir. Aday olma şartı da kendi içerisinde bağımsız adaylık ve parti adaylığı şeklinde iki başlık altında açıklanmıştır.

Daha sonraki yeni bir başlık altında ise seçilme hakkının istisnaları, hüküm giymiş olanlar, kamu görevlileri, kısıtlılar ve kamu hizmetinden yasaklılar ile siyasi yasaklılar olarak sayılmış, bunların da her birisi kendi içerisinde açıklanmıştır.

İkinci bölüm içerisinde yer alan ‘V’ numaralı başlıkta, seçme ve seçilme haklarının seçim sistemi ile ilişkisi ele alındıktan sonra, peşinden gelen başlıkta seçme ve seçilme haklarının sınırlandırılması konusu işlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEÇME VE SEÇİLME HAKLARININ DOĞUŞU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

I. BİR TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜK OLARAK SEÇME VE SEÇİLME HAKLARI

Temel hak ve Özgürlükler, George Jellinek'e dayandırılan ve başka yazarlarca da geliştirilip, netleştirilen görüşe göre üç gruba ayrılmıştır. Bu grupların isimlendirilmesi ise “negatif statü hakları”, “pozitif statü hakları” ve “aktif statü hakları” olarak gerçekleşmiştir.¹

Bu ayrıma göre, negatif statü hakları, kişinin devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen hak ve hürriyetlerdir. Bu tür haklara örnek olarak, kişi güvenliği hakkı, konut dokunulmazlığı, düşünce hürriyeti, din hürriyeti verilebilir. Bu haklar, devlete, negatif bir tutum, sadece karışmama, “gölge etmeme” ödevi yüklerler.² Bunlar, kişiyi devlete karşı koruyan haklar olduğu için bunlara “koruyucu haklar” da denilmektedir.³

Kişilere, devletin pozitif anlamda aktif olmasını ve müdahalede bulunmamasını isteme imkanı veren haklar ise “pozitif statü hakları”dır. Pozitif statü hakları, bireylere devletten olumlu bir davranış, bir hizmet, bir yardım isteme

¹ KAPANİ, Münci, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara, Yetkin Yayınları, 1993, s. 6.

² KAPANİ (1993), s.6.

³ GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, *Anayasa Hukuku*, Ankara, Turhan Kitabevi, 1998, s. 166.

imkanını tanıyan haklardır.⁴ Örneğin, çalışma hakkı, sağlık hakkı, konut hakkı, sosyal güvenlik hakkı bu tür haklardandır. Bu tür haklar, devlete sosyal alanda bir takım ödevler yükler. Pozitif statü haklarına, kişiye, devletten bir şey istemesi hakkı verdiği için “isteme hakları” da denilmektedir.⁵

Kişinin devlet yönetimine katılmasını sağlayan haklara da, “aktif statü hakları” denilmektedir. Bu haklara bu nedenle “katılma hakları” da denir.⁶ Bu hakların işlevi ve niteliği de göz önüne alınarak, “siyasal katılma hakları” biçiminde nitelendirilmesi de uygun görülmektedir.⁷

Seçme ve seçilme hakları da Jellinek’in haklar ayrımında, “aktif statü hakları” içerisinde yer almaktadır.

Seçimin temel unsurları olan seçme ve seçilme hakları, demokratik bir yönetimin vazgeçilmez, olmazsa olmaz (sine qua non) koşullarının başında gelmektedir.

İlk çağlarda ortaya çıkan ve Yunanca demos (halk) ve krotos (iktidar) sözcüklerinin birlikte kullanılmasıyla oluşan demokrasi kavramı, “halkın halk tarafından, halk için yönetilmesi” kısa tanımından başlayarak, ulusal ve kültürel yapılaraya göre farklılaşan çok değişik şekillerde tanımlara sahip olsa da, bunların ortak yanı demokrasinin, idare edenler ile idare edilenlerin ayniyetini, halkın halk

⁴ KAPANİ (1993), s.6.

⁵ GÖZÜBÜYÜK, (1998), s.166.

⁶ KAPANİ (1993), s.6.

⁷ İBA (2006), s. 86.

tarafından yönetilmesini sağlamaya yönelmiş, egemenliğin kaynağını toplumda bulan, hürriyete, eşitliğe ve çoğunluğun iradesine dayalı bir rejim olarak kabul edilmiş olmasıdır.⁸

Günümüzde, kabaca, demokrasi denince, temsili demokrasi, temsili demokrasi denince de haklı olarak, seçim gelmektedir. Bu sistemde yurttaşlar siyasal kararları almak, yasaları yapmak ve kamunun yararını amaçlayan programları uygulamak için görevlileri seçerler.⁹ Seçim, siyasal iktidara muvafakat vermek veya önceki muvafakatini yenilemek, ya da bunu büsbütün geri çekme fırsatını veren hukuki ve siyasal bir araç olarak tanımlanabilir.¹⁰ Demokrasinin bir kalbi varsa, seçimlerde atmaktadır.Çağdaş demokrasilerin agorası, seçimlerdir.¹¹

Demokratik bir seçim ise, seçme ve seçilme haklarının, bir temel hak ve özgürlük olarak tanındığı sistemlerde mümkün olacaktır.

Seçme, kişi iradesinin, birden çok aday arasında bir tercih yapmasıdır. Seçilme ise, seçme unsurunun bir tarafı, demokratik istemin işleyişine katkıda bulunacak adaylar arasında yer alıp tercih edilmeye çalışmaktır.

⁸ ESEN, Bülent Nuri, *Anayasa Hukuku*, Ankara, 1970, s. 325-334; ARSEL, İlhan, *Anayasa Hukuku (Demokrasi)*, İstanbul, 1968, s. 51-64.

⁹ USIA, *Demokrasi Nedir* ; çev: KÖKER, Levent, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara, 1992, s. 9-10.

¹⁰ KARAMUSTAFAOĞLU, Tunçer, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara, AUHF Yayınları, 1970, s. XVI.

¹¹ İBA (2006), s.171.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde, “seçme hakkı” herhangi bir seçimde oy kullanabilme hakkı olarak, “seçilme hakkı” da benzer bir ifadeyle, herhangi bir seçimde seçilebilme hakkı olarak tanımlanmıştır.¹²

Seçme hakkı, seçmenlere temsilcilerinin kimler olacağını belirleme, kendilerini yönetecek kişileri seçme olanağı verir. Seçilme hakkı ise anayasa tarafından düzenlenmiş ve kurulmuş olan kudretleri, millet namına kullanmak üzere seçilebilme hakkını ifade eder.

Temsili organın ortaya çıkmasını sağlayan, bu organın yetki ve meşruiyetine temel olan seçimlerde, seçmenler, beğendikleri temsilci lehine oy kullanmak suretiyle, temsilcilerin kim olacağını tespit etme hakkına sahip olacakları gibi, temsilcileri de denetim altına sokacaklardır. Çünkü, temsilcilerin, tekrar seçilememe korkusu, onları, kamuoyunu yakından izleyerek, iktidardaki davranışlarını, halkın beğenisine göre düzenlemeye itecektir. Seçim günü, seçmenler, bu davranışlarını değerlendirerek, oyları ile ya temsilcilere verdikleri muvafakatı yenilemek veya bunu geriye almak suretiyle kararlarını açıklayacaklardır.

Seçimin temsilciler için gerçekten bir denetim anlamını taşıması, seçmenlerin iktidardaki tutumunu beğenmediği temsilcileri veya grubu oyları ile iktidardan düşürüp, yerine başkalarını geçirme olanağına sahip olmalarına ve oylarını serbestçe kullanabilmelerine bağlıdır. Seçmenlerin, iktidardaki grup veya kişileri gerçekten

¹² www.tdk.gov.tr, 15.01.2008.

değiştirme olanağına sahip olmaları, ancak toplumda seçmenin oyunu alarak iktidara geçmek için yarışan en az iki grup veya adayın varlığı halinde mümkündür.

Seçmenin serbestçe oyunu kullanabilmesi ise, bu şekildeki bir rekabet ortamında, kime oy vereceğini, herhangi bir baskı veya tehditin etkisi olmaksızın kararlaştırarak, bu kararını çekinmeden açıklayabilmesi demektir.

Ancak, bu koşullar gerçekleştiği takdirde seçim şekli bir işlem olmaktan çıkarak, etkin bir halk denetimi niteliğini kazanır. Fakat bu koşulların gerçekleşebilmesi de toplumda bir hürriyetler düzeninin kurulmasına, özellikle siyasi hürriyetlerin sağlanması ve bunlardan eşit şekilde yararlanmanın engellenmemesine bağlıdır.¹³

Seçme ve seçilme haklarının bir temel hak ve özgürlük olarak güvence altına alındığı bir toplumda, iktidar için değişken olarak gösterilecek gruplar örgütlenecek, adaylar, ortaya çıkacak, görüşlerini serbestçe ve gereğince açıklayarak kendilerini seçmene tanıtacaklar, bu sayede, seçmene geniş ve hür bir seçme olanağı sunulacak, seçmenlerin, kararlarını herhangi bir korku ve baskıdan uzak ve eşit bir şekilde açıklayabilmeleri sağlanacaktır.

¹³ ARASLI, Oya, *Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekili Adaylığı*, Ankara, AUHF Yayınları, 1972, s.33-34.

II-SEÇME VE SEÇİLME HAKLARININ DOĞUŞU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Demokrasi, hukuk devleti, anayasa gibi kavramlar üzerine kurulu modern devlet anlayışının ortaya çıkması, insanların kendi yöneticilerini kendilerinin seçmesini ya da yönetime katılmasını sağlayan bazı hakların ortaya çıkmasına yol açmıştır. İnsanların eskiden olduğu gibi iktidarın kutsallığına ve iktidara mutlak itaat edilmesi gerektiğine yönelik düşüncelerinin değişmesi ile birlikte, kendi yöneticilerini kendilerinin seçmesi, seçtikten sonra yönetimi denetlemesi fikri yaygınlaşmış, bu durum da seçme ve seçilme haklarının doğumuna sebep olmuştur.

Seçme ve seçilme hakları, ilk çağlardan XIX. ve hatta XX. Yüzyıla kadar süren uzun bir evrim geçirmiş, demokratik niteliklerine birbirini izleyen gelişmeler sonucunda kavuşmuşlardır.

XVII. ve XVIII. yüzyılların akla önem veren akımları, arayış içindeki insanı kararsızlıktan kurtarmış, bu sayede yeni bir düşünce biçimini belirtmiştir. Artık insana önceki kuşakların toplum şartları tabii gelmemeye başlamıştır.

XVII. yüzyılın siyasal akılcılık akımı, insanın sırf insan olmak sıfatıyla doğuştan bazı haklara ve hürriyetlere sahip bulunduğu düşüncesini, siyasal ve sosyal alanda daha olumlu sonuçlar doğuracak biçimde, yeni baştan işlemiştir.¹⁴

Kimi yazarlara göre, gerçek anlamda kişi hakları doktrininin doğuşunu görebilmek için XVII. yüzyıla gelmek gerekir. Bu konuda daha önce belirtilmiş olan görüşler sistemli bir siyasal doktrin niteliğine kavuşmamışlardır. Bundan dolayı, kişi hakları konusundaki tarihsel gelişimin sürekliliği şüphe ile karşılanabilir.¹⁵ Kimi yazarlar da kişi hakları konusundaki doktrinin iki bin yıllık bir geçmişe sahip olduğunu ileri sürmektedirler.¹⁶

Seçme ve seçilme hakları ilk başlarda, servet, öğrenim, cinsiyet ve ırk gibi sebeplerle hiç de demokratik olmayacak şekilde aşırı derecede sınırlandırılmıştır.

Örneğin, “servet kudrettir” diyen Hobbes, bu iki olgu arasında bir ilişki kurmuştur. Bunun gibi John Lock’e de kişilerin devlet denilen kurumu, mülkiyet haklarını korumak amacıyla kurduklarını savunmuştur. Nitekim, Locke genel oya inanmamakta ve yönetime katılma hakkını sadece mal-mülk sahiplerine tanımaktadır.¹⁷ Mülkiyet ve servet hakkındaki bu anlayışın, bir zamanlar siyasal haklar ve özellikle seçme ve seçilme hakları üzerinde etkili olduğu bir gerçektir.

¹⁴ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s.57-58.

¹⁵ KAPANİ (1993), s.30; ARSEL (1968), s.242.

¹⁶ SAVCI, Bahri, *İnsan Hakları (Kanunilik Yolu İle Korunması)*, Ankara, 1953, s. 16-18.

¹⁷ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s. 6.

Siyasi hakları, servet veya vergi ile daraltan bu sınırlamaları haklı gösterebilmek amacıyla türlü gerekçeler ileri sürülmüştür. Buna göre, servet kazanmayı başaranlar, Devlet yönetmeyi de başarırlar.¹⁸ Ayrıca, zenginlerin servetlerini koruma ve güven altında tutma kaygıları, onları kamu menfaat ve hürriyetlerinin en iyi bekçileri yapar.

Öte yandan, seçme ve seçilme haklarının, bilgiye ve belirli bir öğrenime bağlanarak da sınırlandırıldığı olmuştur. Sistemin ortaya çıkış nedenlerine bakılacak olursa, bunun servete dayanan oy sisteminin doğurduğu haksızlıkları, yumuşatarak, servetsiz ama belirli bir öğrenim görmüş kimselerin de siyasi katılımını gerçekleştirmek amacıyla savunulduğu görülür.¹⁹ Ama gerçekte, bu tür siyasi hakların birtakım özel yeteneklere bağlı tutularak sınırlandırılmasını savunanlar, okuması yazması olmayan bilgisiz halk yığınlarının kamu yönetimini soysuzlaştırmasından endişe etmişlerdir.

Bu konuda başka bir sınırlama sebebi de cinsiyet olmuştur. Bu tür sınırlamanın gereği olarak, kadınlara bir takım geleneksel düşünce ve duyguların etkisiyle, seçme ve seçilme hakları verilmemiştir. Daha önceki yüzyıllarda, kadınlar, erkeklerden hep aşağı seviyede yaratıklar olarak görülmüşlerdir. Siyasi katılım kadın için gereksiz sayılmıştır. Çünkü o günlerin anlayışına göre kadının gerçek yeri evidir, kadının siyasi hayata katılımına hem toplumun hem de kendisinin ihtiyacı yoktur.

¹⁸ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s.9.

¹⁹ TEZİÇ, Erdoğan, *Seçim Sistemleri*, İstanbul, 1967, s. 7.

“Erkeğin üstün egemen, kadının ise aşağı ya da bağımlı olması tabiatın bir gereğidir. Bunun içindir ki, erkek yöneten, kadın da yönetilen durumundadır.”²⁰

Kişilerin ırkları nedeniyle de siyasi haklardan mahrum kaldıkları görülmüştür. Bunun en belirgin örneği de zenciler olmuştur. Siyah ırktan insanların buldukları ülkelerde, siyasal eşitlik ilkesini uygulamak çok güç olmuştur.

III- ULUSLAR ARASI BELGELERDE SEÇME VE SEÇİLME HAKLARI

Bilindiği gibi, uluslararası andlaşmaların Türk hukukundaki yeri oldukça önem arz etmektedir. Anayasanın 90. maddesinin son fıkrasında belirtildiği üzere; “usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.” Aynı maddeye 22.05.2004 tarih ve 5170 sayılı Kanunla eklenen fıkra ile uluslararası andlaşmaların Türk hukuk normlar hiyerarşisindeki yeri daha da güçlendirilmiştir. Eklenen hükme göre; “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla, kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükmü esas alınır.” Bu hüküm ile temel hak ve hürriyetlere ilişkin milletlerarası andlaşmalar, kanunların üzerinde bir konuma yerleştirilmiştir.

²⁰ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s. 22'den; ARISTOTLE, *The Politics*, London, 1962, I. Kitap, s.33, 49-50.

Yukarıda belirtilen değişikliğin de içinde yer aldığı 5170 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'nın Bazı maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun teklifinin genel gerekçesinde, 90. Maddenin son fıkrasına yapılan eklemenin nedenlerinden biri olarak şu genel açıklamaya yer verilmiştir:

“...dünyada gelişen demokratik açılımlara uyum sağlanması ve bu açılıma uygun bir şekilde temel hak ve hürriyetlerin, evrensel düzeyde kabul edilmiş standart normlar ile Avrupa Birliği kriterleri seviyesine çıkarılması amacıyla kanunlarımızda düzenlemeler yapılması ihtiyacı temel yasamız olan Anayasada da değişiklikler yapma zorunluluğunu doğurmuştur.”²¹

Buna karşın genel gerekçeye oranla özel olan madde gerekçesinde ise şu ifadelere yer verilmiştir:

“Uygulamada usulüne göre yürürlüğe konulmuş insan haklarına ilişkin milletlerarası antlaşmalar ile kanun hükümlerinin çelişmesi halinde ortaya çıkacak bir uyuşmazlığın hallinde hangisine öncelik tanınacağı konusundaki tereddütlerin giderilmesi amacıyla 90. maddenin son fıkrasına hüküm eklenmektedir.”²²

Anayasa'nın 90. Maddesine eklenen bu yeni fıkrada, sadece “temel hak ve özgürlüklere ilişkin” milletlerarası andlaşmalara üstünlük tanınmaktadır. Hangi andlaşmaların temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşma sayılacağı

²¹ TBMM Tutanak Dergisi, Yasama Dönemi 22, Yasama yılı 2, C.48,s.430 vd.

²² TBMM Tutanak Dergisi, Yasama Dönemi 22, Yasama yılı 2, C.48,s.430 vd.

konusunda bir açıklık yoktur. Kuşkusuz bu belirsizlik uygulamada önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olabilecektir.²³

Temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası sözleşmeler deyiminin kapsamına hangi sözleşmelerin girdiğinin saptanmasında, sadece sözleşmelerin başlığına bakılarak, dar bir yorum yapılabileceği gibi, içerdiği hükümlere bakılarak geniş bir yorum da yapılabilir.²⁴

Maddede geçen “esas alma” ifadesi ile, uluslar arası sözleşmeyi ana öge, temel kural olarak kabul etmek, yasalardan farklı tutarak, ulusal hukuku bir yana bırakarak, diğer bir deyişle ihmal ederek uyuşmazlığı uluslararası sözleşme hükümlerine göre çözmek demektir.²⁵

Anayasanın 90. Maddesinde yer alan bu hüküm, yine Anayasanın 11. Maddesinde yer alan, “Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.” hükmü ile birlikte değerlendirildiğinde, temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda sadece yargı organınca değil, bütün anayasal

²³ GONENC, Levent, “1982 Anayasasında Sessiz Devrim: 90. Madde Değişikliği ve Getirdiği Sorunlar”, <http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/makanayor/docs/analiz/90.madde.htm>, 28.02.2008.

²⁴ AYBAY, Rona, “Uluslar arası Antlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri”, *TBB Dergisi*, S.70, (2007), s.206.

²⁵ ÇİMEN, Yılmaz, İnsan Hakları Uluslar arası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması, Ulusal Toplantı, TBB, 5 Kasım 2004, Ankara, s.94.

kurumlar ve kişilerce milletlerarası andlaşma hükmünün esas alınacağı sonucu çıkmaktadır.

Çatışma durumunda, sözleşmelerin uygulanması için ulusal hukukta özel bir düzenleme konusu olmasına da gerek yoktur. Uluslararası sözleşme hükümlerini esas alarak uygulama yapacak olan yani kanunla aynı konuda farklı hükümler bulunması nedeniyle bir uyuşmazlık bulunup bulunmadığını araştırarak ve saptayacak olan yargıçlar, yürütme ve yasama organları ile birlikte tüm anayasal kurumlar, bu çatışmanın var olup olmadığını, taraflardan birisince ileri sürülmesini beklemeden, re'sen araştıracaklardır.²⁶

Milletlerarası sözleşmelerin kanunlara üstünlüğünden bahsedebilmek için, kanunla temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası sözleşmelerin aynı konuda farklı hükümler içermesi gerekir. Yani çatışma olmayan konularda milletlerarası sözleşmelerin kanunlara üstünlüğünden bahsedebilmek mümkün değildir.¹¹⁹Farklı hüküm içermeyen kanun hükümünün sözleşmeye aykırılığı değil, sözleşme hükmü ile kanun hükmünün çatışma halinde olmasıdır. Zira Anayasa hükmü kanunun sözleşmeye aykırılığının değil, normların aynı konuda farklı hükümler içermesi sorununun çözümüne ilişkindir.²⁷

Aynı konuyu farklı biçimde düzenleyen birden çok onaylanmış uluslar arası sözleşme kuralının bulunması durumunda yetkili denetim organlarının kararları da dikkate alınarak en ileri düzenleme yapan ve güvence sağlayan sözleşmenin belirlenip

²⁶ ÇİMEN, (2004), s.95

²⁷ ATAR, Yavuz, *Türk Anayasa Hukuku*, Konya, 2005, s. 349.

uygulanması gerektiği kuşku götürmez.²⁸ Bu nedenle de uyuşmazlığı çözmek durumunda olan yönetsel yetkililer ile yargı yerlerinin uyuşmazlığa uygulanabilecek birden çok sözleşme ya da kural bulunup bulunmadığını da araştırmaları gerekir.²⁹

Bu durumda, bir temel hak ve özgürlük olan seçme ve seçilme hakları ile ilgili olarak, Türkiye'nin de taraf bulunduğu uluslararası belgelere değinmek faydalı olacaktır. Çünkü, seçme ve seçilme hakları ile ilgili uyuşmazlıklarda üstünlük tanınması gereken belgeler artık bunlar olacaktır.

A-İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde Seçme ve Seçilme Hakkı

Birleşmiş Milletler Anlaşmasının, insan hakları ve temel hürriyetleri sadece anmakla yetinip, belirleyen ve açıklayan bir belge getirmemesi 1946 yılında Birleşmiş Milletler bünyesi içinde oluşturulan İnsan Hakları Komisyonuna bir belge hazırlama görevi verilmesine neden olmuştur.

Komisyon, kısa bir çalışma döneminden sonra, kendi içinde beliren değişik görüş ve önerileri uzlaştırarak hazırladığı tasarıyı Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sunmuş ve Genel Kurul, 10 Aralık 1948 günü yapmış olduğu toplantıda bu tasarıyı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi olarak kabul ve ilan etmiştir.

²⁸ GÜLMEZ, Mesut, İnsan Hakları Uluslar arası sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması, Ulusal Toplantı, TBB, 5 Kasım 2004, Ankara, s. 72.

²⁹ GÜLMEZ, (2004), s. 74.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi bir önsöz ve 30 maddeden oluşmaktadır. Bildirinin 21. maddesi seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkını açıklamaktadır:

- *“Herkes, doğrudan ya da özgürce seçilmiş temsilcileri aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.*
- *Herkes, ülkesinin kamu hizmetlerine eşit olarak girme hakkına sahiptir.*
- *Halkın iradesi kamu otoritesinin temelidir; bu irade gizli ya da serbestliği sağlayacak benzeri yöntemlerle genel ve eşit oy ilkesine uyularak yapılacak olan dönemsel ve dürüst seçimlerle belirir.”³⁰*

B- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa Konseyi, tarafından hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, esinlendiği İnsan Hakları Evrensel Bildirisinden daha dar kapsamlı olmakla birlikte, uluslararası hukuka büyük katkısı olan, uluslararası hukukta yeni gelişme yolları açan bir sözleşmedir.³¹

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek Protokol ile Sözleşmeye üç hak ilave olunmuştur. Bu protokol 20 Mart 1952 tarihinde Paris’te imzalanmış ve 18

³⁰ Madde metni için bkz. AKTAN (2000), s.157-162 .

³¹ Şeref ÜNAL, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri, TBMM Kültür ve Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, s.66-67.

Mayıs 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1 no.lu ek protokol ile Sözleşmeye eklenen yeni haklar, “Mülkiyet Hakkı, Öğrenim Hakkı ve Serbest Seçim Hakkı”dır. 1 no.lu Ek Protokol’un 3. maddesi şu şekildedir;

Serbest Seçim Hakkı; “Yüksek sözleşen Taraflar yasama organının seçiminde halkın, kanaatinin özgürce açıklanmasını sağlayacak koşullar içinde, makûl aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler.””

Madde, yasama organının halkı temsil edecek serbest seçimlerle oluşturulması gibi demokratik devlet düzeninin temel ilkelerinden birini koymuş bulunmaktadır.

Maddenin ifade şekli bireye tanınan bir “oy hakkı”ndan ziyade devletlerin üstlendiği bir yasama organının hür seçimlerle oluşturulması mükellefiyetine işaret eder niteliktedir. Maddede yer alan hak yasama organı seçimlerinde “oy kullanmak” ve bu seçimlerde “aday olmak” hakkıdır.

Sözleşmenin “Serbest seçim hakkı”nı düzenleyen bu maddesi, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi tarafından ilk kez Mathieu Mohin ve Clerfayt Belçika’ya Karşı davasında³² yorumlanmış, oy hakkının ölçütleri bu kararda belirlenmiş ve İHAM, daha sonra baktığı davalarda esas olarak bu karara göndermede bulunmuştur.

³² ECtHR, Mathieu - Mohin and Clerfayt v Belgium (02.03.1987) Series A. No. 113; kararın bir özeti için; GÖLCÜKLÜ, A. Feyyaz - GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, 11.Ek Protokole Göre Hazırlanıp Genişletilmiş 3. Bası, Turhan Kitapevi, Ankara, 2002, s.439-440.

Kararda İHAS'ın Başlangıç Kısmında yer alan, temel insan hakları ve özgürlüklerinin en iyi biçimde “etkili bir siyasal demokrasi” ile korunabileceği tümcesine atıf vardır. Mahkemeye göre, bu madde demokrasinin karakteristik bir ilkesi olan “serbest seçim hakkı”nı düzenlediği için Sözleşme sisteminde birincil bir öneme sahiptir. Komisyon ve Mahkeme, serbest seçimler yapılması konusunda kurumsal hak düşüncesinden, herkese oy hakkı (universal suffrage) kavramına ve en sonunda yasama organı seçimlerinde “seçme” ve “seçimlerde aday olma” biçiminde öznel (sübjektif) katılım hakları kavramına ulaşmıştır.

Mahkemeye göre; “halkın kendi düşüncelerini serbestçe ifade etmesinin güvence altına alındığı koşullarda” deyimi, ifade özgürlüğü yanında, esasında tüm vatandaşların seçme ve seçilme haklarını kullanırken “eşit muamele görme” ilkesini de ima etmektedir. Yakın tarihli bir kararında Mahkeme, Güney Kıbrıs'ta yaşayan Kıbrıs Türk'ü İbrahim Aziz'e seçimlerde oy kullandırılmamasını, eşit muamele görme ilkesinin ihlali olarak değerlendirmiştir.³³

Sözleşmenin anılan maddesindeki halk kavramı da yeterince açık değildir. Madde bu kavrama açıklık getirmemekle birlikte, Avrupa'nın bilinen demokrasi çizgisi içinde, halk teriminden, bir devletin kendi vatandaşları anlaşılmalıdır.³⁴

Komisyon ve mahkeme bu kısa madde hükmünden aşağıdaki sonuçları çıkarmışlardır:

³³ ECtHR, Case of Aziz v. Cyprus, 22.6.2004, (Application no. 69949/01); nakleden; KOÇAK, Mustafa, “Seçim Sistemleri ve Demokrasi Karşılaştırmalı Analiz: İHAM ve AB Ölçütleri”, *Anayasa Yargısı*, C:XXIII, (2006), s. 127.

³⁴ KOÇAK (2006), s. 127.

a) Seçimler serbest olacak yani halkın kanaatinin özgürce açıklanmasını sağlayacak koşullar altında” yapılacaktır.

b) Özgürce tercihin bir diğer gereği de bunun korkusuzca yapılması; yani gizli oydur. Bu amaçla gerekli önlemler alınacaktır.

c) Temsilciyi belirlemede herkes eşit oy hakkına sahip olacaktır.

d) Seçimlerin bütün ülkelerde genellikle rastlanan dört yahut beş yıl gibi makûl aralıklarla yapılması gerekir.

e) Madde yalnızca yasama organı bakımından geçerlidir; yasama yetkisine sahip bulunmayıp kanunlar çerçevesinde düzenleyici tasarruflarda bulunan organlar yahut çeşitli nedenlerle yapılan halk oylamaları madde kapsamı dışındadırlar.

f) Nihayet, maddede yukarıda söylenenlerden anlaşılacağı gibi, maddi ve mekanik anlamda bir seçim yanında; seçimde ortaya çıkacak bir tercihten söz edilmektedir. Her seçim bir “seçim” yani bir “tercih”tir. Bir tercih olabilmesi için de ortada tercihe konu olacak birden fazla tercih konusunun yani adayın bulunması gerekir. Rakipsiz seçim yoktur. Tek partili seçim olmaz.

Bireye tanınan “seçme” ve “seçimlerde aday olma” hakkının kullanımı, devletlerce düzenlemeye tabi tutulup, yaş, ikametgah, ceza mahkumiyeti nedeniyle kısıtlılık ve benzeri durumlarda bazı sınırlamalara konu olabilecektir. Ancak bu düzenleme söz konusu hakkın kullanılmasını etkisiz kılacak ölçüde “öz”e dokunmamalıdır.³⁵

³⁵ GÖLCÜKLÜ - GÖZÜBÜYÜK, (2002), s. 437.

C- Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Sözleşmede Seçme ve Seçilme

Hakları

Bu sözleşme Evrensel Bildiride yer alan insan kişiliğine bağlı klasik hakları ve temel hürriyetleri kapsamakta ve bunları etraflı bir biçimde düzenlemektedir. Kişi hakları ve siyasal haklarla ilgili sözleşmenin getirdiği en önemli yenilik, sözleşmede yer alan insan haklarına taraf devletlerce saygı gösterilip gösterilmediğini denetlemeyi amaçlayan bir mekanizma kurmuş olmasıdır. Bu görevi yerine getirmek üzere, sözleşmeye taraf olan devletlerce gösterilecek ikişer aday arasından gene o devletlerin temsilcilerine dört yıl için seçilecek 18 kişilik bir İnsan Hakları Komitesi kurulmuştur.

Komitenin yargısal nitelikte herhangi bir fonksiyonu, bağlayıcı karar alma yetkisi olmadığı gibi, sözleşmede yer alan hakların ihlal edilip edilmediğini saptama ve açıklama yetkisi de yoktur.³⁶

16 Aralık 1966 kabul edilen Birleşmiş Milletler, Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 6 bölüm ve 53 maddeden oluşmaktadır. Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkına ilişkin madde ise sözleşmede şu şekilde yer almaktadır:

³⁶ KAPANİ, (1993), s.66-68.

“Her yurttaş 2. maddede (Her devlet, kendi ülkesinde bulunan ve kendi yetkisine tabi herkese ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da herhangi başka türlü fikir, ulusal veya toplumsal köken, servet, soy gibi durumlara dayanan hiçbir ayırım yapmaksızın) belirtilen ayrımlar ve makul olmayan kısıtlamalar yapılmaksızın:

- *Doğrudan doğruya kendisi yahut serbestçe seçilmiş temsilcileri aracılığıyla kamu yönetimine katılma,*
- *Genel ve eşit oya dayalı ve seçmenlerin özgür iradesinin ifadesini sağlayacak gizli oyla yapılan gerçek periyodik seçimlerde oy verme ve seçilme;*
- *Genel eşitlik şartları içinde, ülkesinin kamu hizmetlerine girme hak ve imkanına sahiptir.”*

Anılan maddede de ilk olarak “genel oy” esasına vurgu yapılarak ayırım yapılmaması gerektiği belirtilmiş, devamında da “gizli oy” ilkesine değinilerek periyodik olarak yapılacak seçimlerle seçme ve seçilme haklarının kullanılması gerektiği ifade edilmiştir.

IV- TÜRK ANAYASAL TARİHİNDE SEÇME VE SEÇİLME HAKLARI

A. Kanun-i Esasi Dönemi

Türk anayasal tarihinde seçme ve seçilme haklarının ilk ortaya çıkışı, ilk anayasallaşma hareketleri ile birlikte olmuştur. Bu dönemde, seçim ve temsil gibi kavramlar üzerinde düşünce üreten bir takım Osmanlı aydını tarafından, Osmanlı toplumunda yaşayan kişilerin, kaynağını Tanrı’da bulan bazı tabii haklara sahip buldukları ileri sürülmüş ve bunların ortadan kaldırılamayacak cinsten haklar olduğu açıklanmıştır. Hatta daha önemli olarak yasama yetkisi halk egemenliğinin bir ifadesi sayılmış ve bu yetkinin gerçekte topluluğa ait olduğu söylenmiştir. Ayrıca ‘ümmet’ in hükümet işlerini gözetmesi ve denetlemesinden söz edilmiş ve buna “siyasi haklar” denilmiştir.³⁷

Seçme ve seçilme hakları Kanun-i Esasi’de açıkça öngörülmüş değildir. Ama seçim ve temsil ilkelerine yer veren Anayasa’nın (md. 65-69) bunları da dolaylı yoldan tanıdığı söylenebilir.³⁸

Kanun-i Esasi’nin 66. maddesi, seçim usullerinin özel bir kanunla düzenlenmesi gerektiğini açıkça öngörmesine rağmen, dönemin bir takım özel koşulları ve bazı zorunluluklar nedeniyle, Kanun-i Esasi’nin ilanından önce, 28 Ekim 1876 tarihinde, ilk seçimler için geçerli olmak üzere Meclis-i Vükela’da 7 maddelik

³⁷ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s. 100-101.

³⁸ TANÖR, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997, s.146.

bir ‘‘Talimat-ı Muvakkate’’ çıkarılmış ve Meşruti rejimin taşradaki ilk seçimleri buna göre yapılmıştır. İstanbul ve çevresi için ise 1 Ocak 1877 tarihli ‘‘Beyanname’’ adını taşıyan bir hükümet bildirisi hükümleri uygulanmıştır.

Kanun-i Esasi, seçim usulünü, yani seçimlerin tek dereceli mi yoksa iki dereceli mi olacağını açıkça belirtmemişti. Ama, seçmenlerin seçecekleri mebuslardan söz eden 72. madde ‘‘birinci seçmen-ikinci seçmen’’ ayrımı yapmadığından, tek dereceli seçime, yani seçmenlerin doğrudan doğruya mebusları seebilmelerine çok daha yatkın görünmekteydi. Buna karşın, ‘‘Talimat’’ iki dereceli usulü benimsemiştir.

Geçici olarak uygulanması kabul edilen ‘‘Talimat-ı Muvakkate’’ kurallarına göre, Mebusan Meclisi’ni seçme hakkı doğrudan doğruya halka değil, vilayet, liva ve kazalardaki idare meclisleri üyelerine bırakılmıştır. Bu yeler de vaktiyle ‘seçim’ yoluyla bu yerlere gelmiş sayıldığından, bunların ‘ikinci seçmen’ rolü oynayabilecekleri kabul edilmiştir. Ancak, uygulamada, idare meclislerinin üyelerini doğrudan doğruya halk sememektedir. Meclis üyelerini, kazada Kaymakam, Naib, Mal Müdürü ve Tahrimat Katibi ile Ruhani Liderler; vilayette ise , Vali, Defterdar, ve Mektupçu; livada da Mutasarrıf ve diğer bürokrasi mensuplarını içine alan bir topluluk (Cemiyet-i Tefrik) seçmektedir.³⁹

Öte yandan, ‘Talimat’ın dördüncü maddesinde idare meclisi üyelerinin diledikleri kişileri seçmekte serbest oldukları söylenmiştir. Ama bu serbestlik, teorik

³⁹ KARAMUSTAFAOğLU (1970) s. 103’dan; NURİ, Bedii, *Hakkı İntihab*, İstanbul, 1330, s. 166.

ve sosyal gerçeklere uymayan bir serbestliktir. Çünkü gerçekte, mahalli bürokrasinin seçimler üzerinde büyük nüfuzu olduğu görülmektedir.

Ayrıca, ‘Geçici Talimat’ seçmenlik şartlarını idare meclisi üyesi seçilebilmek için aranan şartlar şekline sokmuştur. Nitekim, mahalli idare seçimleriyle ilgili kurallara göre, bir kimsenin idare meclislerine üye seçilebilmesi için bir miktar vergi vermesi, Osmanlı tabiyetinde bulunması ve onsekiz yaşını doldurmuş olması gerekmektedir.⁴⁰

İstanbul ve çevresinde de iki dereceli seçim uygulanmış, ancak, burada, birinci seçmenler mebusları seçecek ikinci seçmenleri kendileri ve bu iş için seçmişlerdir. Ama İstanbul ve çevresinde birinci seçmen olabilmenin de özel koşulları vardı. Örneğin, bunlardan birisi “emlake mutasarrıf olmak” idi, Birinci mebusan seçimleri basit çoğunluk sistemine göre yapılmış, en fazla oyu alan seçilmiş sayılmaktaydı. Siyasal partiler olmadığından, adaylıklar da kişiseldi.⁴¹

Kanun-i Esasi’nin 67. 68. ve 72. maddelerinde, seçilme yeterliliğine ilişkin koşullar ortaya konulmuştur. Milletvekili olmaya engel durumların sayıldığı 68. maddede; Osmanlı vatandaşı olmamak, yabancı devlet hizmetinde bulunmak, Türkçe bilmemek, 30 yaşından küçük olmak, seçim zamanında bir kimsenin hizmetinde bulunmak , iflas etmiş olup da iade-i itibar etmemiş bulunmak, iyi ahlaklı olarak tanınmamak, hacrine karar verilip de bu karar kaldırılmamış olmak, şartları sayılmış,

⁴⁰ SAVCI, Bahri, “Seçmenlik Şartları Bakımından Seçim Rejimi,” *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, C.II, sayı:3-4 (1947), s.218, 221.

⁴¹ ARMAĞAN, Servet, “Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri”, *Kanun-i Esasi’nin 100. Yılı Armağanı*, Ankara, 1978, s.149-167.

72. maddede, seçmenlerin seçecekleri milletvekillerini, mensup oldukları vilayet ahalisinden seçmek zorunda oldukları kuralına yer verilmiş, 67. maddede ise memurların durumuna değinilerek, Padişah tarafından tayin edilen vekiller dışında, memurlukla milletvekilliğinin bir kişide birleşemeyeceği belirtilmiştir.

Talimat-ı Muvakkate hükümlerine göre ise, seçilme yeterliliğinin koşulları; her hali ile emin ve itimada layık olmak, 25 yaşından küçük olmamak, Devletin resmi dili olan Türkçe'yi bilmek, cinayet sebebi ile veya siyasi bir suçtan mahkum olmamak, Türkiye'de az çok emlak sahibi olmak, Osmanlı vatandaşı olmak, erkek olmak olarak, belirtilmiştir.

Bu hükümlere bakıldığında, seçilme yeterliliğinin koşulları konusunda, Kanun-i Esasi ile Talimat-ı Muvakkat'ın birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Kanun-i Esasi'de seçilebilmek için 30 yaşında olmak şart koşulduğu halde, Talimat-ı Muvakkat bunu 25'e indirmiştir. Kanun-i Esasi, siyasi bir cürüm ve cinayete mahkum olmayı seçilme yeterliliğini ortadan kaldıran koşullar arasında ele almadığı halde, Talimat buna da değinmiştir. Bunların yanında Kanun-i Esasi, seçilebilmek için emlak sahibi olmayı şart koşmadığı halde, Talimat bunu bir gerek haline getirmiştir.⁴²

19 Mart 1877 günü açılarak, çalışmalarına başlayan Meclis-i Mebusan, çok kısa süren yasama hayatı içerisinde Kanun-i Esasi'nin emrettiği şekilde, bir seçim kanunu olan İntihab-ı Mebusan Kanunu'nu hazırlamayı başarmıştır.

⁴² ARASLI (1972), s. 90-92.

İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda iki dereceli seçim sistemi kabul edilmiş, ayrıca birinci seçmen olabilmek için “Devlete az çok vergi vermek” ve “bir kimsenin hizmetinde bulunmamak” şartlarına yer verilmiştir. Fakat, bu Kanun yürürlüğe konulamadan, Meclis-i Mebusan feshedilmiş, aynı yıl yapılan ikinci seçimlerde de Talimat-ı Muvakkate hükümlerine göre hareket edilmiş, ancak 1908 seçimlerinde 20.07.1324 tarihinde Padişah tarafından onaylanan, Birinci Meclis-i Umumi'nin hazırladığı İntihab-ı Mebusan Kanunu uygulanmıştır.

Her ne kadar, seçme ve seçilme haklarının, Türk anayasal tarihinde, ilk anayasallaşma hareketleri ile birlikte ortaya çıktığı kabul edilmekteyse de, yukarıda anılan hükümlerden de anlaşılacağı üzere, bu hakların tam anlamıyla demokratik bir yapıya sahip olduklarından söz etmek mümkün değildir.

Bu dönemde yapılan seçimler, genel oy esasına göre değil, sınırlı oy esasına göre yapılmıştır. Mevzuatta, servete ve vergi esasına dayalı sınırlamalara yer verilmiştir. Seçme ve seçilme hakları yalnızca erkeklere tanınmış olmakla sınırlandırıldığı gibi, bütün yetişkin erkeklerin bu hakları kullanmasına olanak sağlanmamış, bir kimsenin hizmetkarlığında bulunmamak, az çok emlak sahibi olmak gibi şartlarla da bu hakların kullanımı kısıtlanmıştır.⁴³

⁴³ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s.104.

B- 1921 Anayasası Dönemi

1921 Anayasası, sadece, 4. maddesinde bulunan “Büyük Millet Meclisi vilayetler halkınca müntehap azadan mürekkeptir” hükmüyle, milletvekillerinin, vilayet seçim çevrelerinden seçileceğini göstermiş, bunun dışında seçme ve seçilme haklarına ilişkin bir düzenleme getirmemiştir.

Zaten bir geçiş döneminin temel ihtiyaçları için hazırlanan , bu nedenle de gerçek bir anayasa sistematığından yoksun bulunan “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”, kişi hak ve özgürlükleri ile yargılama gibi temel anayasa konularını da düzenlememiştir.⁴⁴

1921 Anayasası'nın Encümen-i Mahsus tarafından hazırlanan tasarısında Büyük Millet Meclisi üyelerinin doğrudan doğruya halk tarafından, ama “meslekler erbabı” temsil edilmek üzere seçilmesi önerilmiş, ancak genel kurulda, mesleki temsil önerisi reddolunmuş, genel siyasal temsil üzerinde çoğunluk sağlanmıştır.⁴⁵

Tasarının görüşmeleri sırasında ortaya çıkan bir başka tartışma, seçimlerin tek dereceli yapıp yapılmayacağı konusunda olmuştur. Encümen tasarısında, halkın “doğrudan doğruya” seçme hakkını kullanacağı belirtilmekle, tek dereceli seçime yer verilmiş, ancak mesleki temsille birlikte bu hüküm de reddolunarak, seçimlerin iki dereceliliğinin sürmesine çoğunlukla karar verilmiştir. Mesleki temsili ve tek dereceli seçimi öngören tasarı hükmüne göre, “Büyük Millet Meclisi vilayetler

⁴⁴ TANÖR (1997), s. 253.

⁴⁵ TANÖR (1997), s. 250.

halkınca meslekler erbabı temsil edilmek üzere, doğrudan doğruya müntehap azadan mürekkeptir”. Kabul edilen hüküm ise yukarıda belirttiğimiz 4. maddedeki şekilde olmuştur.⁴⁶

C- 1924 Anayasası Dönemi

Meclis-i Mebusan’ın hazırladığı Seçim Kanunu olan İntihab-ı Mebusan Kanunu, 1942 yılına kadar çeşitli değişikliklere uğrayarak yürürlükte kalmıştır. Ancak bu Kanun, 14.12.1942 sayılı Mebus Seçimi Kanunu ile yürürlükten kalkmıştır.

Seçme ve seçilme haklarının açık bir şekilde vurgulandığı ilk anayasal düzenleme 1924 Anayasası’nda yer almıştır. 1924 Anayasası’nın 10. maddesi, “on sekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk mebusan intihabına iştirak etme hakkını haizdir” hükmü ile seçme hakkını, 11. maddesi ise, “otuz yaşını ikmal eden her erkek Türk mebus intihap edilmek selahiyetini haizdir” hükmü ile de seçilme hakkını düzenlemiştir. Anlaşılacağı üzere, anılan Anayasa da seçme ve seçilme haklarını erkeklere özgü bir ayrıcalık olarak kabul etmiştir. Ancak, bu dönemde, İntihab-ı Mebusan Kanunu Muvakkatının Bazı Mevaddını Muadil Kanun ile seçme ve seçilebilme için “az çok vergi verme” koşulu kaldırılmış, mebus olabilmek için, “başkasının hizmetinde bulunmama” koşulu da aranmamıştır.

⁴⁶ TANÖR (1997), s. 251.

Meşrutiyetten kalma iki dereceli seçim usulü, 1946 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1946 yılına kadar, milli irade, ancak dolaylı şekilde ortaya çıkabilmiş, bu tarihe kadar uygulanan, iki dereceli seçim usulü, halkın seçimlerde aktif seçmen rolü oynamasına engel olmuştur.

1924 Anayasası'nın seçme ve seçilme haklarını düzenleyen 10. ve 11. maddelerinde, 1934 yılında 2599 sayılı Kanun ile değişiklik yapılarak, ilk kez kadınlara da seçme ve seçilme hakları tanınmıştır. Öte yandan aynı değişikliklerle, oy kullanma yaşı 18'den 22'ye çıkartılmıştır.

1946 tarihli Milletvekili Seçim Kanunu ile, Meşrutiyet'ten beridir uygulanagelen iki dereceli seçim usulüne son verilmiş ve tek dereceli seçim ilkesi kabul edilmiştir. Ayrıca, bu değişiklikle, seçimlerin bir tek günde yapılması esası da benimsenerek, o tarihe kadar birden çok güne yayılan seçimler nedeniyle ortaya çıkan yolsuzluk olasılıklarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak, bu yasa da, gizli oy-açık döküm ilkesini gerçekleştiremediği gibi seçimlerin yürütülmesi işini de idareye teslim etmekle, partizanlık ve kayırmacılığın kapısını açık tutmuştur. 1948'de yasada yapılan değişiklikler de güven getirmemiştir.

Seçimlerin, adil ve dürüst olmasını sağlayan yasa 1950 tarihli Milletvekilleri Seçimi Kanunu olmuştur. Bu Kanun'un 1. maddesine göre, "milletvekili seçimleri tek derecelidir ve ekseriyet usulüne göre genel, eşit, gizli oyla yapılır". Yasa ayrıca seçimlerin yargıç denetim ve gözetiminde yapılmasını sağlamış, yargısal güvenceler getirmiştir.

D- 1961 Anayasası Dönemi

1961 Anayasası'nda seçme ve seçilme hakları 55. maddede düzenlenmiştir:

“Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme ve seçilme hakkına sahiptir.

Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılır “

1961 Anayasası'nda yasama organı, Senato ve Millet Meclisi olmak üzere iki kısımlı kurulduğundan, Anayasa'nın 71. maddesinde, “Millet Meclisi seçimlerinde seçmen olan her Türk, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de aynı şartlarda oy kullanır” ifadesine yer verilmiştir. Ayrıca, seçilme şartları da Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu için ayrı ayrı maddelerde düzenlenmiştir.

Milletvekili seçilme koşullarını düzenleyen 68. maddede, 30 yaşını dolduran her Türk'ün kadın veya erkek ayrımı yapmaksızın, milletvekili seçilebileceği belirtilirken, seçilme yeterliliğini ortadan kaldıran durumlar da; Türkçe okuyup yazma bilmemek, kısıtlı olmamak, muvazzaf askerlik hizmetini yapmamış bulunmak veya yapmış sayılmamak, kamu hizmetinden yasaklı olmak ve madde metninde sayılan suçlardan dolayı hüküm giymiş olmak şeklinde sayılmıştır. Cumhuriyet Senatosu'na üye seçilme koşulları ise 72. maddede düzenlenmiş, buna göre üye

seçilebilmek için 40 yaşını doldurmuş olmak, yükseköğretim yapmış olmak ve milletvekili seçilmeye engel bir durumun olmaması gerekmektedir.

Seçme ve seçilme haklarını ve seçimlerin genel ilkelerini ortaya koyan 1961 Anayasası, seçmenlik koşulları ve seçim sistemi gibi diğer konuları yasalarla yapılacak düzenlemelere bırakmıştır. Bu hususlar, 26.04 1961 tarihli 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, 24.05.1961 tarihli 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu, 25.05.1961 tarihli 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ve 13.07.1965 tarihli 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu dönemde gelen esas ve yeniliklerin en önemlileri, seçmen yaşının 21 olarak saptanması, subaylara oy hakkı verilmesi, parti adaylarının seçimle belirlenmesi, önce Millet Meclisi için, sonra da her iki meclis için nispi seçim sisteminin kabulüdür.⁴⁷

Öte yandan, seçim güvenliğinin yeni anayasal güvencelere kavuşturulması da 1961 Anayasası ile sağlanmıştır. Anayasa'nın 75. maddesine göre, "Seçimler yargı organlarının genel yönetimi ve denetimi altında yapılır. Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim kanunlarıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikayet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulu'nundur."

⁴⁷ TANÖR (1997), s.385-386.

İKİNCİ BÖLÜM

1982 ANAYASASI'NDA SEÇME VE SEÇİLME HAKLARI

I-GENEL AÇIKLAMA

Seçme ve seçilme hakları, 1982 Anayasası'nda "Temel Haklar ve Ödevler" in düzenlendiği ikinci kısmın, "Siyasi Haklar ve Ödevler" e yer verilen dördüncü bölümünde düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın "Seçme, Seçilme ve Siyasi Faaliyette Bulunma Hakları" başlıklı 67. maddesinin metni şu şekildedir:

" Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.

(Değişik fıkra: 23/07/1995 - 4121/5 md.) Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Ancak, yurt dışında

bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler.

(Değişik fıkra: 23/07/1995-4121/5 md.) Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptir.

Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir.

(Değişik fıkra: 23/07/1995 - 4121/5 md.) Silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askeri öğrenciler, taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar. Ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde oy kullanılması ve oyların sayım ve dökümünde seçim emniyeti açısından alınması gerekli tedbirler Yüksek Seçim Kurulu tarafından tespit edilir ve görevli hakim in yerinde yönetim ve denetimi altında yapılır.

(Ek fıkra: 23/07/1995 - 4121/5 md.) Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.

(Ek fıkra: 03/10/2001 - 4709 S.K./24. md.) Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz.”

Anılan maddenin, Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu tarafından kabul edilen gerekçesi ise şöyledir:

“1961 Cumhuriyet Anayasasının 55 nci maddesinin karşılığı olarak düzenlenmiş olan bu maddenin başlığı seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma olarak düşünülmüştür.

1961 Anayasasının siyasi haklarla ilgili maddelerinde vatandaşın asıl hakkı olan siyasi faaliyette bulunma ancak seçme seçilme, siyasi partiye girme ve çıkma ve bu bölümde sayılıp düzenlenen maddelerde gösterilenler olarak görülmekte idi,

Halbuki vatandaşların asıl siyasi hakkı tek başına veya bir siyasi partide siyasi faaliyette bulunmadır. 1961'in düzenleme tarzı vatandaş sanki tek başına siyasi faaliyette bulunma hakkına sahip değilmiş intibasını uyandırmakta idi. Bu nedenle siyasi partilerde siyasi faaliyete katılanlarla tek başına siyasi faaliyette bulunanlar arasında tek başına olanlar aleyhine farklar yaratmakta idi.

76 ncı maddede seçme ve seçilme yanında vatandaşın tek başına veya bir siyasi partide siyasi faaliyette bulunma da yer almıştır.

Seçme ve seçilme ile ilgili olarak 55 nci maddede yer alan bütün prensipler aynen muhafaza edilmiştir.

Seçme ve seçilme alanında getirilen yenilik seçimlerle ilgili daha önce 87 nci maddedeki yargı güvencesi burada genel bir ilke olarak kabul edilmiştir.

76 ncı maddenin ikinci fıkrasında bu nedenle 'Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yargı yönetim ve denetimi altında olur' şeklinde düzenlenmiştir. Bu suretle demokrasinin kaynağı olan egemenliğin seçim yolu ile yansımada bütün seçimler yargı yönetim ve denetimi altına alınmıştır.

Maddenin 3 üncü fıkrasında seçmen yaşı tespit edilmiştir. 1924 Anayasasında seçmen yaşı 22 olarak yer almıştı. 1961 Anayasası

seçmen yaşına yer vermemiştir. Bundan sonra seçmen yaşı partiler arasında çekişme konusu yapılmış bundan da huzursuzluk çıkmıştır. Bütün bu nedenlerle seçme hakkının 21 yaş dolduranlara tanınması uygun görülmüştür.

Bu maddenin 4 üncü fıkrasında silah altında bulunan er ve erbaşlarla, ceza ve tevkif evlerinde bulunan tutuklular ve hükümlülerin oy kullanamayacaklarının uygun olacağı kabul edilmiştir.

Son fıkra bu hakların kullanılmasının kanunla düzenleneceğini göstermektedir.”¹

Yukarıda metni verilen 67. madde ile, demokratik bir devlet yönetiminin vazgeçilmez şartları olan seçme ve seçilme hakları, anayasal güvence altına alınmıştır.

Anayasa Mahkemesi'nin ifadesiyle; “Anayasanın 67. maddesinin birinci fıkrasında vatandaşların kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme ve seçilme hakkına sahip oldukları açıklanmış; seçme ve seçilme şartlarının Kanun Koyucu tarafından düzenleneceği belirtilmiştir. Ancak, bu düzenlemede Kanun Koyucuya sınırsız bir takdir hakkı tanınmamıştır. Gerçekten, aynı maddenin ikinci fıkrasında, seçimlerin serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yargı yönetim ve denetimi altında yapılacağı öngörülmüştür.”²

¹ Gerekçeyi nakleden; SEZER, Abdullah, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve İlgili Mevzuat, 1. Bası, İstanbul, 2004.*

² AYMK, E.1984/1, K.1984/2, k.t. 1.3.1984, AYMKD 20, s.15.

1982 Anayasası'nın seçme ve seçilme haklarını düzenleyen 67. maddesinde 1982 yılından günümüze kadar, 1987, 1995 ve 2001 yıllarında olmak üzere çeşitli değişiklikler yapılmıştır.

17.5.1987 tarih ve 3361 sayılı Kanun'un 1. maddesi ile yapılan ilk değişiklik, 67. maddenin üçüncü fıkrasında belirtilen seçmen yaşına ilişkin olmuştur. 1982 yılında kabul edilen madde metninde "21 yaşını doldurmuş olma" şeklinde düzenlenen, seçmen yaşı, anılan değişiklikle "20 yaşına girmiş olma" şartına bağlanarak iki yıl indirilmiştir. Aynı fıkroda, 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun'un 5. maddesi ile yapılan daha sonraki değişiklikle seçme ve halk oylamasına katılma koşulu "yirmi yaşına girmiş olma" yerine "18 yaşını doldurmuş olma" şeklinde düzenlenerek yaş şartı aşağıya çekilmiştir.

67. maddede 1995 yılında yapılan bir başka değişiklik de yurt dışında bulunan vatandaşlara ve tutuklulara oy hakkı verilmesine yöneliktir. Ancak, yurt dışında bulunan vatandaşlara oy hakkı verilmesi konusu, vatandaşın bulunduğu ülkenin egemenlik alanına girdiği için beklenen genişleme sağlanamamıştır. Bu alandaki uygulama, yurt dışında bulunan vatandaşlara seçimden önce 75 gün içinde yurda giriş ya da çıkışları sırasında sınır kapılarında oy kullandırma ile sınırlı kalmıştır.

67. maddenin 4. fıkrasında da 1995 ve 2001 yıllarında çeşitli değişiklikler yapılmıştır. 4. fıkroda 1995 yılında yapılan değişiklikle, oy kullanamayacaklar arasında sayılan "tutuklular" ibaresi madde metninden çıkartılarak, tutuklulara da oy

kullanma hakkı tanınmıştır. Aynı fıkrada 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun'un 24. Maddesi ile yapılan değişiklik ile "ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler" ifadesinin önüne "taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç" ibaresi eklenerek, taksirli suçlardan hüküm giyenlerin de oy haklarının bulunduğu kabul edilmiştir. Aynı kanunla yapılan bir başka değişiklik de, "bulunan tutukluların seçme haklarını kullanmalarında" ibaresinin "oy kullanılması ve" şeklinde düzeltilmiş olmasıdır. Bu da ceza ve infaz kurumlarında, taksirli suçlardan hükümlü bulunanlara oy hakkının tanınmış olmasından kaynaklanan zorunlu bir değişiklik olmuştur.

Ayrıca, 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun ile yapılan Anayasa değişikliği ile 67. Maddenin sonuna, "Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir." hükmünü içeren yeni bir fıkra eklenmiştir.

Son olarak, 67. madde metninin sonuna, 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun'un 24. Maddesi ile yapılan Anayasa değişikliği ile yeni bir fıkra eklenmiş, bu fıkra ile "Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz." hükmü getirilmiştir.

II- SEÇME VE SEÇİLME HAKLARINI KORUYAN ANAYASAL İLKELER

Anayasa'nın 67. maddesinin birinci fıkrasında, vatandaşların kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme ve seçilme haklarına sahip oldukları açıklandıktan sonra, aynı madde içerisinde, bu hakların kullanılmasının kanunla düzenleneceği belirtilmiştir.

Her ne kadar, seçme ve seçilme haklarının kullanılması konusu kanun koyucunun takdirine bırakılmış gibi görünmekteyse de, bu takdir hakkı, elbette, sınırsız değildir.

Seçme ve seçilme haklarını, bir temel hak ve özgürlük olarak güvence altına alan Anayasa, bu hakları, aynı madde içerisinde yer verdiği bir takım ilkelerle koruma altına almıştır.

Bu ilkeler, madde metninde yer aldığı şekliyle; serbestlik, eşitlik, gizlilik, tek dereceli seçim sistemi, genel oy, açık sayım ve döküm, yargı yönetimi ve denetimi olarak sıralandırılabilir.

G- Serbestlik

Seçimlerin serbestliği ilkesi, vatandaşların hiçbir baskı ve zorlama olmadan oy kullanabilmelerini ifade eder.³ Serbestlik ilkesi ile amaçlanan hedef, hem yurttaşların seçme hakkını en 6zg6r şekilde kullanabileceği ortamı yaratmak, hem de seçmenlerin birden fazla aday arasında bir tercihte bulunmasına olanak sağlamaktır.⁴

Anayasa Mahkemesi de birçok kararında serbestlik ilkesine vurgu yapmış, bu ilke ile ilgili olarak “serbest seçim hakkı, her t6rl6 siyasal, ekonomik etki ve baskıdan uzak olarak oy kullanılmasını kapsar. Serbest oy ilkesine g6re yapılan seçimde, seçmen oyunu açık ya da kapalı hiçbir baskıya ve bir m6dahaleye uğramadan kullanır”⁵ ifadelerine yer vermiş, ayrıca, “seçimlerin serbestliğini doğrudan doğruya veya dolayısıyla bozmaya elverişli bulunan veya bozmak amacı ile konulmuş b6t6n h6k6mleri”⁶ Anayasa’ya aykırı nitelikte g6rm6řt6r.

Seçimlerin serbestliği ilkesi, diğer bir taraftan da oy vermenin bir mecburiyet haline getirilemeyeceğini ifade eder. Ancak, 1982 Anayasası’nda değişiklikler yapan 17.5.1987 tarih ve 3361 sayılı Kanun, ilk defa olarak, oy vermeyi, Anayasa açısından bir zorunluluk haline getirmiştir. Anayasa’nın 175. maddesinin son fıkrasına g6re; “Halkoylamasına, milletvekili genel ve ara seçimlerine ve mahalli genel seçimlere iştiraki temin için, kanunla para cezası dahil gerekli her t6rl6 tedbir alınır.”. 23.05.1987 tarih ve 3376 sayılı “Anayasa

³ 6ZBUDUN, Ergun, *T6rk Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2004, s.85.

⁴ G6NAL, Erdoğan, *T6rkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar 6zerindeki Etkileri*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005, s. 18.

⁵ AYMK, E.1995/54, K.1995/59 k.t. 18.11.1995, R.G: 21.11.1995-22470.

⁶ AYMK, E.1963/145, K.1967/20, k.t. 27.06.1967, R.G.:15.11.1967-12751.

Değişikliklerinin Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun”un 6. maddesinde ve 10.09.1987 tarih ve 3403 sayılı “Seçimlerle İlgili Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”un 15. maddesinde de, seçmen kütüğünde ve sandık listesinde kayıtlı olan ve oy kullanma yeterliği bulunduğu halde hukuki veya fiili mazereti olmaksızın halkoylamasında veya seçimde oy kullanmayanların, İlçe Seçim Kurulu Başkanı tarafından 12.500 lira para cezası ile cezalandırılacakları belirtilmiştir.

Teorik olarak, milli egemenlik anlayışında, seçimin bir görev olduğu, bu nedenle milli egemenlik sistemlerinde seçime katılmanın zorunlu hale getirilebileceği, ama halk egemenliği sistemlerinde seçimlere katılmanın ihtiyari olduğu iddia edilmiştir.⁷

Bir Anayasa Mahkemesi kararında⁸ da, karara muhalif kalan üyenin karşı oy yazısında şu ifadeler yer vermiştir:

“Kaldı ki, bir temel hak olan seçme hakkı aynı zamanda görev olarak anlaşılmalı ve kamu hizmetlerinin etkin biçimde yürütülebilmesi için gerekli olan “katılım” a gereken önemi vermesi bizzat vatandaşın kendisinden beklenmelidir. Seçimlere katılmayanlara para cezası verme, seçime katılma bilincini, bir başka ifadeyle, demokrasinin halka dayandığı, onu geliştirmenin bir görev olduğu gerçeğini pekiştirmek içindir.”⁹

⁷ TEZİÇ, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Beşinci Bası, İstanbul, Beta, 1998, s. 245.

⁸ AYMK, E.1995/54, K.1995/59 k.t. 18.11.1995, R.G: 21.11.1995-22470.

⁹ AYMK, E.1995/54, K.1995/59 k.t. 18.11.1995, Başkanvekili Güven Dinçer’in karşı oy yazısı, R.G: 21.11.1995-22470.

Seçime katılmayarak oy kullanmayanların para cezası ile cezalandırılmasını öngören 10/6/1983 günlü, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 63. maddesinin Anayasa'ya aykırı olduğu iddiası ile iptalini talep ederek, itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne başvuran Tufanbeyli ilçe Seçim Kurulu Başkanlığı'nın, itiraz gerekçesinde şu ifadelere yer vermiştir:

“Ulus kendini yönetmek için kendisine vekil seçecektir. Ancak insanı kişi olarak ele aldığımızda, kişi bu hakkını kullanmak istemeyebilecektir. Çünkü seçime katılma hakkı kişinin doğuştan kazandığı bir haktır. Şartlan varsa, isterse bu hakkını kullanacaktır, ama belki de kullanmayacaktır. Eşyanın tabiatı bunu gerektirir.

İnsan kendisinin olan seçime katılma hakkının kullanmak istemediği takdirde hiçbir şekilde yaptırımla karşılaşmaması gerekir. Hiçbir şekilde kişiyi zorla oy vermeye göndermemek gerekir. Yaptırımlarla; bir insan zaten, tamamı ile kendisinin olan hakkını kullanması istenemez. Maden ki demokratik Cumhuriyetlerde temel nesne insandır ve insan kendi idaresini seçeceği temsilciler aracılığı ile ve seçim yolu ile yapacaktır, o zaman insanı bu işi yapıp yapmamada tamamen serbest bırakmak, özgür bırakmak gerekecektir. Kişi hiçbir yaptırım endişesi olmadan bu seçme hakkını kullanmama, hakkını da kullanabilmelidir. Çünkü demokrasi ve Cumhuriyet kavranılan bunu beraberinde getirir.”

Ancak Anayasa Mahkemesi, Seçim Kurulu Başkanlığı'nın “Mahkeme” deyimini içine girmediğini kabul ederek, ileri sürdüğü Anayasa'ya aykırılık gerekçeleri

üzerinde durmadan İtirazın başvuranın yetkisizliği yönünden reddine karar vermiştir.¹⁰

Kanımızca, Anayasa’da seçimlerin serbestliği ilkesine yer verilmiş bir hukuk düzeninde, seçimlere katılma mecburiyeti getiren hükümlere yer veren düzenlemelerin yer alması bir çelişik görüntü arzedecektir. Çünkü, belirtilen serbestli ilkesi, sadece oy verirken bir baskı olmamasını değil, seçme hakkının kullanılması konusunda da serbest olunmasını ifade etmektedir.

Unutmamak gerekir ki, kişisel bir çıkar gözeterek ya da cezadan korkarak verilecek oyların demokrasiye faydası değil, zararı dokunur. Öte yandan, kişilerin siyasal hayata veya kamu yönetimine karşı ilgisizliklerini zora dayanan usullerle gidermeye çalışmak, boşuna bir çaba olur.¹¹

Ancak yukarıda anılan, Anayasa’nın 175. maddesine eklenen son fıkrada yer alan hüküm ile “mecburi oy” Anayasa kuralı haline getirildiğinden, bu konunun aykırı bir durum teşkil edip etmediği Anayasa Mahkemesi tarafından esaslıca değerlendirilememiştir.¹²

¹⁰ AYMK, E.1992/12, K.1992/7, k.t. 18.02.1992, R.G: 13.05.1992-21227.

¹¹ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s. 161.

¹² AYMK, E.1986/17, K.1987/11, k.t. 22.05.1987, R.G: 18.09.1987-19578.

B-Eşitlik

Türk Hukukunda eşitlik ilkesinin birincil dayanağını Anayasa oluşturmaktadır.¹³ 1982 Anayasasında, eşitlik ilkesi genel olarak 10. maddede düzenlenmiştir:

“- Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

(Ek fıkra: 07/05/2004 - 5170 S.K./1.mad) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.”

Konu ile ilgili olarak ise eşitlik ilkesine 67. maddede özel bir düzenlemeyle yer verilmiştir. Buna göre Anayasa, seçimlerin eşitlik ilkesine göre yapılacağını öngörmektedir. Bu ilke ile, içinde buldukları sosyal ve ekonomik durumları ne olursa olsun, her vatandaşın eşit olarak tek oy kullanması ifade edilmektedir.

Günümüzde dahi, zaman zaman, eşit oy hakkı konusunda çeşitli tartışmalar ortaya çıkmakta, seçmen oylarının birbirine denk ağırlıkta ve değerde olmadıkları, cahil bir seçmenle, bilgi sahibi bir seçmenin aynı tutulamayacağı ifade edilmekte, ve

¹³ ÖDEN, Merih, *Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003, s. 121.

hatta kimi zaman, seçmenlere oy kullanma sertifikası verilip verilmemesi gerekliliği tartışılmaktadır.¹⁴

Tarih boyunca da her seçmenin bir tek ‘oy’ a sahip olması ilkesinin istisnalarına sıkça rastlanmış, aile reislerine, belli kamu görevinde bulunanlara veya belirli bir düzeyden fazla öğrenim görmüş bulunanlara, birden çok oy hakkı tanınmıştır.

Ancak, eşit oy ilkesi, artık demokrasinin temel taşı sayılmakta ve kendine “demokratik” sıfatını veren hiçbir rejim, genel ve eşit oy hakkını vatandaşlara tanımaktan geri duramamaktadır.¹⁵

Nitekim Anayasa Mahkemesi de bir kararında¹⁶, Anayasa’nın 67. maddesinde belirtilen eşit oy hakkının, “çoğulcu, katılımcı kurallar ve kurumlar düzeni olan çağdaş demokrasilerde, yurttaşların devlet yönetimine katılmalarının temel koşulu olduğu vurgulanmıştır.

¹⁴ CEVİZOĞLU, Hulki, “ ‘Oy Kullanma Sertifikası’ Olmalı mı?”, *Yeniçağ Gazetesi*, (08.04.2008), http://www.yenicaggazetesi.com.tr/a_haberdetay.php?hityaz=3304, 10.04.2008.

¹⁵ SOYSAL, Mümtaz, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, İstanbul, 1987, s.275.

¹⁶ AYMK, E.1995/1 (Siyasi Parti Kapatma Davası), K.1996/1, k.t. 19.03.1996, **AMKD**, Sayı 33/2, s. 716.

C- Gizlilik

Gizlilik, seçme hakkının çok önemli bir unsurudur. Seçmenin oyunu gizli olarak kullanması, seçme hakkı ve seçimler için güven verici temel bir kuraldır. Nasıl ki, özel hayatın gizliliği, “kişi hürriyeti” nin bir devamı sayılıyorsa, ‘oy’ un gizliliği de “seçme hak ve hürriyeti” nin bir devamı sayılır.¹⁷

Seçimin gizliliği ilkesi, seçmenin oy hakkını herhangi bir baskı altında kalmadan, kullanabilmesini ifade eder. Aslında gizli oy seçimlerin serbestliği ilkesinin onsuz olmaz koşullarından birisidir.¹⁸

Batı’da XIX. yüzyıl sonlarına kadar açık oy usulü uygulanmıştır. Egemen güçler uzun süre ‘genel oy’ a karşı direnirlerken, gizli oy ilkesine de karşı koymuşlardır.¹⁹ Açık oy usulünü savunanlara göre, oy verme bir hak değil, bir görev sayılmıştır.²⁰ Mesela ‘açık oy’u savunan düşünürlerden John Stuart Mill, oy vermeyi kişi için bir hak saymamıştır. Düşünüre göre, seçme yetkisi vatandaşa kamu tarafından verilmiş bir emanettir. Oy kamunun gözünden saklanamaz; kamu, her seçmenin bu emaneti nasıl kullandığını bilmelidir. Kısaca, seçmen kendi çıkarlarını değil, kamunun çıkarlarını kollayarak oy vermelidir. Böylece, oy verme işi de her kamu görevi gibi, kamunun gözetim ve denetimi altında yapılmak gerekir.²¹ Montequieu ise açık oyun eğitici niteliğinden söz etmiş, bu usulün daha bilgili ve

¹⁷ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s. 150.

¹⁸ TEZİÇ (1998), s. 251.

¹⁹ TEZİÇ (1998), s.251.

²⁰ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s.152.

²¹KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s.152’den; MILL, John Stuart, *Considerations on Representative Government*, New York, 1958, s. 156.

aydın kimselerin basit halk adamına yardım etmelerini ve yol göstermelerini sağlayan bir usul olduğunu ileri sürmüştür.²²

Ancak, ‘açık oy’ un uygulandığı dönemlerde, seçmenler üzerinde, rüşvet, korkutma, yıldırma usulleri yoğunlaşınca, gizli oy için de mücadele başlamıştır. Gizli oy, ilk önce Avustralya’da uygulanmaya başladığı için, buna bazen “Avustralya usulü gizli oy” adı da verilmektedir. Gizli oy, Avustralya ve Fransa’da 1852’de, İtalya’da 1859’da, İngiltere’de 1872’de, Belçika’da 1877’de, Amerika’nın Federe Devletlerinde ise 1888’de uygulanmaya başlamıştır.²³

Türkiye’de ‘gizli oy’ ilkesi (reyyi hafi) ilk kez Kanun-i Esasi’nin 66. maddesiyle öngörölmüştür:

Emri İntihaba reyyi hafi kaidesi üzerine müessestir. Sureti icrası, kanunu mahsus ile tayin olunacaktır.

Cumhuriyet döneminde 1924 Anayasası, seçimlerin gizli oy ile yapılacağına ilişkin bir kural içermediği gibi, o dönemde, seçim kanunlarında da ‘gizli oy’a ilişkin bir kurala yer verilmemiştir. İlk kez, 1948 tarih ve 5258 sayılı Seçim Kanunu’nda ‘gizli oy’ ilkesi düzenlenmiş ve 1950 seçimleri de gizli oy ilkesine göre yapılmıştır. 1961 Anayasasının 55. maddesinde ve 1982 Anayasasının 67. maddesinde ise ‘gizli oy’ ilkesi açıkça yer almıştır.²⁴

²² KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s.152’den: MONTESQUIEU, *Esprit de Lois*,.

²³ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s.154-155.

²⁴ TEZİÇ (1998), s.251.

26 Nisan 1961 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile ‘gizli oy’ ilkesinin uygulanması için gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre, seçmen, oyunu “kapalı oy verme yeri”nde kullanır. Kapalı oy verme yeri, “içerisi dışarıdan gözetlenmeyecek şekilde olur (m.76). Keza, “bir seçmen, kapalı oy verme yerinden dışarı çıkmadıkça hiç kimse oraya giremez” (m. 92). Seçmen “oy pusulasını kapalı oy verme yerinde, kendi eliyle katlayıp, zamklı kenarı yapıştırmak veya zarf kullanılan seçimlerde zarfa koyup kapatmak zorundadır” (m. 75). Seçmen zarfı sandığa bizzat atar (m. 93).

D- Tek Dereceli Seçim

Seçmenlerin, temsilcilerini doğrudan doğruya seçip seçememeleri bakımından, seçimler, tek dereceli ve iki dereceli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tek dereceli seçimde, seçmenler, temsilcilerini doğrudan doğruya seçerler. Anayasa Mahkemesi bir kararında²⁵, tek dereceli oy ilkesini tanımlarken şu ifadeyi kullanmıştır: “Tek dereceli oy ilkesi, seçmenlerin yasama meclisi üyelerini, aracı olmadan doğrudan doğruya seçebilmeleri demektir.”

İki dereceli seçimde ise, seçmenler, ilkin “ikinci seçmen” adı verilen bir grup seçmeni seçerler, temsilciler de daha sonra bu ikinci seçmenler tarafından seçilir. Türkiye’de 1946 yılına kadar iki dereceli seçim uygulanmıştır. 1946 seçimleri, tek dereceli sisteme göre yapılan ilk seçimler olmuştur.

²⁵ AYMK, E.1965/36, K.1967/12, k.t. 18.05.1967, R.G. 28.10.1967-12737.

Demokrasinin gelişimi ile birlikte, kural olarak iki dereceli seçimin terk edildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, iki dereceli olmakla birlikte Amerika Birleşik Devletleri örneğinde olduğu gibi, başarılı demokrasi uygulamalarını da görmek mümkündür.²⁶

E- Açık Sayım ve Döküm İlkesi

Açık sayım ve döküm ilkesi, demokratik seçimde, seçmen tercihinin sonradan değiştirilmesini önleyen ve böylece tercihlerin doğru olarak ortaya çıkmasını sağlayan önemli koşullardan biridir.²⁷

Bu ilke, oyların sayım ve dökümünün aleni olarak yapılmasını ifade eder. Oyların nasıl sayılacağı, 26 Nisan 1961 tarih ve 298 sayılı Kanun'un 95 ve devamı maddelerinde düzenlenmiştir. 98. maddeye göre, sandık, "oy verilen yerde hazır bulunanların gözü önünde açılır". Zarflar yine orada bulunanların gözü önünde açılır ve oylar aynı şekilde sayılır (m. 100). Ülkemizde açık sayım ve döküm ilkesi ilk defa 1950 seçimlerinde uygulanmıştır.²⁸

F- Yargı Yönetimi ve Denetimi

Seçimlerin serbestliğinin ve dürüstlüğünün sağlanması konusunda önemli bir ilke de, seçimlere ilişkin tüm faaliyetlerin yargı organlarının genel yönetimi ve denetimi altında yapılmasıdır. Tarihsel süreç içerisinde söz konusu faaliyetlerin

²⁶ ERDOĞAN (2005), s. 21.

²⁷ ERDOĞAN (2005), s. 21.

²⁸ GÖZLER (2000), s. 288.

yasama ve yürütme organlarına bırakılmasının sakıncaları sıkça görüldüğünden, görevin bağımsız ve tarafsız yargı organına bırakılması yoluna gidilmiştir.

Seçim işlerinin yönetim ve denetiminin siyasal organlara bırakılması, seçimlerin dürüstlüğü açısından sakıncalı olabilmektedir. Türkiye’de, 1961 Anayasasından önce, milletvekillerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi doğrudan doğruya TBMM’deydi. Dolayısıyla, tutanakların kabul veya reddine siyasal düşüncelerin rol oynadığı görülüyordu. 1961 ve 1982 Anayasaları, seçimlerin yönetim ve denetimini tarafsız yargı organına vermekle, seçimlerin dürüstlüğünü güvence altına alacak çok önemli bir ilke getirmişlerdir.²⁹

Anayasanın 67. maddesinin ikinci fıkrasında, seçimlerin ve halkoylamasının yargı yönetimi ve denetimi altında yapılacağı hükme bağlanmış, “Seçimlerin Genel Yönetimi ve Denetimi” başlıklı 79. maddesinde de, bu konu düzenlenmiştir. 79. maddenin ikinci fıkrasına göre:

“Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzluklar, şikayet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulundur. Yüksek Seçim Kurulunun kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz.”

²⁹ ÖZBUDUN (2004), s.87.

Ancak Yüksek Seçim Kurulu'nun düzenlendiği bu Anayasa hükmünün, Anayasa'nın, "Yargı" bölümünde değil, "Yasama" bölümünde yer alması, YSK'nın, Anayasa Mahkemesi tarafından, "davaya bakan mahkeme olarak kabul edilmemesini" ve bundan dolayı da seçim yasalarının uygulanması sırasında, re'sen bir Anayasaya aykırılık tespit etse veya tarafların Anayasaya aykırılık iddialarını ciddi bulsa dahi, Anayasa'ya aykırılık savıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvuramaması sonucunu getirmektedir.³⁰

III- SEÇME HAKKI

A- Genel Oy

Genel oy, servet, vergi, öğrenim durumu, cinsiyet, ve ırk gibi özellikler bakımından, bir sınırlama olmaksızın, bütün vatandaşların oy hakkına sahip olduklarını ifade eden seçim ilkesidir. Batı demokrasilerinde, seçme hakkının genişletilmesi ve genel oy ilkesinin ortaya çıkması XIX. yüzyıl sonlarına doğru gerçekleşebilmiştir. "Genel oy" un kabulü, bu yüzyılda yalnızca erkek seçmenler için mümkün olmuştur. Kadınlara oy hakkının tanınması ise, ancak XX. Yüzyılın ilk yarısında kabul edilmiştir. Bu hak kadınlara, İngiltere'de 1928, Fransa'da 1944, İtalya'da 1946, Belçika'da 1948, İsviçre'de 1971 yılında tanınmıştır. Günümüzde genel oy ilkesi Batı demokrasilerinin tartışılmaz bir prensibidir.³¹

³⁰ GÖNENÇ, Levent, "Dünyada ve Türkiye'de Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi", *Güncel Hukuk*, Haziran 2007, s.15.

³¹ ÖZBUDUN (2004), s.84.

Genel oy deyimi içindeki “genel” kavramından, ancak seçme yeterliğini haiz kimselerin, genel ve eşit şekilde seçimlere katılmaları anlaşılmalıdır. Seçme yeterliği için koyulacak bazı şartlar, mesela yaş şartı, genel oy ilkesine aykırı düşmez. Seçmen olabilmek için öngörülen yeterlik koşulları, oy hakkının kısıtlanması amacı ile değil, fakat topluma yarar sağlamak içindir.³² Bundan dolayı, seçme hakkı, ülkedeki nüfusun bütününe değil, fakat belirli niteliklere sahip olanlara verilmiştir. Genel oy ilkesine rağmen, seçmen olabilmek için bazı koşulların varlığı aranmaktadır. Demokratik ülkelerde de, seçme hakkı bütün yurttaşlara değil, fakat bu hakkı kullanmaya ehil görülenlere tanınmaktadır.³³

Günümüzde, genel oy konusunda, ancak, vatandaşlık, seçmenlik, yaş, kısıtlı olmak, kamu hizmetlerinden yasaklı olmak, seçmen listelerine yazılı olmamak gibi konularda koşullar getirilebilmektedir.

4 Aralık 1994 günü yapılan milletvekili ve mahalli idareler ara seçimine ilişkin muhtelif düzenlemeler getiren 28.09.1994 tarih ve 4044 sayılı Kanun’un, seçmen listelerinin güncelleştirilmesine ilişkin 2. maddesinde, sandık seçmen listelerinin güncelleştirilmesini, ancak askerlik hizmetinden terhis olanlar ve seçim mahalline tayin olan yeni memurlarla sınırlı tutan hükmü, Anayasa Mahkemesi’nce Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir. Yüksek Mahkeme bu kararda³⁴ şu ifadelerle yer vermiştir:

³² KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s.166.

³³ TEZİÇ (1998), s. 240.

³⁴ AYMK, E.1994/83, K.1994/78, k.t. 16.11.1994, R.G: 18.11.1994-22115.

“Demokrasi, yönetenlerin yönetilenler tarafından serbest ve dürüst seçimler yoluyla seçildikleri bir rejim olarak da tanımlanabilir. Öyle ise, seçme hak ve özgürlüğü demokratik bir Devlet yönetiminin vazgeçilmez koşulları arasındadır. Anayasa'nın 67. maddesinde bu hak ve özgürlüğü güvence altına alacak ilkeler belirlenmiştir. Genel oy ilkesi, demokrasilerin vazgeçemeyeceği en temel ilkelerden birini oluşturmaktadır. Yasakoyucu, bu konudaki düzenlemelerini Anayasa'nın 13. maddesinde sözü edilen "demokratik toplum düzeninin gereklerine" uygun biçimde yapmak zorundadır. Bu sınırın aşılması hiç kuşkusuz genel oy ilkesini zedeler. Genel oy ilkesine, seçme hakkına, yaş, kısıtlılık veya özellik gösteren kimi görevler de bulunma gibi "makûl" nedenlerle sınırlamalar getirilebilir. Ancak, getirilecek sınırlamaların yasakoyucunun takdiri dışında bırakılan anayasal ilkeleri zedelememesi ve demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmaması gerekir. Hakkın özüne dokunan düzenlemeler genel oy ilkesini zedeleyecektir. Terhis olan askerlerle tâyin edilen memurlar dışında kalan ve seçme hakkı bulunmasına karşın çeşitli nedenlerle sandık listesine yazılmayan vatandaşların seçme hakkını ellerinden almak Anayasa'nın 67. maddesinin ikinci fıkrasında yazılı genel oy ilkesine ve 13. maddesinin ikinci fıkrasında yazılı demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı düşmektedir.”

B-Seçme Hakkının Şartları

Seçme eylemini yerine getiren veya bu eylemi yerine getirmeye yeterli sayılan kimselere seçmen denilmektedir. Anayasa hukuku yönünden seçmenlik öyle hukuki bir durumdur ki, burada belli şartları haiz bir kimse seçme isteğini kanunca belirtilmiş

şartlara ve usullere uygun olarak açıklayabilir. Başka deyişle seçmen, seçebilme yeterliğinde olan kimsedir. Seçme yeterliğiye, seçmenin seçime katılabilmek için gerekli görülen kanuni şartlardan esasa ve şekle ilişkin bulunanları yerine getirmesi ve bunları kendisinde toplamış olması demektir.³⁵

1-Tabiiyet

Seçim, milli egemenliğin kullanılması ve açıklanması ile ilgili bir faaliyet olup, böyle bir faaliyetin “milletin mukadderatına bağlı kimseler tarafından” yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu bağlılığın ölçüsü de vatandaşlıktır.³⁶

Vatandaşlık, ilk çağ toplumlarından beri, kişinin seçme hakkını kullanabilmesi için kendisinde aranması gereken bir ön şart olmuştur. İlk çağların site devletlerinde oy verme bir vatandaşlık görevi sayılmıştır. Hatta, o çağların seçim ya da oy teorilerinden günümüze kadar gelen tek şart vatandaşlık şartıdır.³⁷

1982 Anayasasının 67. maddesi de, seçme hakkını vatandaşlara ait bir hak olarak düzenlemiştir. Burada kastedilen vatandaşlık elbette Türk vatandaşlığıdır.

Türkiye'nin, Avrupa Birliği üyeliğine aday bir ülke olması karşısında, tabiiyet konusunun, Avrupa Birliği bağlamında da ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir.

³⁵ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s. 165-166.

³⁶ TEZİÇ (1998), s. 241.

³⁷ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s. 167.

Avrupa Birliği'nin gündeme gelmesi ile birlikte ortaya çıkan yeni bir kavram da, "Avrupa vatandaşlığı" kavramıdır. 1992 tarihli Maastricht Antlaşması Avrupa vatandaşlığının doğum belgesidir. Bu antlaşmanın 17. maddesine göre, "bir üye devletin vatandaşı olan herkes Avrupa vatandaşıdır."

Bir üye devlette ikamet eden ve o devletin tabiiyeti olmayan Avrupa vatandaşlarının Avrupa Parlamentosu'nda seçme ve seçilme hakları da aynı şekilde Maastricht Antlaşmasının 19. maddesi tarafından öngörülmektedir. 6 Aralık 1993 tarihli Avrupa Konseyi direktifi bunun uygulanma koşullarını belirlemiştir.

Bu direktifin 3. maddesine göre, birlik vatandaşı olan kişi, o ülkenin tabiiyeti olmaksızın, ikamet ettiği üye devletin seçme ve seçilme mevzuatlarının belirlediği koşulları yerine getirmesi şartıyla, o üye devletin belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Yani, her üye devlet, seçimlerde geçerli olacak yöntemi kendisi belirler ve ilgili Avrupa vatandaşları bu rejim tarafından belirlenen koşullara tabi olmak durumundadır.

Avrupa Anayasa Antlaşması'nda da, bu konu ile ilgili önemli hükümler yer almaktadır. Madde I-10/1'de; "bir üye devletin vatandaşı olan herkes, Birliğin de vatandaşıdır. Avrupa vatandaşlığı ulusal vatandaşlığın yerine geçmez, ulusal vatandaşlığa eklenir." hükmüne yer verilmiştir. Madde I-10/2'ye göre de, birlik vatandaşları Anayasa'da belirtilen haklardan yararlanır ve vazifelere uymakla yükümlüdürler.

Anayasa Antlaşması'na dahil edilen Temel Haklar Şartının II-99. maddesinde, bütün birlik vatandaşlarının ikamet ettiği üye devlette, o devletin tabiiyetindeki vatandaşlarla eşit koşullarda Avrupa Parlamentosu seçimlerinde seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu, II-100. maddesinde de, bütün birlik vatandaşlarının ikamet ettiği üye devlette, o devletin tabiiyetindeki vatandaşlara eşit koşullarda belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkına sahip oldukları belirtilmiştir.

Seçme ve seçilme haklarını sadece ulusal boyutta düşünen ülkemiz için, yukarıda bahsedilen durum yeni bir gelişme olacaktır. Adaylığın kabulü ile birlikte Birliğe üye olduğu takdirde, tabiiyet konusunda bir sapma yaşanacak ve bu husus, ulusal mevzuatta yeni düzenlemeleri beraberinde getirecektir.

Nitekim bu konu ülkemizde artık tartışılmaya başlanmış olmakla birlikte Anayasa'da değişiklik önerileri de gündeme gelmektedir. Örneğin, Yüzbaşıoğlu, Anayasa'nın 67. maddesinin 1. fıkrasına; "Avrupa Birliği vatandaşlarının, Avrupa Parlamentosu seçimlerinde ve mahalli seçimlerde kullanacakları seçme ve seçilme hakları saklıdır."³⁸

Gerçekten de, Avrupa Birliği üyeliği gerçekleştiğinde, seçme ve seçilme haklarını sadece Türk vatandaşlarına tanıyan bir Anayasa, Birlik mevzuatına ve uygulamasına uyum konusunda problemlere yol açacaktır. Bu nedenle, Avrupa Birliği üyeliğine kendini hazırlayan bir Türkiye'de, seçme ve seçilme hakları

³⁸ YÜZBAŞIOĞLU Necmi, "Türk Anayasasının Avrupa Anayasasına Uyum Sorunu", *Anayasa Yargısı*, 2007, C.22, s. 242.

konusunda da, başta Anayasa olmak üzere ilgili mevzuatta değişiklikler gerçekleştirilmelidir.

2-Yaş

Hukuk düzeninde hak yeterliğine (ehliyetine) sahip olabilmek için kişi olmak kafidir. Ancak, kanun koyucu, kişilerin hak ehliyetini insanlar arasındaki bazı fiili eşitsizlikler dolayısıyla sınırlamaya tabi tutabilmektedir. İnsanlar arasındaki bu fiili eşitsizliklerden bir tanesi de yaş ile ilgili bulunmaktadır. Yaş, hak ehliyetinin sınırlandırılmasında önemli bir sebep olarak gözüktür. Bazı hakların nitelik ya da özellikleri böyle bir yaş kaydını zorunlu kılar. Hakları kullanmak isteyen kimselerde belli bir olgunluk derecesi aranır.³⁹

Seçim yolu ile yönetime katılma da belli bir olgunluk düzeyine ulaşmış olmayı gerektirir. Buna siyasi rüşt yaşı da denilmektedir.⁴⁰

Seçmen olabilme yaşı ülkelere ve zamana göre farklılıklar göstermekte, kimi zaman medeni rüşt yaşı ile siyasi rüşt yaşı aynı olarak düzenlenirken, kimi zaman da farklılıklar oluşu görülmektedir.

Türkiye’de de seçme yaşı 1924 ve 1982 Anayasalarında yer almış, 1962 Anayasası ise seçme hakkına sahip olma konusunda bir yaş belirtmemiş, bu dönemde seçme yaşı seçim kanunlarıyla belirlenmiştir. Bu nedenle 1961 Anayasası döneminde,

³⁹ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s. 171-172.

⁴⁰ TEZİÇ (1998), s.241.

seçme yaşını 21 olarak belirleyen düzenlemeler, temel erginlik yaşı 18 olarak kabul edilmişken, siyasal erginliğin 21 yaş koşuluna tabi tutulmasının Anayasada yer alan eşitlik ilkesi ve demokratik devlet ilkesi ile seçme ve seçilme hakkını düzenleyen maddesine aykırı olduğu iddia edilerek, bir çok kere Anayasa mahkemesinin önüne getirilmiştir.⁴¹

Anayasa Mahkemesi ise seçme yaşının kanunla 21 olarak düzenlenmesini Anayasaya aykırı bulmamış ve kararda⁴² şu ifadeleri kullanmıştır:

“İptal isteminde, milletvekili seçilebilmek için Anayasa'nın 68 inci ve Cumhuriyet Senatosu Üyeliğine seçilebilmek için de Anayasa'nın 72 nci maddelerinde belli bir yaş kabul edildiği halde, seçmenlik için herhangi bir yaş kabul edilmemiş olmasının, Anayasa'nın, seçmen olabilmek konusunda Medenî Kanun uyarınca reşit olmayı yeterli saydığına delâlet eylediği yollu ileri sürülen gerekçede isabet görülmemiştir. Aksine, Anayasa tasarısının 66 ncı maddesinin birinci fıkrasında yer alan "18 yaşını dolduran ve kısıtlı veya kamu hizmetinden yasaklı olmıyan her Türk, Millet Meclisi seçimlerinde seçmendir." şeklindeki hükmünün metinden çıkarılmış bulunması seçmenlik için Anayasa'nın yaş tâyin etmek istemediğini ve bunu Özel kanuna bıraktığını gösterir. Nitekim Anayasa'nın 55 inci maddesinin birinci fıkrasında (Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme ve seçilme hakkına sahiptir) denilmiştir. Buna göre seçmenlik yaşının belirtilmesi bir Anayasa meselesi değildir.”

⁴¹ AYMK, E.1963/192, K.1963/161, k.t.21.06.1963, R.G. 01.08.1963/11469; E. 1975/147, K.1975/201, k.t. 21.10.1975, R.G. 09.04.1976/15554; E. 1977/123, K. 1978/16, k.t. 16.02.1978, R.G. 07.05.1978/16288.

⁴² AYMK, E.1963/192, K.1963/121, k.t. 21.6.1963, R.G: 01.08.1963-11469.

Aynı konu ile ilgili diğer bir kararda⁴³ da yukarıdaki gerekçenin yanı sıra şu ifadelere de yer verilmiştir:

“Gerçekten, öğretide ve uygulamalarda seçmen yaşı bakımından herhangi bir yaş üzerinde birleşilmiş değildir. Yaş sorununa ilişkin çözüm şekilleri Anayasa hukukunda yer alan kimi sert ve kesin genel ilkeler niteliğinde sayılamaz. Sınırlı bir alan içinde de olsa, birbirinden az çok farklı çözüm şekillerinin bulunabileceği kabul edilmektedir. Seçmen yaşı her toplumun kendi siyasal, ekonomik, sosyal özellikleri ve seçim hakkının toplum yaşamı üzerindeki etkisinin önemi gibi etkenler değerlendirilmek ve sonuçta amaç bakımından uygun görülen yeğ tutulmak yoluyla saptanmaktadır. Buna göre de 21 yaş bu görüş ve uygulamaların ve güdülen amacın sınırını aşmamaktadır. Anayasa kesin bir sınır koymadığına göre, Kanun Koyucu konuyu bu açıdan ele alıp seçmen yaşını onsekiz, ondokuz veya yirmi olarak da saptayabilirdi.”

1982 Anayasasının 67. maddesinin ilk şeklinde, seçmen yaşı olarak 21 yaşının doldurulmuş olması kabul edilmişti. Ancak, maddede 1987 yılında yapılan değişiklikle “Seçimlerin ve halk oylamasının yapıldığı yılda ay ve gün hesaba katılmaksızın, yirmi yaşına gelen her Türk vatandaşının, seçme ve halk oylamasına katılma hakkına sahip olduğu” belirtilmiştir.⁴⁴

⁴³ AYMK, E.1975/147, K.1975/201, k.t. 21.10.1975, R.G. 9.4.1976-15554.

⁴⁴ 17.Mayıs.1987 tarih, 3361 sayılı Kanun, R.G. 18 Mayıs 1987-19644 Mükerrer.

Bu değişikliğin gerekçesinde de, seçme yaşının 21'den 20'ye indirilmesinin, memleketin sosyal durumu itibarıyla uygun görüldüğü açıklanmıştır.

Bu hükümde 1995 yılında değiştirilmiş ve 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşının seçme ve halk oylamasına katılma haklarına sahip olduğu kurala bağlanmıştır.⁴⁵

Biz de, medeni hakları kullanma ehliyetine sahip kimselerin seçme hakkına da sahip olması gerektiğini düşünüyor ve siyasi rüşt yaşının medeni rüşt yaşı olan 18'e çekilmiş olmasını yerinde buluyoruz.

3-Öğrenim

Öğrenim durumu da kimi zaman bazı sistemlerde seçme hakkının kullanılabilmesi için bir şart olarak öne sürülmüştür. Bunun sebebi de, seçme yetkisinin iyi ve kamuya yararlı şekilde kullanılabilmesi için, seçmenin belirli seviyede bir bilgiye veya öğrenime sahip olması gerektiği yönündeki inaniştir.⁴⁶

Öğrenim şartına bağlı oy hakkı uygulamada iki biçimde düzenlenmektedir. Birincisi, serveti olmayan fakat buna karşılık belli bir öğrenim görmüş olanlara seçme hakkı tanınarak seçmen topluluğunun biraz genişletilmesidir. İkinci yol ise, okuma yazması olmayanlara seçmen olabilmek hakkının tanınmamasıdır.⁴⁷

⁴⁵ 23.07.1995 tarih, 4121 sayılı Kanun md. 5/1.

⁴⁶ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s. 12.

⁴⁷ TEZİÇ (1998) s. 237.

Seçme yetkisinin öğrenim şartına bağlı tutulmasını savunanlar, okuma yazması olmayan, bilgisiz halk yığınlarının kamu yönetimini soysuzlaştırmasından endişe etmişlerdir. Bunlara göre şekilsiz kalabalıklar tehlikelidir ve bunlar kolay aldatılırlar. Ancak, her ne kadar, her seçmenin bilgili okur-yazar olması arzu edilen bir durum ise de okur-yazar olmak tek başına, siyasi sorumluluğun, siyasi olgunluğun ve bilinçli oy vermenin bir işareti değildir.⁴⁸ Kimi zaman uygulama alanında okuma, yazma bilmeyen bir köylü, sırf okuma yazma bilen ve bundan başka bir özelliği bulunmayan bir kasabalı veya şehirliden daha zeki ve bilinçli olabilecektir.⁴⁹

Türkiye’de de, 1961 Anayasası hazırlanırken, seçme hakkının belli bir öğrenim düzeyi görmüş olanlara tanınması gündeme gelmiştir. İstanbul Bilim Kurulu’nun hazırlamış olduğu ön tasarıda, Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde seçmen olabilmek için “orta öğrenim görmüş olma” koşuluna yer verilmiştir.⁵⁰ Ancak 1961 Anayasasında bu hükme yer verilmediği gibi, 1982 Anayasası da seçme hakkının kullanılabilmesi için öğrenim şartını öngörmemiştir.

4- Seçmen Kütüğüne Yazılı Olmak

Anayasada seçme hakkının bir şartı olarak belirtilmese de oy kullanabilmek için seçmen kütüğüne yazılı olmak gerekmektedir. Seçmen kütüğüne yazılı olmayan bir kimse, seçme hakkı bulunsa bile, oy kullanamaz. Seçmen kütükleri kimlerin oy

⁴⁸ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s. 12-14.

⁴⁹ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s. 14’ten: JENNINGS, Ivor, *The Approach To Self-Government*, London, 1956, s.68.

⁵⁰ TEZİÇ (1998) s.238’den: AYBAY, Rona, *Karşılaştırmalı 1961 Anayasası*, AÜHF Yayını, İstanbul, 1963, s.107.

vereceklerini gösterir. Kütük usulü demokratik ve dürüst bir seçim için zorunlu bir usuldür.⁵¹

298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun 86. maddesi, seçimlerde oy kullanabilmek için kural olarak sandık seçmen listesinde kayıtlı olma şartını aramaktadır. Bu kurala 23 Mayıs 1987 tarih ve 3377 sayılı Kanun ile bir istisna getirilmiştir. Buna göre seçmen kütüğüne yazılı olmayan, fakat yurtdışında 6 aydan fazla ikamet eden vatandaşların yurda giriş ve çıkışında gümrük kapılarında kurulacak seçim sandıklarında oy kullanabilmeleri mümkündür. Bu şekilde gümrük kapılarında oy verme işlemi, milletvekili genel seçimlerinin yapılacağı günün 75 gün öncesinden başlamak üzere seçim günü akşamı saat 17:00'ye kadar yapılır.

Bu konuda özellikle üzerinde durulması gereken bir konu da yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının, Türkiye'deki seçimlerde oy kullanma usulünün nasıl olması gerektiğidir.

1995 yılında yapılan Anayasa değişikliği⁵², Anayasanın 67. maddesinin 2. fıkrasına, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarına oy hakkı tanınmasına ilişkin şu cümle eklenmiştir:

“Ancak, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler.”

⁵¹ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s. 181.

⁵² 23.07.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun, R.G. 26.07.1995/223.

Bu Anayasa değişikliğinin ardından kabul edilen, 27.10.1995 gün ve 4125 sayılı Yasa'nın, yurt dışında mukim bulunan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının oy hakkını düzenleyen Geçici 2. maddesinin iptali istemini değerlendiren Anayasa Mahkemesi'nin, seçmen yeterliğini taşıyan Türk vatandaşlarından hangi neden ve süreyle olursa olsun yurtdışında bulunanların hepsine oy verme hakkının kullandırılması gerektiğine vurgu yaparak, maddede geçen "mukim" sözcüğünü iptal ettiği kararında⁵³, konu ile ilgili yukarıda bahsettiğimiz Anayasa değişikliğine de değinerek şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Bu maddede 4125 sayılı Yasa'nın yayımından sonra yapılacak milletvekili seçimlerinde yurtdışındaki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Anayasa'nın 67. maddesinin değişik ikinci fıkrasının ikinci tümcesi gereğince oy haklarını kullanabilmeleri öngörülmektedir.

Vatandaşların yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme haklarına eşdeğer düzeyde anlam taşıyan seçme, seçilme, bağımsız olarak ya da bir siyasal parti içinde siyasal çalışmalarda bulunma hakkı, Anayasa'nın 67. maddesiyle tanınmıştır. Onsekiz yaşını bitirenlerin seçme ve halkoymasına katılma hakkının kullanılmasının yasayla düzenleneceğini ngren Anayasa, yurtdışındaki vatandaşların oy haklarını kullanmak amacıyla "uygulanabilir" nlemlerin yasayla alınması kuralı getirmiştir.

Anayasa'nın 67. maddesinde 4121 sayılı Yasa'yla yapılan değişiklikten önce, 23.5.1987 günlü, 3377 sayılı Yasa'nın 4. maddesiyle yurtdışındaki vatandaşlara tanınan oy verme hakkı, bu kez anayasal dayanağa kavuşmuştur.

⁵³ AYMK, E.1995/54, K.1995/59, k.t. 18.11.1995, R.G: 21.11.1995-22470.

Seçimlerin serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına uygun olarak yapılması ilkesi, yurtiçindeki ve yurtdışındaki vatandaş ayrımı gözetilmeksizin tüm yurttaşları kapsayan anayasal bir haktır. Bu hakkı yurtiçinde olanların kullanmaları nasıl tartışmasız bir olgu ise, yurtdışında olanların kullanmalarını sağlamak da demokrasinin yadsınması olanaksız bir gereğidir. Demokrasinin koşullarından birisi olan katılım, seçmen niteliğini taşıyan her yurttaşın oyunu kullanmasına olanak vermek ve bunu sağlamakla anlam kazanır. Oy kullanmayı güçleştirme, sınırlama, kimi koşullara bağlama, az ya da tümüyle olanaksız kılarak yoksun bırakma, hukuksallıkla asla bağdaşmaz. Devletin, yurtiçindekilerin olduğu kadar, yurtdışındakilerin de oy verme haklarını kullanmaları için gereken çalışmaları yapması kaçınılmaz bir görevidir.

Maddenin içeriği, Anayasa'nın yüklediği bu görevin yerine getirilmesi doğrultusundadır. Devlet, vatandaşlarının herhangi bir nedenle bulunduğu yabancı ülkelerde oy kullanmalarını sağlayacak önlemleri alacaktır. Bunlar Anayasa'nın nitelediği biçimde "uygulanabilir" olacaktır. Uygulanma olanağı, yabancı ülkelerin antlaşmalar ya da anlaşmalarla kabûl ettiği uluslararası kurallara, kendi ulusal kurallarına, günün koşullarına, karşılıklılık ilkesine ve düzenlenecek protokol gereklerine bağlanabilir. Ayrıntıları tümüyle yasalaştırmanın güclüğü açıktır."

Anayasa Mahkemesi de bu kararında, oy verme hakkının yurt içindeki vatandaşlar kadar yurt dışında bulunan vatandaşların da sahip olduğuna vurgu yaparak Devletin bu hakkın uygulanabilmesini sağlamak için gerekli önlemleri alması gerektiğini belirtmiştir.

Türk de bir anayasa taslağına yazdığı karşı oyda⁵⁴, “Seçme, Seçilme ve Siyasi Faaliyette Bulunma Hakları”nı düzenleyen maddenin ikinci fıkrasına özellikle yurt dışında çalışan vatandaşların mektup veya vekalet yoluyla oy kullanmalarını olanak vermek üzere, “oy hakkının mektup veya vekalet yoluyla kullanılması, yasayla düzenlenir” hükmünün eklenmesinin yerinde olacağını belirtmiştir.

Anayasanın, “uygulanabilir tedbirler” ifadesi, vekalet yoluyla, mektupla veya yurt dışı temsilciliklerinde oy verme gibi demokratik ülkelerde kullanılan gıyabi oy usullerinin veya geliştirilebilecek diğer yöntemlerin kullanılabilmesine imkan sağlamış olmakla birlikte Anayasanın değiştirildiği 1995’ten bu yana TBMM tarafından, bu konuda köklü bir düzenleme yapılmamıştır. En son olarak, yasakoyucu, 13.03.2008 günlü ve 5749 sayılı Kanunla, 298 sayılı Kanuna yaptığı ekleme ile yurtdışındaki vatandaşların mektup yoluyla oy kullanma usulünü düzenlemiş, ancak, bu düzenleme Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Yüksek Mahkeme kararında, özellikle Anayasa’nın 67. maddesinde sayılan ilkelerden gizlilik ve serbestlik üzerinde durmuş, mektupla oy kullanımını bu iki ilkeye aykırı bulmuştur.⁵⁵ Kararda şu ifadelere yer verilmiştir:

“Gizli oy ilkesi, seçmenin, seçme hakkını hiçbir etki ya da baskı altında kalmaksızın özgür iradesiyle kullanmasını sağlamak amacıyla kabul edilmiştir. Gizli oyun amacı seçmeni oy verirken her türlü çevre etkisinden uzaklaştırmaktır.

⁵⁴ TÜRK, Hikmet Sami, “Bir Anayasa Taslağına Karşı Oy Yazısı”, *AUHFD*, C. 42, (1991), s. 11.

⁵⁵ AYMK, E.2008/33, K.2008/113, k.t. 29.05.2008, R.G:05.07.2008-26927.

Anayasa Mahkemesi'nin kimi kararlarında belirtildiği gibi serbest oy ilkesi seçmenin hiçbir yasa dışı el atmaya, baskıya ve etkiye kapılmadan oyunu kullanmasıdır. Serbest seçim, oyların bu ortamda kullanıldığı seçimdir. Oy kullanmayı etkileyecek, seçmenin özgür iradesini saptırabilecek her tür etkileme baskı sayılır. Seçmeni dolaylı da olsa, olumlu ya da olumsuz etkiye açık tutacak her girişimin önlenmesi gerekir.

Oy hakkı Anayasa'da güvence altına alınmış temel bir haktır. Yasa koyucunun ödevi de yurt içinde ya da yurt dışında yaşayan bütün yurttaşların oy hakkından Anayasa'nın öngördüğü ilkelere uygun olarak yararlanmasını sağlamaktır.

Devletin, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy verme haklarını kullanabilmelerini sağlarken Anayasa'da belirlenen seçim ilkelerine uygun ve uygulanabilir nitelikteki tedbirleri alması gerekir. İptali istenilen yasa kurallarında öngörülen mektupla oy kullanma yöntemi, seçmenin oyunu kullanırken aile üyelerinden ve sosyal çevresinden gelebilecek her türlü etkiye açık olması nedeniyle seçmenin iradesini korumaya elverişli bulunmamaktadır. Seçimin serbestliği ilkesi, seçmenin oyunu her türlü etkiden uzak ve gizlilik içinde kullanmasının tam olarak güvence altına alınması halinde gerçekleşebilir. Bu güvencenin ise kuralda öngörülen mektupla oy verme yöntemi ile gerçekleştirilmiş olduğundan söz edilemez. Bu nedenle seçim için aranan serbestlik ve gizlilik ilkelerini sağlamaya elverişli bulunmayan mektup yöntemiyle oy kullanılmasına ilişkin yasa kuralları Anayasa'nın 67. maddesine aykırıdır. İptalleri gerekir.”

Mahkeme, karar gerekçesinde, yukarıda anılan daha önceki kararında olduğu gibi, yurtdışındaki vatandaşların da oy hakkından yararlanmasını sağlamanın, yasa koyucunun ödevi olduğunu belirterek, sadece iptali istenilen düzenleme ile getirilen uygulamanın usulünü benimsememiştir. Karara değişik gerekçe ile katılan diğer üyeler de, gerekçelerinde, yasakoyucunun Anayasa'ya aykırılık gerekçesi gözetilerek, yeni düzenleme yapabileceğine vurgu yapmıştır.

Bize göre de, nasıl ki yurt içindeki vatandaşlar oy hakkına sahipse, yurt dışındaki vatandaşların da aynı hakka sahip olmaları gerekmekte, sırf ülke dışında olmalarından ötürü böyle bir temel haktan mahrum bırakılmamalıdır. Ancak, bu haktan yararlanmanın usulü de, anılan hakkın doğasına uygun ve bu hakkı koruyan anayasal ilkeler ışığında düzenlenmesi gerekir.

Kanaatimizce, yurt dışındaki Türk vatandaşlarının oylarını herhangi bir olumsuzluğa meydan vermeyecek şekilde kullanabilmelerinin en pratik yolu, yurt dışındaki Türk temsilciliklerinde oy vermeleri yoluyla sağlanabilir. Çünkü diğer, vekalet yoluyla, mektupla, internet aracılığıyla oy kullanmak gibi usullerde güvenlik konusunda sıkıntılar yaşanabileceği gibi çok çeşitli şaibelere de müsait bir ortam meydana gelecektir.

C-Seçme Hakkının İstisnaları

1-Askerler

Bazı kimseler, seçmenlik sıfatlarını ortadan kaldıracak herhangi bir hukuki engelleri bulunmadığı halde, seçme hakkından yoksun bırakılmaktadırlar. Böyle kimselere uğraştıkları meslek veya işin özelliğine ve önemine bakılarak oy kullanma imkanı verilmemiştir. Devletin silahlı kuvvetlerinde görevli bulunan kimselerin de oy verip vermemeleri uzun tartışmalara konu olmuştur. Çünkü, hiyerarşi, disiplin ve merkezi kumanda sistemi, askerlik mesleğinin en göz alıcı özelliklerindedir. Bütün silahlı kuvvetler bir otorite piramidi üzerine kurulmuşlardır. Bu otorite piramidinin her basamağındaki asker, bir üst basamaktaki otoritenin emir ve kumandası altında bulunmaktadır. İşte böyle bir otorite zincirine bağlı bulunan asker kişilerin hareketlerinde serbest olmadıkları, emir ve kumandaya alıştıkları ileri sürülerek onlara seçme hakkı tanınmak istenmemiştir. Askerlerin, oylarını üstlerinden alacakları emre göre kullanmalarından çekinilmiştir. Ayrıca silahlı kuvvetlerin, ülkede çıkabilecek siyasal anlaşmazlık ve çekişmelerde tarafsızlığını sağlamak düşüncesiyle de oy kullanmaları uygun görülmemiştir. Bundan başka, askerlere seçme hakkı verildiği takdirde, orduya siyasetin gireceği ve bu nedenle, ordu bakımından gerekli olan disiplinin zarar göreceği ileri sürülmüştür. Ancak askerlere seçme hakkı verilmesini savunan olumlu görüşler karşısında, bu olumsuz görüşlerin büyük bir kısmı dayanaktan yoksun kalmıştır. Çünkü, askerlere seçme hakkı verilmemesi her şeyden önce sınırlı oy sisteminin bir başka şekli olarak kabul edilebilir. Genel oy sistemi kabul edildiği takdirde öteki vatandaşlar gibi asker

vatandaşlara da seçme hakkı tanımak gerekir. Öte yandan, askeri disiplinin sarsılması, orduya siyaset sokulması gibi endişeler de yersizdir. Çünkü her şeyden önce disiplin meselesiyle oy verme işi birbirinden ayrı şeylerdir. Disiplin denilen şey, belki kıtadaki erler için söz konusu edilebilir. Çünkü kıtadaki erler sürekli disiplin altında bulunmaktadır.⁵⁶

1982 Anayasası'nın 67. maddesine göre de, silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askeri öğrenciler oy kullanamazlar. Bu düzenlemeye göre, er ve erbaşlar askerlik görevlerini bitirinceye kadar, askeri öğrenciler de öğrenciliklerini bitirip subay kadrosuna geçinceye kadar, geçici olarak seçme hakkından yararlanamayacaklardır.

2-Hükümlüler

Anayasanın 67. maddesinin seçme hakkını kullanmaktan mahrum bıraktığı bir başka grup da hükümlülerdir. Buna göre ceza ve infaz kurumunda bulunan hükümlüler de oy kullanamayacaklardır. Maddenin ilk halinde oy kullanamayacaklar arasında, hükümlülerin yanında tutuklulara da yer verilmişken 1995 yılında yapılan Anayasa değişiklikleriyle⁵⁷ tutuklular bu kapsamdan çıkartılarak, bu kişilere de seçme hakkı tanınmıştır. Anayasa, bunların oylarının sayım ve dökümünde seçmen açısından alınması gerekli tedbirlerin Yüksek Seçim Kurulu tarafından tespit edileceğini ve oyların kullanılmasının hakimiyetinde yönetim ve denetimi altında yapılacağını da hükme bağlamıştır.

⁵⁶ KARAMUSTAFAOĞLU (1970), s. 197-199.

⁵⁷ 23.07.1995 tarih 4121 sayılı Kanun md. 5/3.

Maddede daha sonra, 2001 yılında yapılan bir başka değişlikle de taksirli suçlardan hüküm giyen tutuklular oy kullanma hakkının engellenmesinden istisna tutulmuşlardır.⁵⁸

Sabuncu'ya göre, bazı suçlarda, mahkumiyetle beraber kamu haklarından mahrum bırakmanın da söz konusu olabilmesine rağmen Anayasa'nın 67. maddesinde bu konuda bir ayırım yapılmadan sadece mahpusluğun oy hakkından mahrumiyet nedeni olarak konulması genel oy ilkesiyle bağdaşmamaktadır.⁵⁹

Ancak kamu haklarından mahrum bırakmanın karşılığı olarak, yeni ceza Kanununun 53. maddesinde kabul edilen "belli hakları kullanmaktan yoksun bırakılma" müessesesi ile artık bir kimsenin kasten işlemiş olduğu bir suçtan dolayı hapis cezasına mahkumiyetinin sonucu olarak seçme ve seçilme ehliyetinden yoksun bırakılacağı kabul edildiğinden, tutukluların oy kullanmamasının gerekip gerekmediği konusundaki tartışma da ortadan kalkmıştır.

3-Kısıtlılar

Anayasa'da açıkça ifade edilmemiş olmakla birlikte, 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun"un 8. maddesi "kısıtlı" olanların oy kullanamayacakları hükme bağlanmıştır.

⁵⁸ 3 Ekim 2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun, R.G. 17.10.2001-24556.

⁵⁹ SABUNCU, Yavuz, *Anayasa'ya Giriş*, İmaj, Ankara, 2001, s. 82.

Kısıtlılık hali 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 405 ve devamındaki maddelerde düzenlenmiştir. Buna göre, akıl hastalığı veya akıl zayıflığı, savurganlık, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığı, kötü yaşama tarzı, kötü yönetim, bir yıl veya daha uzun süreli özgürlüğü bağlayıcı bir cezaya mahkum olma durumları kısıtlanmayı gerektirmekte, yaşlılığı, sakatlığı, deneyimsizliği veya ağır hastalığı sebebiyle işlerini gerektiği gibi yönetemediğini ispat edenler de talepleri üzerine kısıtlanabilmektedirler.

İşte bu sebeplerle kısıtlanan kişiler, seçme hakkını kullanmaktan da mahrum kalmaktadırlar. Bunun sebebi ise, kendi işlerini idare etmekten aciz kişilerin, devlet yönetimine karışmalarına engel olmaktır.

IV-SEÇİLME HAKKI

A-Genel Açıklama

Fert hak ve hürriyetlerini en geniş biçimleriyle yer aldığı ve saygı gördüğü rejimler olarak kabul edilen demokratik rejimlerde, toplumsal gerekler, seçilme hürriyetinden yararlanmanın yani aday olma hürriyetinin sınırlı bir nitelik taşımamasını gerektirmiştir. Bunun nedeni, adayın, toplum için hayati öneme haiz bir göreve, yani yöneticiliğe talip olan kişi durumunda bulunmasıdır. Elbette ki toplumu yönetecek kişilerin ve bu göreve talip olacak adayların, yönetim işini başarı ile yürütecek ortalama seviyenin üzerinde bir bilgi ve yeteneğe sahip olması en çok arzu edilecek

şeydir. Ancak bu sağlanmasa bile yine de yönetim görevini yüklenecek kişilerin milletvekilliği ile bağdaşacak yapıda olması için birtakım koşullarla, seçilme hakkının sınırlandırılması gereklidir.⁶⁰

Seçilme hakkına, 1982 Anayasasının 67. maddesinde seçme hakkı ile birlikte yer verilmiş, “Milletvekili Seçilme Yeterliği” başlıklı 76. maddede ise vatandaşın milletvekili seçilme hakkından yararlanabilmesi için gerekli koşullar düzenlenmiştir. Anayasanın 76. maddesi şu şekildedir:

Yirmibeş yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.

En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.

Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.

⁶⁰ ARASLI (1972), s. 41-42.

B-Seçilme Hakkının Şartları

7- Tabiiyet

Anayasanın 67. maddesinde yer alan “Vatandaşlar... seçilme... hakkına sahiptir” ifadesinden seçilme hakkını ancak T.C. vatandaşlarının kullanacağı sonucuna varılmaktadır.

Öte yandan, 76. madde “otuz yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir” ifadesi yer aldığına göre, seçilmenin bir koşulu olarak Türk olmayı belirleyen bu Anayasanın Türklük tarifine bakmak gerekecektir. Anayasanın 66. maddesinde yapılan tanıma göre “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür”. Buna göre 76. maddede yer alan “Türk” ifadesi “Türk vatandaşı” şeklinde anlaşılmaktadır.

Gerek 67. maddede yer alan ifadeden ve gerek ise de 76. maddede belirtilen ifadeden milletvekili seçilebilmek için “Türk vatandaşı” olmak gerekmektedir.

Nitekim, 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu’nun onuncu maddesinde yer alan “yirmi beş yaşını dolduran her Türk vatandaşı milletvekili seçilebilir” ifadesiyle bu husus açık ve net bir şekilde belirtilmiştir.

Kişiyi devlete bağlayan hukuki ve siyasi bir ilişki olarak tanımlanabilen vatandaşlık, hemen hemen ilk çağlardan beri siyasi haklardan yararlanabilmenin bir koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır. Milletvekilliğinin toplumun ulusal kaderi üzerinde söz sahibi olma hakkını sağladığı düşünülürse, seçilme hakkından yalnız vatandaşların yararlandırılmasında isabet olduğu ortaya çıkar.⁶¹

Milletvekili seçilme hakkının şartları arasında Türk vatandaşı olmak gerekliliğinin yer aldığı konusunda kuşku olmamakla birlikte, burada tartışılması gereken husus çifte vatandaşlığın, yani, aynı zamanda hem Türk vatandaşı, hem de yabancı bir ülke vatandaşı olma durumunun, milletvekili seçilme hakkının kullanılmasına engel teşkil edip etmediğidir.

20 Mayıs 1982 tarih ve 2675 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanununun 4. maddesinin 'b' bendinde; "Birden fazla devlet vatandaşlığına sahip olanlar hakkında, bunların aynı zamanda Türk vatandaşı olmaları halinde Türk hukuku... uygulanır" hükmü yer almaktadır.

Onar'a göre, aynı şekilde kamu hukuku ilişkilerinde de Türk vatandaşlığının yanı sıra başka devlet vatandaşlığına da sahip olan bir kişinin, sadece Türk vatandaşlığının dikkate alınması gerekmektedir.⁶²

Nitekim, Nomer de: "Gerek kamu hukuku, gerekse devletler hususi hukuku alanında sahip oldukları herhangi bir yabancı devlet vatandaşlığı sebebiyle bir Türk

⁶¹ ARASLI (1972), s. 42.

⁶² ONAR, Erdal, "1982 Anayasasında Milletvekilliğinin Düşmesi", *Anayasa Yargısı*, C.14, Ankara, (1997), s. 460.

vatandaşının diğer Türk vatandaşlarından farklı bir muameleye tabi tutulması mümkün değildir” demektedir.⁶³

Biz de, bu konuda aynı şekilde düşünüyor, Türk vatandaşı olan bir kişinin, aynı zamanda yabancı devlet vatandaşı da olsa, özel hukuk, kamu hukuku ayrımı gözetilmeksizin, Türk vatandaşlığı sıfatına bağlı olan tüm haklara ve özellikle konuyla ilgili olarak seçilme hakkına sahip olacağına inanıyoruz.

Burada tartışılması gereken başka bir husus da, vatandaşlığın kaybı durumunda seçilme hakkının bundan ne şekilde etkileneceğidir. 11.02.1964 tarih ve 403 sayılı “Türk Vatandaşlığı Kanunu”nun 129. maddesinde şu hüküm bulunmaktadır:

“Bu kanun gereğince Türk vatandaşlığını kaybeden kişiler, kayıp tarihinden başlayarak yabancı muamelesine tabi tutulur. Ancak, doğumla beraber vatandaş olup da, İçişleri Bakanlığı’ndan vatandaşlıktan çıkma izni alanlar ve bunların vatandaşlıktan çıkma belgesinde kayıtlı reşit olmayan çocukları; Türkiye Cumhuriyeti’nin milli güvenliğine ve kamu düzenine ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla, askerlik hizmetini yapma yükümlülüğü ve seçme-seçilme, kamu görevlerine girme ve muafin araç veya ev eşyası ithal etme hakları dışında, sosyal güvenliğe ilişkin kazanılmış hakları saklı kalmak ve bu hakların kullanımında ilgili kanunlardaki hükümlere tabi olmak şartıyla Türk vatandaşlarına tanınan haklardan yararlanmaya devam ederler.”

⁶³ NOMER, Ergin, *Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997, s. 32.

Madde metninden, vatandaşlığını kaybedenlerin yabancı muamelesine tabi tutulacağı anlaşılmakta, buna göre, mevzuatımızda seçme ve seçilme hakları sadece Türk vatandaşlarına tanındığı, yabancılara böyle bir hak tanınmadığı için, bu haklarını da kaybedecekleri sonucuna varılmaktadır. Hatta anılan kanun hükmünde iradi olarak vatandaşlığını kaybeden kimselerin, İçişleri Bakanlığı'ndan vatandaşlıktan çıkma izni almaları koşuluyla belli bir takım hakların kazanılmış olduğu kabul edilmiş ancak, seçme ve seçilme hakları bundan muaf tutulmuştur. Ancak uygulamada, zaman zaman durum bu kadar açık ve net ortaya konulamamaktadır.

Örneğin, milletvekili seçildikten sonra, vatandaşlığın kaybı konusunda, yaşanan en meşhur olay, Merve Safa Kavakçı'nın milletvekilliğinin düşürülmesi olayıdır. Somut olayda, Merve Safa Kavakçı, 18 Nisan 1999 seçimlerinde İstanbul milletvekili seçilmiş ancak Meclis Genel Kurulu'nda milletvekili yemini edememiştir. Daha sonra, Kavakçı, 13 Mayıs 1999 ve 99/12827 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla T.C. vatandaşlığından çıkarılmıştır.⁶⁴

Konu önüne gelen, YSK, Merve Safa Kavakçı'nın Türk vatandaşlığını kaybettiğine ilişkin 99/12827 sayılı Bakanlar Kurulu kararının, aday listeleri kesinleştikten ve milletvekili genel seçimi yapıldıktan sonra resmi gazetede yayımlandığından, bu konuda yetkisi olmadığı, Merve Safa Kavakçı'nın

⁶⁴ Resmi Gazete:16.05.1999-23697.

milletvekilliğinin düşürülmesine karar verme yetki ve görevinin TBMM'ye ait olduğuna karar vermiştir.⁶⁵

Daha sonra Merve Safa Kavakçı'nın milletvekilliği sıfatının sona erdirilmesi, konunun TBMM başkanı tarafından Genel Kurul'un bilgisine sunulmasıyla olmuştur. TBMM Başkanlığı sunuşunun son cümlesi şöyledir: "Kesinleştiği yargı kararları uyarınca, Türk vatandaşlığını kaybeden Merve Safa Kavakçı, Anayasanın 66 ve 76. maddeleri ile Türk Vatandaşlığı Kanunu hükümlerine göre milletvekili seçilme yeterliliğini kaybetmiştir. Bu nedenle, Merve Safa Kavakçı'nın milletvekili sıfatının kalmadığı hususunu Genel Kurul'un bilgilerine sunarım."⁶⁶

Doktrinde bazı yazarlar bu konuda, TBMM'nin yetkili olmadığını savunmaktadırlar. Gözler'e göre milletvekilliği düşme sebepleri Anayasanın 84. maddesinde sınırlı biçimde sayılmıştır. Bu sebepler arasında vatandaşlığın kaybı yoktur. Dolayısıyla TBMM 84. maddede yer alan sebeplerin dışında bir sebebe, yani vatandaşlığın kaybı sebebine dayanarak bir milletvekilinin, milletvekilliğinin düşmesine karar vermeye yetkili değildir.⁶⁷

Gönenç'e göre ise, bu durumda Anayasanın 84. maddesinde açıkça sayılmamış olsa da, Anayasanın 67. maddesinde, vatandaşlığın, milletvekilliğinin ön şartı olarak kabul edildiğinin göz önüne alınması gerekir. Dolayısıyla, milletvekilliği

⁶⁵ YSK Kararı, Karar No: 1999/1585, k.t. 17.05.1999, karar metni için bkz.

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/IlkeKararlari/1999/Kararlar/1999-1585-karar.htm>, 28.02.2008.

⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Yasama Dönemi 21, Yasama yılı 3, C.56, 14.03.2001, B.69, s. 673-674.

⁶⁷ GÖZLER, Kemal, "Vatandaşlık ve Milletvekilliği", *Liberal Düşünce*, C.4, S. 16, 1999, s. 90-91.

sifatının kazanılmasında olduğu gibi, bu sıfatın muhafazası için de, vatandaşlık şarttır.⁶⁸

Onar'a göre de, vatandaşlığın kaybı durumunda ayrıca bir meclis kararına gerek olmayıp, yukarıdaki olayda olduğu gibi, TBMM Başkanlığı'nın Genel Kurul'a bilgi sunmasıyla milletvekilliğinin düşmesi gerekir⁶⁹

Ancak, burada şöyle bir sorun ortaya çıkmaktadır. Halkın iradesi ile seçilen bir milletvekilinin, yürütme organının almış olduğu bir karar sonucu milletvekilliği düşürülmektedir. Bakanlar Kurulu'nun, vatandaşlıktan çıkarmaya yönelik idari işlemine karşı yargı yoluna başvurulması durumunda, yargının vereceği karar üzerine durum belki de bir nebze daha hukuki zemine oturacaktır. Ancak, Bakanlar Kurulu kararının yargı önüne getirilmediği bir durumda, ortada mevcut bir yargı kararı bulunmayacaktır. Buna rağmen TBMM Başkanlığı'nın Bakanlar Kurulu kararını Genel Kurul'a sunmasıyla milletvekilliğinin düşmesinin çok da hukuki olduğundan bahsedilemeyecektir. Çünkü, bize göre, böyle bir durum yürütme organının, yasama organı üzerinde bir etkisi gibi sonuçlara da varabilecektir. O yüzden halk iradesiyle seçilen bir kişinin milletvekilliğinin düşmesine, en azından yine halk iradesiyle seçilmiş üyelerden oluşan parlamento aracılığıyla karar verilmesi gerekir.

⁶⁸ GÖNENÇ (2008), s. 165.

⁶⁹ ONAR (1997), s. 469.

8- Yaş

Bir takım hakların kullanılmasında, nitelikleri itibarıyla, belli bir olgunluğa erişilmesi gerektiği düşüncesi, seçilebilme konusunda da kendisini göstermiş ve milletvekili olacak kimselerin, bu olgunluğun işareti sayılan belli bir yaşa gelmiş olmaları, hemen hemen bütün toplumların hukuk düzenlerinde şart koşulmuştur.⁷⁰ Norveç, Danimarka ve Kanada gibi bazı ülkelerde istisnai olarak, seçmenlik ve seçilebilme yaşı aynı olsa da, genellikle seçilme yaşı, seçme yeterliğinin kazanılması için gerekli olan yaştan daha yüksektir. Örneğin; seçilebilme yaşı, İngiltere, Federal Almanya ve İspanya’da 21, Fransa’da 23, Belçika, İtalya, Yunanistan, A.B.D. ve Hollanda’da 25’tir. Yasama organı iki meclisli olan devletlerde ise, ikinci meclislere seçilebilme yaşı daha yüksektir. Örneğin Fransa’da 35, A.B.D.’de 40’tır.⁷¹

Bu düzenlemeye yol açan, “toplumu yönetmek için senelerin getireceği bilgi ve tecrübelere sahip olmanın gerektiği” yolundaki anlayış, gençlerin siyasi hayata ilgi duymaya başlamalarından sonra eleştirilere hedef olmuş ve gençler seçme yaşının yanında seçilme yaşının da indirilmesi için baskı yapmak yoluna gitmişlerdir.⁷²

Nitekim, 1982 Anayasasında 30 olarak belirtilen milletvekili seçilme yaşı, 76. maddede 2006 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile 25 olarak belirlenmiştir. Milletvekili seçilme yaşını 25 olarak değiştiren 13.10.2006 tarih ve 5551 sayılı Kanunun gerekçesi şu şekildedir:

⁷⁰ ARASLI (1972), s. 42-43.

⁷¹ TEZİÇ (1998), s. 259.

⁷² ARASLI (1972), s. 43.

Seçme ve seçilme haklarının kullanımına ilişkin yol ve yöntemler, sınırlamalar ve şartlar, rejimin demokratikliğinin derecesini yansıttığı kabul edilmiştir.

Başta batı demokrasilerinde olmak üzere dünyanın çoğu ülkesinde seçme hakkıyla birlikte seçilme hakkı aynı yaş sınırlamasına tâbi tutulmuş ya da bu yaşın yalnızca birkaç yaş üzerinde bir sınır gösterilmiştir.

Avrupa Birliğine aday olan ülkemizin adaylık konumunu güçlendirebilmesi için öncelikle üyesi bulunduğu Avrupa Konseyine ilişkin standartları yerine getirmesi yerinde olacaktır.

Ülkemizin nüfusunun demografik yapısı da sosyolojik ve siyasî bir gerçeklik olarak seçilme yaş haddinin aşağı çekilmesini desteklemektedir. Toplumun demografik yapısına baktığımız zaman genç bir nüfusa sahip olduğumuz görülür. Çalışan kesimin çok önemli bir yüzdesini otuz yaş altındaki insanlar oluşturuyorsa, toplum bu yaş kesiminin taleplerine bakarak bir ölçüde yönlenebilir, toplumun yönelişlerini de Türkiye Büyük Millet Meclisinde somutlaştırmalıyız. Gençliğin etkisinin, etkinliğinin ve katılım isteğinin çok arttığı bir çağda hele nüfusunun % 60'ının otuz yaş altında olduğu bir ülkede, milletvekilliği için otuz yaş tabanı çok yüksektir. Bu nedenle milletvekilliği seçilme yaşı otuzdan yirmibeşe indirilmelidir.⁷³

Kanımızca da, milletvekili yaşının 25'e düşürülmesi, genç nüfusun demokratik katılımının sağlanması adına olumlu bir gelişmedir. Seçmen yaşının 18 olarak belirlendiği Anayasada milletvekili seçilme yaşı için belirlenen 30 yaş hayli yüksek olacaktır. Her ne kadar bu yaş sınırının yüksek tutulması olgunluk kavramı ile

⁷³ <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1238m.htm>, 28.02.2008.

açıklanmakta ise de bu olgunluğu sadece biyolojik yaş ile değerlendirmek, liyakat ve tecrübeye de önem vermek gerekmektedir.

Ayrıca, milletvekili seçilme yaşının 25'e indirilmesi siyasal hayata dinamizm getireceği gibi, gençlere, meşru zeminlerde mücadele vermek suretiyle, ülke yönetiminde etkili olma olanağını getirecektir.⁷⁴

9- Cinsiyet

İnsanlık tarihinde cinsiyet ayrımı, hemen daima kadınlar aleyhine işlemiştir. Bundan ötürü diğer anayasalar ve haklar bildireleri gibi Türk Anayasalarının da, cinsiyet ayrımını yasaklayarak, özellikle kadınların aleyhine, yani kadınlara karşı ayrımları önlemeyi amaçladıkları kuşkusuzdur.⁷⁵

Nitekim, 1982 Anayasası'nın, "Kanun önünde eşitlik" başlıklı 10. Maddesine, 7.5.2004 tarih ve 5170 sayılı yasa ile eklenen ikinci fıkra ile "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür." hükmüne yer verilmiştir. Buna göre, kadınların da erkeklerin sahip olduğu haklardan eşit olarak faydalanabilmesi için devletin bir takım önlemler almakla yükümlü olacağı vurgulanarak, kadınlar lehine pozitif ayrımcılık yapılmasına müsaade edilmiştir. Bu hüküm ile, toplumsal hayatta, siyasi, sosyal ve ekonomik hakların kullanılması konusunda, erkeğe göre daha geride bulunan kadının, aradaki mesafeyi kapatmasına

⁷⁴ TÜRK, Hikmet Sami (1991), s. 12.

⁷⁵ ÖDEN (2003), s.324.

olanak sağlamaya çalışılmıştır. Ancak, bu hükmün, erkeğin hak kaybına uğramasının Anayasal dayanağı olarak değerlendirilemeyeceği de kuşkusuzdur.

Cinsiyet, toplumsal hayatta, özellikle siyasi haklara sahip olma konusunda bir ölçü olmuş ve kadınlar uzun süre ikinci planda kalmışlardır. Bu durumun nedeni gelenekçi birtakım görüşlerde yatmaktadır. Bu görüşler kadının, gerek fizik ve gerekse bilgi bakımından erkekten zayıf olduğu varsayımına, onun ev işleri dışındaki konularla uğraşmasının başarılı sonuçları vermeyeceği gibi aile düzenini de yıkacağı inancına dayanmaktadır.⁷⁶

Ancak, kadınlar, I. Dünya Savaşı sonrası, savaş sırasında en az erkekler kadar yetenekli olduklarını ortaya koymanın da verdiği güçle, siyasi hayatta erkeklerle eşit haklar elde etmek için mücadeleye başlamışlardır. Çetin şartlar altında yapılan ve çok uzun süren bu mücadelenin sonunda kadınlar önce Amerika, sonra Avustralya ve İskandinav ülkelerinde olmak üzere bütün ülkelerde erkeklerle eşit ölçüler içerisinde siyasi haklarına kavuşmuşlardır.

Ülkemizde de kadınlara seçilme hakkının tanınması birçok Batılı ülkeden önce olarak 5 Aralık 1934 tarihinde Anayasanın 11. maddesinde yapılan değişiklikle olmuştur. Buna göre otuz yaşını bitiren kadın da mebus seçilebilecektir.

1982 Anayasasında da, milletvekili seçilecekler için cinsiyet ayrımı yapılmamıştır. Bugün için kadınlar, ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamın ayrılmaz

⁷⁶ ARASLI (1972), s. 44.

parçasıdırlar. Ancak bütün bunlara rağmen, kadınların seçilme hakkından yararlanma oranlarının yeterli düzeyde olduğu söylenemez. Bunun nedenleri arasında ise, milletvekilliği görevini kadınların yapamayacağı yolundaki geleneksel inançların toplumda hala geçerliğini kaybetmemiş bulunması ve kadınların oy alamamak endişesiyle zaten pek fazla vakit ayıramadıkları siyasi hayatta, seçmenin karşısına çıkmaktan çekinmeleri yer almaktadır.⁷⁷

Öteden beri kadınlara karşı yapılan bu ayrımcılığın karşısında, seçimlerde kadın kotaları uygulanması ve bu noktada kadınlar lehine pozitif ayrımcılık yapılması konuları da gündeme gelmektedir.

Pozitif ayrımcılık, sadece yasa önünde eşitlik gibi soyut bir kavram ile toplumsal hayatta fiili eşitliğe ulaşabilmenin mümkün olmayacağı gerçeğinden hareketle, fiili eşitliği sağlayabilmek için ezilenler lehine alınacak etkin önlemleri ifade eder. Daha önce tabi kılınmış, marjinalleştirilmiş ya da susturulmuş olanların, güvence altına alınmış bir söz söyleme teminatına ihtiyaçları vardır; tam ve eşit bir yurttaşlığa giden geçici dönemde, demokrasiler yüzyıllarca süren ezilmenin yarattığı dengesizliği onarmak üzere hareket etmelidirler.⁷⁸

Seçme ve seçilme haklarının, tarihsel gelişiminde de, kadınlar aleyhine uygulamaların oldukça geç ve zor bir şekilde ortadan kalktığı, kadınların bu temel hak ve özgürlüklerden uzun süre faydalanamayarak, günümüzde dahi bu yönde tam anlamıyla demokratik bir sonuca ulaşamadığı göz önüne alındığında, kadınlar lehine

⁷⁷ ARASLI (1972), s. 45.

⁷⁸ Philips, Anne, *Demokrasinin Cinsiyeti*, 1995, Metis Yayınları, s. 84.

bir takım pozitif ayrımcılıklara yer vermek ve seçilme konusunda kadın kotaları uygulamak yadrganması gereken bir durum olmayacaktır.

Olumlu hukuksal bir önlem olarak ‘kota’, kadınların öğrenimde, iş yaşamında ve siyasal yaşamda istatistiksel olarak kanıtlanabilen düşük temsilinin dengelenmesine yönelik bir araçtır.⁷⁹

İlk bakışta, kota uygulamasının, Anayasada belirtilen ayrımcılık yasağını zedeleyeceği düşüncesi akla gelebilir. Çünkü, kadınlar lehine gerçekleştirilecek kota düzenlemelerinin, Anayasanın 10. maddesinde yer alan cinsiyet nedeniyle yapılacak ayrıcalıkları yasaklayan hüküme aykırılık oluşturacağı ileri sürülebilir.

Ancak, kotalamada, kadınların ayrıcalıklı kılınması değil, onlar için var olan engellerin ve dezavantajların ortadan kaldırılması söz konusudur. Başka bir deyimle, kadının tercihi ayrımcı nitelikte olmayıp, dengeleyici niteliktedir. Çünkü, amaç, farklı cinslerin dengelenmesine ulaşmaktır.⁸⁰

Böylece, geçmişte karşılaştıkları haksız ayrımların yol açtığı eşitsizlikleri törpüleyerek kadınlara fırsat eşitliği sağlamayı amaçlayan koruyucu kanuni sınıflandırma ve ayrımlar, bu amaçları ışığında eşitlik ilkesine aykırı görülmeyebilirler.⁸¹

⁷⁹ GÖREN, Zafer, “Kota Düzenlemelerinin Anayasaya Uygunluğu”, *Anayasa Yargısı*, C:XVI, (1999), s.381.

⁸⁰ GÖREN (1999), s.381’den, Claus Schwander M., *Verfassungsmassigkeit von Frauenquortan*, Bern 1995, s.5.

⁸¹ ÖDEN (2003), s. 334.

Nitekim, Anayasanın 10. Maddesinde yapılan, yukarıda bahsettiğimiz değişiklik de, kadınlar lehine yapılacak bu tür uygulamalara ışık yakar niteliktedir.

Seçilme hakkı konusunda, kadın ve erkekler arasında fiili bir takım eşitsizliklerin olduğu bilinen bir gerçek olduğuna göre, bu eşitliğin sağlanması amacıyla kadınlar ve erkeklere farklı davranılarak mümkün olabilecektir. Yoksa, bu durumda, kadınlarla erkeklere aynı davranıldığında, eşitliğin sağlandığından söz edilemez.

Çok sayıda yetenekli kadın, zor şartlara, her türlü toplumsal koşullandırmaya, geleneksel rollere, beklentilere rağmen birçok mesleği icra edebilmekte, ancak siyasal hayata yeterli düzeyde katılamamaktadır. Bu nedenle, uygulamada, daha eşit bir yapının oluşması için, meclise girecek olan kadın milletvekili sayısına asgari bir sınır getirilerek, kota uygulanması olumlu karşılanabilir.

Zaman zaman, parti tüzüklerinde kota düzenlemelerine rastlanılmaktaysa da, bu konunun siyasi parti iradelerine bırakılmasının, kadınların temsil oranında bir artışı sağlamak açısından yeterli olmadığı görülmektedir. Bu nedenle, kadınların siyasi hayatta temsilinin artırılabilmesi için, kota düzenlemesine, Anayasa ve yasalarda yer verilerek bu uygulamanın zorunlu hale getirilmesi yerinde olacaktır.

Ancak, kota uygulaması da tek başına, kadınlar aleyhine olan eşitsizliğin ortadan kaldırılabilmesi için yeterli bir çözüm olmayıp, bunun yanı sıra, kadınları, siyasal hayata katılma yönünde teşvik edecek politikalar uygulanacak, kadınlar

desteklenmeyi ve böylece kalıcı, geleceğe daha çok tesir edecek yöntemler oluşturulmalıdır.

10- Öğrenim

Seçmen olabilmek için aranmayan öğrenim koşulu, milletvekilliği için zorunlu kabul edilmektedir. Çünkü okuma yazma bilmemek, milletvekilliği görevinin yerine getirilmesini imkansız hale getirir.⁸² Bir milletvekilinin, görevini yerine getirebilmesi için, sahip olması gereken niteliklerden en önde geleni, elbette ki okuma yazma bilmesidir. Bir seçmen okuma yazma bilmesede, siyasi olayları izleyebilir ve siyasi tercihini yapabilir, ancak aynı şeyi bir milletvekili için söylemek mümkün değildir. Çünkü milletvekili gerektiğinde araştırma yapacak, okuyacak, yazılı önerilerde bulunacak, kısaca görevinin her safhasında okuma ve yazma gereğini duyacaktır. Bununla birlikte, bu minimum gerekliliğin üstüne çıkılması, seçilme hakkının sınırlandırılması niteliğinde değerlendirilebilmektedir.⁸³

1982 Anayasası da, 1961 Anayasasında yer alan okuma yazma bilmenin yeterli olması şartı yerine en az ilkokul mezunu olma şartını getirmiştir. Kanımızca da günümüz Türkiye'sinde milletvekili olabilmek için en az ilkokul mezunu olabilmek şartının getirilmiş olması seçilme hakkının sınırlandırılması olarak düşünülmemelidir. Ancak, zorunlu temel eğitimin üzerinde bir öğrenim şartının getirilmesinin demokratik olmayacağı görüşüne katılmaktayız. Nitekim milletvekili seçilme yeterliğini orta öğretimin tamamlanmış olmasına yani lise mezuniyetine bağlayan

⁸² TEZİÇ (1998), s. 259.

⁸³ GÖZLER (2000), s. 267.

anayasa taslağına karşı çıkan, Türk'e göre de; ilkokul mezunu olma koşulu yeterlidir. Kaldı ki, Türk toplumunda ilkokul mezunu olduğu halde, milletvekilliği görevini lise, hatta üniversite mezunlarından daha liyakatle yerine getirecek bilgi ve deneyime sahip nice insanlar vardır.⁸⁴

11- Askerlik

1982 Anayasasının, milletvekili seçilebilmek için öngördüğü şartlardan birisi de askerlik hizmetini yapmış olmaktır. Fiilen askerlik hizmetini yapamayacak olan özurlüler, yani bir özrü nedeniyle askerlik hizmetinden muaf tutulmuş kişiler ile askerlik hizmetiyle yükümlü olmayan kadınlar için bu şart aranmayacaktır. Ancak askerliğini usulüne uygun olarak erteletmiş olanlar seçilme hakkına sahip olamayacaklardır. Son değişiklikle, milletvekili seçilme yaşının 25'e düşürülmesi de dikkate alındığında, askerlik hizmetini yapmış olmak şartı, seçilme hakkına önemli bir kısıtlama getirmektedir.

12- Aday Olma

1982 Anayasasının 76. maddesinde, seçilme şartları arasında açık olarak ifade edilmesi de seçilebilme hakkından yararlanabilmenin doğal bir koşulu da aday olmaktır. Çünkü bir kimsenin milletvekilliğine seçilebilmesi için 76. maddede öngörülen şartları taşımasının yanında, adaylığının da teklif edilmesi gerekmektedir.

⁸⁴ TÜRK, Hikmet Sami (1991), s. 12.

Parlamento üyesi olmaya istekli ve seçilebilmek için Anayasa ve kanunların öngördüğü koşullara sahip olup, seçmenin oyuna sunulan kimselere aday denilmektedir.⁸⁵

Adaylık sıfatının kazanılabilmesi ve bunun hukuki sonuçlar doğurabilmesi için hemen bütün devletlerde, adaylık önerisinin birtakım koşullara uygun olarak yapılması gerekmektedir. Bu koşullar yetkiye ilişkin, süreye ilişkin, şekle ve kapsama ilişkin olabilmektedir.⁸⁶

Bütün toplumlarda, adaylık önerilerinin sunulacağı, bu önerileri almaya, incelemeye yetkili birtakım kamu makamları gösterilmiştir. Adaylık önerisi bu makamlara sunulmadığı takdirde hukuki bir sonuç doğurmaz. Ayrıca adaylık önerilerinin seçimden önce ve tespit edilen süreler içerisinde yapılması da bu önerilerin geçerlik kazanması için gerekli bir koşul olarak hukuk sistemlerinde yer almaktadır. Öte yandan, adaylık önerisinin geçerli olabilmesi için önerinin şekli ve kapsamı konusunda da; önerinin yazılı olması, önerinin adayın kimliğine ilişkin bilgileri kapsamaması, önerilerin, öneride bulunan kimse tarafından imzalı olması, kişilerin başkaları tarafından aday olarak önerilmesi halinde, aday olarak önerilen kişinin muvafakatının olması, kanunda belirtilen bir meblağın, adaylık önerisi ile birlikte öneriyi kabul eden makama yatırılması gibi birtakım koşullar da önerilebilmektedir.⁸⁷

⁸⁵ TEZİÇ (1998), s. 262.

⁸⁶ ARASLI (1972), s. 50.

⁸⁷ ARASLI (1972), s. 51-54.

Seçilme yeterliğine sahip olanların aday olarak önerilmeleri, kendileri, seçmenler ya da siyasi partiler tarafından yapılabilmektedir. Bu açıdan, adaylık bağımsız ve partili olmak üzere iki türdür.⁸⁸

a)Bağımsız Adaylık

Bağımsız adaylık, aday olmak isteyen kişilerin veya seçmenlerin önerilerine dayanılarak kazanılan adaylık durumudur. Bu adaylar seçim çalışmalarını kendi güçleriyle örgütlemek zorunda oldukları gibi, seçimin bütün mali yükünü de tek başlarına kaldırmaktadırlar. Bağımsız adayların oy toplamaları, büyük ölçüde kişisel yeteneklerine bağlıdır ve oy toplamak için yaptıkları çalışmalarda, kendi görüşlerini ortaya koyarak, bunları seçmenlerine beğendirmeye çalışırlar.⁸⁹

Türkiye’de seçim kanunlarına göre, kişiler seçilme yeterliğine sahip olmak koşuluyla kendi adaylıklarını önerebilirler. Seçim kanunlarında, bağımsız aday olmak isteyen kişinin adaylık önerisinin geçerlik kazanması için kendi isteği yeterli görülmuş, yani adaylık önerisinin adaylığı destekleyen bir grup seçmen tarafından imzalanması şart koşulmamıştır. Seçmenlerin bağımsız aday olmak isteyen kişinin adaylık önerisi üzerinde herhangi bir söz hakkı yoktur.⁹⁰

Bağımsız adayların müracaat usulü 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 21. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre bağımsız milletvekili aday olmak isteyen kişi öncelikle seçilmek istediği çevrenin il seçim kurulu başkanlığına,

⁸⁸ TEZİÇ (1998), s. 262.

⁸⁹ ARASLI (1972), s. 55.

⁹⁰ ÖDEN (2003), s. 67.

kanunun adaylık için aradığı şart ve nitelikleri taşıdığını belirten bir yazı ile başvuracaktır.

Söz konusu hükme 4125 sayılı Yasa ile getirilen ve yasanın 21. maddesinin ilk fıkrasını değiştirerek bağımsız adayların önseçim gününden on gün sonra olan adaylık başvuru süresini, önseçim gününden bir gün önceye alan düzenleme anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'nin önüne getirilmiştir. Anayasa Mahkemesi, yeni düzenleme ile süre yönünden bağımsız olarak adaylığını koymak isteyenler aleyhine bir sınırlama getirildiği, dolayısıyla, Anayasanın 67. maddesindeki bağımsız olarak siyasi faaliyette bulunma hakkının bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunanlara göre kısıtlandığı, ayrıca siyasi partilerce belirlenen aday listesinde yer almayan ya da yerine uygun görmeyerek bağımsız aday olmak isteyenlerle, doğrudan bağımsız aday olanlar için başvuru süresi yönünden ortaya çıkan bu ayrıcalığın Anayasanın onuncu maddesinde öngörülen eşitlik ilkesi ile bağdaşmadığı gerekçesiyle yasanın 21. maddesinin birinci fıkrasında yer alan, “ön seçim gününden bir gün önce saat 17.00'ye kadar” tümcesini iptal etmiştir.⁹¹

Ayrıca bağımsız adayların isimlerinin sandık başı listelerinde bulunmasını 4125 sayılı Yasa ile kaldıran düzenleme de, Anayasa Mahkemesi'nce, “bağımsız olarak... siyasi faaliyette bulunma... hakkının doğal sonucu sayılacak sandık başı listelerinde bağımsız adayların ayrı bir sütuna ve birleşik oy pusulasındaki sıraya göre gösterilmelerinin önlenmesi ve bu haktan bağımsız adayların yoksun kılınması,

⁹¹ AYMK, E.1995/54, K.1995/59, k.t. 18.11.1995, R.G: 21.11.1995-22470.

demokratik katılıma, Anayasa'nın 67. maddesinin 1. fıkrasına ve 76. maddesine aykırıdır" denilerek iptal edilmiştir.⁹²

2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 21. maddesinde, bağımsız adaylık için başvuranların en yüksek derecedeki devlet memurunun brüt bir aylığı kadar parayı ilgili mal sandığına emaneten yatırmaları gerekmektedir. Aynı Yasanın 41. maddesinde de, seçim sonucunda bağımsız adayın aldığı oy seçilmesine yetmediği takdirde emanete alınan paranın Hazineye gelir kaydedileceği hükme bağlanmıştır.

Bağımsız adayların aldıkları oy oranları ne olursa olsun, seçilemedikleri takdirde yatırdıkları paranın Hazineye gelir yazılmasının, Anayasanın 10, 67 ve 76. maddelerine aykırı olduğu iddiası ile Anayasa Mahkemesi'nden hükmün iptali talep edilmiş ancak Yüksek Mahkeme; " Bağımsız milletvekili adayı olabilmek için kimi koşulların yanı sıra akçalı bir ödemenin de öngörülmesi gerekebilir. Getirilen bu düzenleme gelişigüzel başvuruların önlenmesi yönünden de gereklidir. Kaldı ki bu parasal ödemenin miktarı yasa ile belirlenmiş olup, bağımsız olarak siyasi faaliyette bulunmayı engelleyici boyutta değildir." diyerek hükmün Anayasa'ya aykırı olmadığını karar vermiştir.⁹³

Fransa ve İngiltere'de uygulanan tek isimli çevre usulünde de bağımsız ve partili adaylar seçime katılabilmek için depozito yatırmak zorundadırlar ve bu

⁹² AYMK, E.1995/54, K.1995/59, k.t. 18.11.1995, R.G: 21.11.1995-22470.

⁹³ AYMK, E.1995/54, K.1995/59, k.t. 18.11.1995, R.G: 21.11.1995-22470.

sistemlerden İngiltere’de geçerli oyların %8’den fazlasını ve Fransa’da geçerli oyların %5’ini alan adaylara bu miktar geri verilmektedir.⁹⁴

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kararlarında da konuya ilişkin başvurular ya kabul edilemez ya da sözleşme ile uyumlu bulunmuşlardır.⁹⁵

Bağımsız adaylıkla ilgili bir başka husus da, adaylığın seçmenler tarafından önerilmesi durumunda, ilgilinin buna yazılı olarak muvafakat etmesi gerekliliğidir. Seçmenlerin aday teklif edebilmeleri, ülkelere göre değişen belli sayıda imzaya bağlıdır. İngiltere’de, adaylığı teklif eden kimseler sıfatı ile iki seçmen ve bu adaylığı uygun gören kimseler sıfatı ile de 8 seçmen tarafından imzalanmaktadır. İtalya’da bir kimsenin adaylığının teklif edilebilmesi için 500 seçmenin bunu imzalaması koşulu aranmaktadır.⁹⁶

Türkiye’de ise 05.06.1946 tarih ve 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’na göre bir kimsenin adaylığı 300 seçmenin yazılı bir belge ile başvurusu üzerine gerçekleşirken, 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı kanunla bu sayı 50’ye indirilmiştir. Günümüzde ise seçim kanunlarında belli sayıdaki seçmenlerin bağımsız aday teklif etmeleri ön görülmemiştir.

⁹⁴ TEZİÇ (1998), s. 262.

⁹⁵ UZELTÜRK (2006), s. 269.

⁹⁶ TEZİÇ (1998), s. 262.

b)Siyasi Parti Adaylığı

Siyasi parti adaylığı, parti tarafından, hukuk kurallarına uygun olarak yapılan öneri sonucunda kazanılan adaylıktır. Temelini kişinin değil, partinin önerisinde bulan bu adaylığın kazanılması, çok aşamalı bir süreçten geçmeyi gerektirmektedir. Bu süreç, parti aday olmak isteyenlerin, bu konudaki isteklerini partiye bildirmeleri, partinin bu kişiler arasında parti aday olarak önerilecekleri ayırması ve yetkili makamlara bildirmesi olarak da özetlenebilir.⁹⁷

Siyasi parti adaylığı, bağımsız adaylığa göre daha karmaşık bir mekanizma ile gerçekleşmektedir. Çünkü partili aday olmak için belli bir süreden beri parti üyesi olmanın yanı sıra, parti görüş ve programını benimsemiş olmak ve nihayet parti yönetici kademelerinin desteğini alabilmeyi ya da aday gösterilmeyi başarmak gerekmektedir.⁹⁸ Ancak bunların yanında, parti adaylarının seçim masrafları onlar için büyük bir yük olmaktan çıkmakta; seçime ilişkin işler, propaganda çalışmaları parti tarafından düzenlenmekte ve mali yükleri parti üzerine almaktadır. Bunun nedeni adaya verilecek oyun aynı zamanda partiye verilecek oy anlamını taşmasıdır. Fakat aday da propaganda çalışmalarında parti doktrin ve programına uygun görüşler öne sürmek zorundadır.⁹⁹

Günümüzde, parlamentoya seçilecek kişilerin, siyasi partiler tarafından aday gösterilmeleri, başlıca iki biçimde gerçekleşmektedir. Bunlardan birincisi aday göstermeyi, seçimler gibi kamusal nitelikte gören ve adayları geniş bir seçmenler ya

⁹⁷ ARASLI (1972), s. 55.

⁹⁸ TEZİÇ (1998), s. 263.

⁹⁹ ARASLI (1972), s. 56.

da taraftarlar kitlesine seçtiren Amerikan ön seçim sistemi, ikincisi de aday göstermeyi ilke olarak partilerin bir iç işi kabul eden ve A.B.D. dışında demokratik ülkelerde uygulanan parti organlarınca belirlenmesi sistemidir.¹⁰⁰

Türkiye’de milletvekili adaylarının partiler tarafından belirlenmesi, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun ilk şekline göre, bütün kayıtlı parti üyelerinin katılacakları ön seçim esasına dayanıyordu. Ancak Siyasi Partiler Kanunu’nun 37. maddesinde 3270 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik sonunda siyasi partilerin milletvekili genel ve ara seçimlerinde adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından adayların tespitini; serbest, eşit, gizli oy açık tasnif esasları çerçevesinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilecekleri hükme bağlanmıştır. Bu düzenlemeye göre, siyasi partiler, aday tespitine ilişkin kuralları kendi iç tüzükleriyle belirleyebileceklerdir.

Türk siyasal partileri, ön seçimi delegelere yaptırmaktadır. Sağlıklı bir kayıt sistemi olması halinde, üyelerin katılımıyla yapılacak bir ön seçimin sadece delegelerin katılımıyla yapılacak bir ön seçime tercih edileceği kuşkusuzdur. Ancak, Türk parti sisteminde sağlıklı bir üye kayıt sistemi olmadığından, bu sistemde sorunlar içerebilecektir. Kaldı ki üyelik sisteminde partililere sadece şekli bir mensubiyet söz konusudur. Bu nedenle ülkemizde siyasi partilere ön seçim yapma zorunluluğu getirilmesi yönünde görüşler olmakla birlikte, sağlıklı üye kayıtlarının olmaması ve aday gösterme mekanizmasının, partilerin iç işi olması gerçeği

¹⁰⁰ TEZİÇ (1998), s. 263.

karşısında, ön seçim zorunluluğunun beklenen yararı doğurması oldukça güç gözükmektedir.¹⁰¹

Anayasa Mahkemesi de, siyasi partilerini milletvekili adaylarının ön seçimle belirlenmesi esasını kabul eden 2820 sayılı Yasanın değiştirilerek, ön seçimin partilerin isteğine bırakılmasını Anayasa'ya uygun bulmuştur.¹⁰²

Ancak, yalnızca 18. dönem milletvekili seçimi için ön seçimin yasaklanmasına ilişkin kural, Anayasa Mahkemesi tarafından; “ bir partinin demokratik olma niteliği yalnız parti organlarının üyelerinin özgür iradeleriyle seçilmeleri değil, seçmenlerine sunacakları adayların, partiye oy verenlerin, parti üyelerinin eğilim ve isteklerine göre seçilmesine ve özellikle bu yolda bir saptama işini güvenceye bağlamayı da kapsar... İptali istenilen maddenin özgürlükçü demokrasi esaslarına aykırılığı açıktır.” denilerek iptal edilmiştir.¹⁰³

Ayrıca 4125 sayılı Yasanın Geçici 4. maddesi ile getirilen; “ XX. dönem milletvekili genel seçiminde ülke seçim çevresi milletvekilleri adaylarının, siyasi partilerin merkez adaylarını belirlemeye yetkili organlarınca tespit edileceği” kuralı da, parti içi çalışmaların, düzenleme ve faaliyetlerin demokrasi esaslarına uygun olması zorunluluğundan hareketle Anayasa Mahkemesi tarafından, Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilmiştir.¹⁰⁴

¹⁰¹ ATAR (2006), s. 225.

¹⁰² AYMK, E. 1986/17, K. 1987/11, k.t. 22.05.1987, R.G:18.09.1987-19578.

¹⁰³ AYMK E. 1987/23, K. 1987/27, k.t. 09.10.1987, R.G:14.10.1987-19604.

¹⁰⁴ AYMK, E. 1995/54, K. 1995/59, k.t. 18.11.1995, R.G: 21.11.1995-22470.

Teziç' e göre ön seçim konusunda gelinen nokta, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun ilk biçiminde güdülen amacı ortadan kaldırmıştır. Çünkü 2820 sayılı kanun yapılırken partilerin aday tespiti bir parti içi sorun olarak ele alınmamıştır. Nitekim kanunun gerekçesinde ön seçimin benimsenmesi açıklanırken, millet iradesinin oluşmasında rol oynayan partilerin üstünde demokrasinin gereği olarak kabul edildiği ve aday tespitinin parti tüzüğüne bırakmanın mümkün olmayacağı belirtilmiştir. Bundan böyle, 3270 sayılı kanundaki değişiklik ile aday tespitinin partilerin tercih edecekleri bir usule bırakılmış olması, parti içi oligarşik eğilimleri destekleyici niteliktedir.¹⁰⁵

C-Seçilme Hakkının İstisnaları

2- Hüküm Giymiş Olanlar

Genel çıkarlar hakkında karar veren, gerektiğinde toplumun uyacağı hukuk kurallarını ortaya koyan milletvekillerinin, herkesten önce hukuk kurallarına uyum bir yaşantıya sahip olması arzu edilen bir durumdur. Bundan dolayı, toplumlar, genellikle milletvekilliği için bir takım suçlardan dolayı hüküm giymemiş bulunmayı şart koşmaktadırlar. Her topluma göre değişen birtakım suçlardan dolayı hüküm giymiş olma durumunun, seçilme yeterliğini ortadan kaldırdığı görülmektedir.¹⁰⁶

1982 Anayasasınının 76. maddesinin ikinci fıkrasında, "... taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar,

¹⁰⁵ TEZİÇ (1998), s. 266.

¹⁰⁶ ARASLI (1972), s.47.

zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler” denilmektedir.

a)Toplam Bir Yıldan Fazla Hapis Cezasına Hüküm Giymiş Olanlar

Anayasa'nın 76. maddesinden, taksirli suçlardan hüküm giymiş olmanın, milletvekili seçilmeye engel olmadığı, ancak, bir yıl veya daha fazla hapis cezasına hüküm giymiş olanların milletvekili seçilemeyeceği anlaşılmaktadır. Buna göre, Anayasada, “bir yıl veya daha fazla” olarak ifade edilen cezanın bir defada verilmiş olması gerekmemekte, bir kişi aleyhine farklı suçlardan, farklı tarihlerde hükümlenmiş hapis cezaları toplamı bir yılı buluyorsa, bu durumda da o kişinin milletvekili seçilebilmesi mümkün olmayacaktır.¹⁰⁷

Bu konuda ortaya çıkacak hususlardan birisi de hükümlenen hapis cezasının para cezasına çevrilmesinin milletvekili seçilmeye engel oluşturup oluşturmayacağıdır. Bu konuya açıklık getiren ve daha önce 647 sayılı Ceza İnfazı Hakkında Kanun'un 4. maddesinde yer alan “uygulamada asıl mahkumiyet, bu madde hükümlerine göre çevrilen para cezası veya tedbirdir” hükmü, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 50. maddesinde de aynen korunmuştur. Buna göre, hapis cezasının para

¹⁰⁷ ONAR (1997), s.415.

cezasına çevrildiği hallerde, esas mahkumiyet olarak, çevrilmeye tabi tutulan hapis cezası değil, onun çevrildiği para cezası dikkate alınacaktır.¹⁰⁸

Bir başka durum da, hükümlenen hapis cezasının ertelenmesinin, milletvekili seçilme yeterliği üzerindeki etkisinin ne olacağıdır. Onar'a göre, erteleme ile mahkumiyetin varlığı şarta bağlanmış, bir başka deyişle askıya alınmış olduğundan, böyle bir mahkumiyetin diğer hukuk alanlarında sonuçlar doğurması da mümkün olmayacak, bu nedenle, ertelenmiş bir mahkumiyet de milletvekili seçilme yeterliğinin kaybedilmesine yol açmayacaktır.¹⁰⁹

Ancak, bize göre, Anayasa'nın 76. maddesinin metninde açıkça, hüküm giymiş olanlar nitelemesinin kullanılması karşısında, bir kişi hakkında hükmedilen bir yıl veya daha fazla hapis cezası ertelenmiş olsa dahi, milletvekili seçilmeye engel teşkil edecektir. Çünkü burada önemli olan, cezanın infaz edilip edilmediği değil, o cezadan hüküm giyilmiş olup olmadığıdır. Ancak, söz konusu erteleme sonucunda, belirlenen süre içerisinde tekrar suç işlenmezse, hükümlenen ceza tamamıyla ortadan kalkacağından, herhangi bir başka suç işlenmeden erteleme süresi tamamlandığı takdirde, milletvekili seçilme hakkının tekrar kazanılacağını düşünmekteyiz. Sonuç itibarıyla, bir yıl veya daha fazla hapis cezasına hüküm giymiş bir kişinin söz konusu cezası ertelendiği takdirde, erteleme süresi boyunca, seçilme hakkı ortadan kalkacak, ancak bu süreyi başka herhangi bir suç işlemeden tamamladığı takdirde seçilme hakkına tekrar kavuşacaktır. Aksi durumda, hapis cezasından hüküm giymiş ve fakat bu cezası ertelenmiş kişi milletvekili seçilecek olursa erteleme süresi içerisinde bir

¹⁰⁸ ONAR (1997), s. 423.

¹⁰⁹ ONAR (1997), s. 426.

suç işlediğinde, daha önceden aldığı hapis cezası hükmü de uygulanacağından, o ana kadar yürüttüğü milletvekilliği görevi de hukuka aykırı bir temele dayanmış olacaktır. Kaldı ki, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda yer alan, erteleme ile ilgili hükümlerde, önceki, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 95. maddesinde yer alan, “cezası tecil edilmiş olan mahkumiyeti esasen vaki olmamış sayılır” hükmü korunmamış, yeni düzenlemede,¹¹⁰ “denetim süresi yükümlülere uygun veya iyi halli olarak geçirildiği takdirde, ceza infaz edilmiş sayılır” denilerek, hükmolunan cezanın ertelenmesi durumunda dahi infaz edilmiş sayılacağı belirtilmektedir.

Yüksek Seçim Kurulu da bir kararında,¹¹¹ 1 yıl 6 ay hapis cezasına mahkum olmuş, ancak, cezası ertelenmiş olan bir kişi hakkında, “cezası tecil edilmiş olsa bile aradan beş yıl geçmeden aday yeniden seçilme hakkını kazanmış olmaz.” diyerek, milletvekilliği adaylığını kabul etmemiştir.

Öte yandan, 5271 sayılı yeni Türk Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 271. maddesi ile getirilen, “hükmün açıklanmasının geri bırakılması” müessesesi ise ertelemeden ayrı hukuki sonuç doğuran bir durumdur. Buna göre, Kanun'un öngördüğü belirli cezalarda, mahkemece, hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilebilecektir. Kanımızca, bu durum, milletvekili seçilmeye engel bir durum teşkil etmeyecektir. Çünkü, bir suçtan dolayı, sanık hakkında mahkemece kurulan hüküm açıklanmamakta ve dolayısıyla sanık için hukuki bir sonuç doğurmamaktadır.

¹¹⁰ 26.09.2004 tarih ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, md. 51/8.

¹¹¹ YSK Kararı, Karar No:1999/224 k.t. 02.03.1999, nakleden; ÜNLÜ, Ahmet Hamdi - ERBİL, Hasan, *Seçim Mevzuatı ve Yüksek Seçim Kurulu Kararları*, Ankara, HD Yayıncılık, 2007, s. 421.

Zaten bu da 5271 sayılı Kanun'un 271. maddesinin 5. bendinde açıkça ifade edilmiştir: "hükümün açıklanmasının geri bırakılması, kurulan hükümün sanık hakkında bir hukuki sonuç doğurmamasını ifade eder."

b)Ağır Hapis Cezasına Hüküm Giymiş Olanlar

Türkiye'de 2005 yılında yürürlüğe giren yeni kanunlarla ceza hukuku sistemi esaslı bir şekilde değiştirilmiştir. Yeni sistemde ağır hapis cezası-hapis cezası ayırımına yer verilmemiştir. Nitekim, 5252 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun'un 6. maddesinin 1. bendinde; "Kanunlarda öngörülen 'ağır hapis' cezaları, 'hapis' cezasına dönüştürülmüştür." hükmü yer almaktadır. Bu durumda Anayasa'nın 76. maddesinde yer alan "ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar" ifadesi pek bir anlam taşımayacaktır.

Burada tartışılması gereken, yeni ceza hukuku sisteminin yürürlüğe girmesinden önce, ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanların durumlarının ne olacağıdır. Hüküm giyilen ağır hapis cezası süresi, bir yıl veya daha fazla ise bir karışıklık söz konusu olmayacaktır. Çünkü her halükarda, bu kişi Anayasaya göre milletvekili seçilemeyecektir. Ancak, ağır hapis cezası süresi bir yıldan az ise, bu kişinin milletvekili seçilme yeterliğine sahip olup olmadığı konusu tartışmalı hale gelecektir. Sonuçta, kişi hakkında tesis edilmiş bir ağır hapis cezası mahkumiyeti kararı vardır. Halen yürürlükte olan Anayasa maddesi de ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanların milletvekili seçilemeyeceğini açık bir dille ifade etmektedir. Kanımızca, ceza hukukunda kabul edilen ve evrensel bir ilke olan "lehe olan hükümün

uygulanması” kuralından yola çıkılarak, bir seneden az süre ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanların da milletvekili seçilebilmeleri gerekir. Aksi takdirde, daha önceki Kanunda bir yıldan az süreli ağır hapis cezası yaptırımını öngörölmüş bir fiili yeni Kanun yürürlükte olduğu dönemde işleyen ve hakkında ceza hükmedilen kişi milletvekili seçilebilecek, ancak daha eskiden aynı fiili işlemiş fakat hakkında yaptırım olarak aynı süre ile ağır hapis cezası hükmedilen kişi milletvekili seçilemeyecektir. Bu durum da, ortaya adil olamayan sonuçların çıkmasına neden olacaktır.

c)Belirli Suçlardan Hüküm Giymiş Olanlar

Anayasanın 76. maddesinin ikinci fıkrasına göre, “zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekilli seçilemezler.

27.12.2002 tarih ve 4777 sayılı Kanun’la yapılan Anayasa Değişikliği ile, madde metninde yer alan, “ideolojik ve anarşik eylemlere” ifadesi “terör eylemlerine” şeklinde değiştirilmiştir.

Bu konuda tartışılması gereken ilk husus, maddede ifade edilen, “yüz kızartıcı suçlar” nitelemesinden be anlamak gerektiğidir. Milletvekili seçilmeye engel olan yüz

kızzartıcı suçların sadece madde metninde yer alan; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas suçlarından mı ibaret olduğu, yoksa bunlara benzer başka tip suçların da bu kavrama dahil edilip edilmeyeceği konusu açık ve net değildir.

Anayasanın 76. maddesindeki ifadede “gibi” sözcüğünün kullanıldığı görölmektedir. Dolayısıyla, maddede sayılan suçların örnek olarak sayıldığı, bu suçların sınırlı sayıda olmadığı, “yüz kızzartıcı suçlar” kapsamına bunlara benzer başka suçların da katılabileceğini söylemek mümkündür. Ancak, ceza hukukunda “kıyas” ın yasak olduğu, ceza hukukuna ilişkin hükümlerin yorumlanmasında “dar yorum” esasının geçerli olduğu düşünöldüğünde, “gibi” kelimesine dayanarak “yüz kızzartıcı suçlar” kavramının kapsamını genişletmenin mümkün olmadığı görölecektir.¹¹²

Öte yandan, Toroslu’nun da işaret ettiği gibi, Ceza Kanunu’nda, “yüz kızzartıcı suçlar” diye bir ayrım yoktur ve hemen her suç –taksirli suçlar ve bir kısım kabahatler hariç- zaten gayri ahlaki bir nitelik taşıdığından, bunları bir de yüz kızzartıcı olan ve olmayan diye ayrıma tabi tutmak, bu ayrımda objektif ölçüler koymak mümkün değildir.¹¹³

Yüksek Seçim Kurulu ise, önceki kararlarında yüz kızzartıcı suçların tamamının yasada sayılması yoluna gidilmeyip, benzer suçların gösterilmesiyle

¹¹² GÖZLER (2000), s. 271.

¹¹³ ONAR (1997), s. 420’den; TOROSLU, Nevzat, “Yüz Kızzartıcı Suçlar”, *Denetim*, Yıl 6, Sayı 73, Ocak-Şubat 1992, s.20-22.

yetinildiği,¹¹⁴ yüz kızartıcı suçların sınırlayıcı nitelikte bulunmayıp, bir suçun yüz kızartıcı olup olmadığını belli etmede kullanılacak ölçünün, o suçun kendi unsurları bakımından yüz kızartıcı olup olmadığı, görüşünü benimsediği,¹¹⁵ fakat 1985 yılından itibaren bu görüşünü değiştirdiği gözlemlenmektedir.¹¹⁶

Artık Yüksek Seçim Kurulu, maddede yer alan “gibi” edatının, metinde yer alan suçlara münhasır olduğunu kabul etmektedir. Nitekim YSK’nın bir kararında¹¹⁷ şu ifadeler yer verilmiştir:

Hırsızlık malını bilerek satınalma suçunun, seçilmeye engel teşkil edip etemeyeceği konusunun incelenmesi gerekmektedir. Bilindiği gibi 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 11. maddesine göre yüz kızartıcı suçtan dolayı mahkumiyet affa uğramış olsa bile seçilmeye engeldir. Hangi suçların yüz kızartıcı suç olduğu 11.maddede bir bir ve sınırlı biçimde sayılmıştır. Maddede geçen “gibi” sözcüğünün örnekleme amacını taşımadığı, tersine orada sayılan suçları amaçladığı, Yüksek Seçim Kurulu’nun yerleşmiş görüşlerindedir. Başka bir anlatımla sadece anılan maddede belirtilen suçlardan mahkum edilenlerin seçilme yeterliği bulunmamaktadır. Bu hüküm, benzetme yoluyla başka suçlardan hüküm giyenlere uygulanamaz.

Sonuç olarak, madde metninde yer alan suçlardan hüküm giymiş olanlar affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemeyeceklerdir. Maddede geçen “affa uğramış olsalar bile” ifadesi cümlenin sonunda kullanılmış olması dolayısıyla, hangi suçlarla

¹¹⁴ YSK’nın 1975/14 sayılı kararı, nakleden; YILMAZ, Zekeriya, *Seçim Hukukunda Seçme ve Seçilme Ehliyeti*, Ankara, Seçkin, 1999, s. 34.

¹¹⁵ YSK’nın 1984/114 sayılı kararı, nakleden; YILMAZ (1999), s. 34

¹¹⁶ YILMAZ (1999), s. 34

¹¹⁷ YSK Kararı, Karar No:1999/2493, k.t. 25.12.1999, nakleden; ÜNLÜ-ERBİL (2007), s. 446.

ilgili olarak kullanıldığı konusunda bir karışıklık var gibi görünse de, 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun 11. maddesinde bu durum oldukça açık bir şekilde ifade edilmiştir. Buna göre, sadece ismi sayılan belirli suçlardan hüküm giymiş olanlar affa uğramış olsa bile, milletvekili seçilemeyecek, ancak bu tür suçlara girmeyen, toplam bir yıl veya daha fazla hapis veya ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar ise affa uğramışlarsa milletvekili seçilebileceklerdir.

2-Kamu Görevlileri

Bazı kimselere, uğraştıkları işin veya mesleğin özelliğine ve önemine bakılarak, seçilme yeterliğini ortadan kaldıracak bir hukuki engelleri olmadığı halde seçilme olanağı tanınmamıştır. Görevleri bakımından özellik gösteren kişilerin, seçilme hakkından yararlanabilmeleri, görevden çekilme veya istifa şartına bağlanmaktadır. Toplumları, bu tür bir düzenlemeye iten nedenlerin başında, bu gibi kimselerin görevlerinin özelliğinden dolayı, seçmenler üzerindeki nüfuzlarını rahatça kullanarak, onlara baskı yapmak suretiyle oy alabilmek olanağına sahip oluşları gelmektedir.¹¹⁸

1982 Anayasasının 76. maddesinin 3. fıkrasına göre; “hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu Üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer

¹¹⁸ ARASLI (1972), s. 48-49.

kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.”

Maddenin, Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu'na kabul edilen ilk metninde, kamu hizmetlerinde görev alanların milletvekili seçilme şartlarının düzenlenmesinin kanuna bırakılması uygun görülmüş, mesleklerinden çekilmedikçe aday olamayacaklar ise sadece Hakimler ve Silahlı Kuvvetler Mensupları olarak belirtilmiştir. Ancak, Milli Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonu tarafından, söz konusu madde metni değiştirilerek, yalnız Hakimlerle, Silahlı Kuvvetler Mensupları değil, yeni düzenlemede gösterilen tüm kamu görevlilerinin görevlerinden çekilmedikçe aday olamayacakları ve milletvekili seçilemeyecekleri hükmü getirilmiştir.¹¹⁹

2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun, “Kamu Görevlileri, Siyasi Parti Yöneticileri ve Türk Silahlı Kuvvetleri Mensuplarının Adaylığı” başlıklı 18. maddesinde de; “Hakimler ve Savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yüksek öğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu, Radyo Televizyon Üst Kurulu üyeleri, kamu kurumu ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, aday olmak isteyen belediye başkanları ve subaylar ile astsubaylar, aday olmak isteyen siyasi partilerin il ve ilçe yönetim kurulu başkan ve üyeleri ile belediye meclisi üyeleri, il genel meclisi üyeleri, genel ve ara seçimlerin başlangıcından bir ay önce seçimin yenilenmesine karar verilmesi halinde yenileme kararının ilanından

¹¹⁹ Madde değişikliğini ve gerekçelerini nakleden; SEZER, Abdullah, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve İlgili Mevzuat, 1. Bası, İstanbul, Beta, 2004, s. 207.*

başlayarak yedi gün içinde görevlerinden ayrılma isteğinde bulunmadıkça adaylıklarını koyamazlar ve aday gösterilemezler.” hükmüne yer verilmiştir.

Buna göre, belirtilen kişilerin, öngörülen süre içerisinde çekilme işlemlerinin tamamlanmasına gerek olmamakta, bu süre içerisinde görevlerinden çekilme talebiyle başvurmaları yeterli olmaktadır. Öte yandan, aynı Kanun’un 19. maddesinde de, kural olarak ayrılma isteklerinin reddedilemeyeceği öngörülmektedir.

298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun’a 15 Mart 1990 tarih ve 3617 sayılı Kanun ile eklenen Ek Madde 7’ye göre, aday olabilmek için istifa eden kamu görevlilerinden seçimi kaybedenlerin, Yüksek Seçim Kurulu’nca seçim sonuçlarının ilanını takip eden tarihten itibaren bir ay içerisinde müracaat etmeleri şartıyla, yeniden eski görevlerine veya kazanılmış hak aylık derecelerinden başka bir göreve dönmelerine imkan sağlanmış, ancak bu hükümden subay ve astsubaylar istisna tutulmuştur.

Ayrıca, 298 sayılı Kanun’un Ek Madde 7’de yapılan değişiklikle¹²⁰ de, milletvekili adayı olmak için görevlerinden çekilen Hakim ve Savcıların seçilemedikleri takdirde tekrar görevlerine dönme imkanları kaldırılmıştır.

Atar’a göre, seçimlerde aday olabilmek için “görevden çekilmenin zorunlu tutulması”, yargı, silahlı kuvvetler ve diğer güvenlik kuruluşları mensupları ile üst düzey bürokratlar dışında kalan ve görevinden dolayı seçim sürecini kendi lehine

¹²⁰ 22.12.2005 tarih ve 5435 sayılı Kanun, R.G.24.12.2005.

etkileme gücü bulunmayan kamu görevlileri bakımından yerinde değildir ve Anayasa'nın "eşitlik ilkesi" ne de aykırıdır. Çünkü, kamu görevlisi olmayan adaylar işlerini bırakmadan aday olabilmekte ve maddi kayba da uğramamaktadırlar. Oysa, aday olup da seçilemeyen kamu görevlileri eski görevlerine dönme konusunda ciddi sıkıntılarla karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle, aday olan kamu görevlilerinin istifa etme zorunluluğu kaldırılmalı, adaylık süresince öncelikle hak ettikleri ücretli izin süreleri kullanılmalı ve bu yetki olmadığı takdirde kendilerine ücretsiz izin verilmelidir.¹²¹

Biz de; bu konuda, Anayasa'nın 76 . maddesinde yer alan hüküm ile kamu görevlilerinin işgal ettikleri makamın nüfuzunu ve yetkisini kullanarak seçimlerin dürüstlüğüne ve tarafsızlığına gölge düşürecek işlem ve davranışların engellenmesinin amaçlandığını kabul ederek, anılan düzenlemeyi isabetli bulmakla birlikte, bu düzenlemenin kapsamının daraltılması gerektiğine inanmaktayız. Kanımızca, görevlerinden çekilmedikçe aday olamayacak ve milletvekili seçilemeyecek kamu görevlileri, Hakimler ve Savcılar, Yüksek Yargı Organı Üyeleri ve Türk Silahlı Kuvvetleri Mensupları ile sınırlandırılmalı, bu kişilere, seçilemeseler dahi tekrar eski görevlerine dönüş imkanı sağlanmamalı, öte yandan, diğer kamu görevlilerinin adaylıkları da görevden çekilme şartına bağlanmamalı, geçici olarak, seçim süresince görevleri ile ilişkileri kesilmelidir.

¹²¹ ATAR (2006), s.226-227.

3-Kısıtlılar ve Kamu Hizmetinden Yasaklı Olanlar

Anayasa'nın 76. maddesine göre kısıtlılar ve kamu hizmetinden yasaklı olanlar da milletvekili seçilemezler.

Kısıtlanma hali, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 405 ve devamı maddelerinde düzenlenmiştir. Kanun'un 405. maddesinde; akıl hastalığı veya akıl zayıflığı sebebiyle işlerini göremeyen veya korunması ve bakımı için kendisine sürekli yardım gereken ya da başkalarının güvenliğini tehlikeye sokanlar, 406. maddesinde; savurganlığı, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığı, kötü yaşama tarzı veya malvarlığını kötü yönetmesi sebebiyle kendisini veya ailesini darlık ve bakıma muhtaç olan ya da başkalarının güvenliğini tehdit edenlerin, 407. maddesinde de; bir yıl veya daha uzun süreli özgürlüğü bağlayıcı bir cezaya mahkum olanların kısıtlanacağı hükme bağlanmıştır. 408. maddede ise, yaşlılığı, sakatlığı, deneyimsizliği veya ağır hastalığı sebebiyle işlerini gerektiği gibi yönetemediğini ispat edenlerin de kısıtlanmalarını isteyebilecekleri belirtilmiştir.

Türk Medeni Kanunu'nda belirtilen sebeplerden birisi yüzünden kısıtlanan ve kendisine bir vasi tayin edilen kimse kısıtlı olmaktadır. Kısıtlı olan kişilerin de Anayasa'ya göre milletvekili seçilmeleri mümkün değildir.

765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda yer verilen "kamu hizmetlerinden yasaklılık" yaptırımını 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı yeni Türk

Ceza Kanunu¹²² ile esaslı bir değişikliğe uğramıştır. Kamu hizmetlerinden yasaklılık cezası yeni Türk Ceza Kanunu'nun 53. maddesinde “belli hakları kullanmaktan yoksun bırakılma” olarak düzenlenmiştir. Bu maddeye göre;

“ Kişi, kasten işlemiş olduğu suçtan dolayı hapis cezasına mahkûmiyetin kanuni sonucu olarak;

a) Sürekli, süreli veya geçici bir kamu görevinin üstlenilmesinden; bu kapsamda, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinden veya Devlet, il, belediye, köy veya bunların denetim ve gözetimi altında bulunan kurum ve kuruluşlarca verilen, atamaya veya seçime tâbi bütün memuriyet ve hizmetlerde istihdam edilmekten,

b) Seçme ve seçilme ehliyetinden ve diğer siyasi hakları kullanmaktan,” yoksun bırakılır.

Yeni düzenleme eskisinden farklı olarak, belirli hakları kullanmaktan yoksun bırakılmayı sürekli değil, cezanın infazı süresiyle sınırlı kabul etmiştir. Bu yüzden, yeni Türk Ceza Kanunu'nda kamu hizmetlerinden yoksunluk sürekli olarak kabul edilmediği ve cezanın infazının tamamlanması ile birlikte hak yoksunluğu da sona ereceği için memnu hakların iadesi kurumuna da yer verilmemiştir.

Türk Ceza Kanunu'nun 53. maddesine göre, kasten işlemiş olduğu bir suçtan dolayı hapis cezasına mahkum edilen kişi, mahkeme kararında ayrıca belirtilmesine

¹²² 26.09.2004 tarih ve 5237 sayılı Kanun, R.G. 12.10.2004-25611.

gerek olmaksızın mahkum olunan hapis cezasının infazı tamamlanıncaya kadar seçilme hakkından yoksun kalacaktır. Ancak, aynı maddenin 5. fıkrasında kabul edilen özel bir düzenleme ile 53. maddenin 1. fıkrasında sayılan hak ve yetkilerin kötüye kullanılması suretiyle işlenen suçlar nedeniyle hapis veya adli para cezasına mahkumiyet halinde, cezanın infazından sonra işlemek üzere bu hak ve yetkilerden yoksunluğun belli bir süre daha devamına karar verilebileceği kabul edilmiştir. Bu durumda ise bu hak yoksunluğunun mahkeme kararında belirtilmesi zorunludur.

4-Siyasi Yasaklı Olanlar

1982 Anayasasının “Siyasi Partilerin Uyacakları Esaslar” başlıklı 68. maddesinde siyasi partilerin kapatılması konusu da düzenlenmiş, maddenin 9. fıkrasında da; “Bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazetede gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamazlar” kuralına yer verilmiştir.

Maddenin, Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunca hazırlanan gerekçesinde ise konu ile ilgili olarak şu ifadelere yer verilmiştir:

Geçmiş uygulamalardan ortaya çıkan sonuç göstermektedir ki, kapatılan siyasi partilerin yöneticileri ve kurucuları partilerinin kapatılmasına rağmen

kendileri siyasi faaliyete devam etmişler; kurulmuş partilere girerek eskisinden daha güçlü bir şekilde laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı siyasi parti faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Bu nedenle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan siyasi partilerin kapatma kararına sorumlu görülen kurucu veya genel merkez, yöneticilerinin başka isim ve programlarda da olsa siyasi parti kuramayacakları ve kurulmuş partilerde yönetim ve denetim görevi alamayacakları mahkemece kararlaştırılır.”¹²³

Anayasanın 69. maddesinde, siyasi partilerin kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyelerinin beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamayacakları, 84. maddesinde de, bu kişilerden milletvekili olanların milletvekilliğinin, temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazetede gerekçeli olarak yayımlandığı tarihte sona ereceği açıkça belirtilmesine karşın, bu kişilerin bağımsız olarak milletvekili seçilip seçilemeyeceklerine ilişkin, gerek milletvekili seçilme yeterliğini düzenleyen 76. maddede ve gerekse anılan 69. ve 84. maddelerde açık bir hüküm bulunmamaktadır.

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun, temelli kapatılan siyasi partinin mensuplarının durumunu düzenleyen 95. maddesinin, 1999 yılında yapılan değişiklikten önceki halinde ise, eylemleriyle bir siyasal partinin kapatılmasına neden olanların 10 yıl süreyle başka bir siyasal partiye alınamayacakları ve milletvekilliği için aday olamayacakları öngörülmüştü.

¹²³ Gerekçeyi nakleden; SEZER, Abdullah, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve İlgili Mevzuat, 1. Bası, İstanbul, Beta, 2004.*

Ancak, bu durumda, bize göre; bir temel hak ve özgürlük olan seçilme hakkına, Anayasa’da açıkça öngörülme­yen çok ciddi bir kısıtlama kanunla getirilmiş bulunmaktadır. Bu nedenle, anılan hükmün Anayasa’ya aykırılığından söz etmek mümkündür.

Teziç’e göre ise; siyasi partiler tanımı gereği, milli iradenin oluşmasını sağlamak amacıyla kurulduklarından, getirilen yasaklama yalnızca, kuruculuk, üyelik, yöneticilik ve denetçilikle sınırlı olamaz. Bu sınırlamaların milletvekili adaylığını da kapsamına aldığı kabul etmek gerekir. Anayasa Koyucunun, partinin kapatılmasına sebep olanların sonradan milletvekili seçilerek, tekrar siyasi hayatta aktif rol almalarına izin verdiğini söylemek, 69. maddenin 8. fıkrasındaki hükmün sevkediliş amacına uygun düşmemektedir. Binaenaleyh, bu kimselerin evleviyetle yasaklananlar kapsamına dahil olduğunu belirtmek gerekir. Milletvekili adayı olamama bir cezalandırma değil, geleceğe ilişkin bir “siyasi tedbir” dir. Bu nedenle, Siyasi Partiler Kanunu’nun 95. maddesi hükmü (10 yıllık sürenin açıkça ilga edilmesi hariç) Anayasa’nın 69. maddesinin 8. fıkrası hükmüne bir aykırılık oluşturmamaktadır.¹²⁴

Anayasa Mahkemesi’nin, Refah Partisi’nin kapatılmasına ilişkin 16.01.1998 gün ve E.1997/1, K.1998/1 sayılı kararında beş yıl süre ile bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamayacaklarına karar verilen Necmettin Erbakan ve Şevket Kazan’ın 1999 yılında yaptıkları bağımsız milletvekili adaylığı başvuruları Yüksek Seçim Kurulu’nca, Siyasi Partiler Kanunu’nun 95. ve 101.

¹²⁴ TEZİÇ (1998), s.325.

maddeleri uyarınca milletvekili seçilmeleri için aday olabilmelerine hukuki olanak bulunmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.¹²⁵

Daha sonra, 12.08.1999 tarih ve 4445 sayılı Kanun ile, Siyasi Partiler Kanunu'nun 95. maddesi değiştirilmiş, maddenin yeni şekli şu hale gelmiştir:

“Kapatılan siyasi parti bir başka ad altında kurulamaz. Bir siyasi partinin kapatılmasına söz veya eylemleriyle neden olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazetede gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamazlar. Siyasi partiler bu kişileri hiçbir suretle seçimlerde aday gösteremezler.”

Nitekim, Yüksek Seçim Kurulu da bu değişiklikten sonra, partisinin kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebep olduğu Anayasa Mahkemesi kararında belirtilen bir kişinin, yasaklı olduğu süre içerisinde de bağımsız milletvekili aday olabileceğine karar vermiştir.¹²⁶

Kararda şu ifadelere yer verilmiştir:

“2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 95. maddesinde anılan kişilerin on yıl süre ile başka bir siyasi partiye alınamayacakları ve milletvekili için aday olamayacakları belirtilmiş iken anılan maddede 12.08.1999 günlü, 4445 sayılı

¹²⁵ YSK Kararı, Karar No:1999/191, k.t. 27.02.1999, nakleden; ÜNLÜ-ERBİL (2007), s. 408.

¹²⁶ YSK Kararı, Karar No: 2002/610, k.t. 19.09.2002, nakleden; ÜNLÜ-ERBİL (2007), s. 594.

Kanunun 14. maddesi ile yapılan değişiklikle sözü edilen hüküm madde metninden çıkarılmak suretiyle madde yeniden düzenlenmiş, bir siyasi partinin kapatılmasına söz ve eylemleriyle neden olan kurucu ve üyelerin Anayasa Mahkemesinin kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazete’de gerekçeli olarak yayınlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamayacakları ve siyasi partilerin bu kişileri hiçbir suretle seçimlerde aday gösteremeyecekleri öngörülmüştür.

Böylece yapılan düzenleme ile Yasa koyucunun söz konusu kişiler için getirdiği yasaklamanın sadece bir siyasi parti içerisinde siyasi faaliyette bulunmamayı kapsayıp, bağımsız milletvekili adaylığı konusunda bir engelleme içermediği anlaşılmış olup, Fazilet Partisi’nin kapatılmasına neden olduğu gerekçesiyle Bekir SOBACI’nın bağımsız milletvekili adayı olamayacağı yolundaki itirazın reddine dair Tokat İl Seçim Kurulu’nun 17.09.2002 gün ve 2002/4 sayılı kararı usul ve hukuka uygun bulunmuştur.”

Kanaatimizce, bu kararı ile Yüksek Seçim Kurulu, 4445 sayılı Kanun ile getirilen değişikliğin amacına uygun bir karar vermiştir. Çünkü anılan kanun metni, Anayasa Mahkemesi’nce, partisinin kapatılmasına söz veya eylemleriyle neden oldukları belirlenen kişilerin bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamayacağını ifade etmekte, bu kişilerin milletvekili olmalarının önünde bir engel belirtmemektedir.

V-SEÇME VE SEÇİLME HAKLARININ SEÇİM SİSTEMİ İLE İLİŞKİSİ

Modern demokratik devlet düzeni açısından, seçimin kaçınılmazlığı ve aynı zamanda da sahiciliği bilinen bir gerçektir. Genelde, seçim olgusu ile ilgili gözlem, değerlendirme ve düzenlemeler, “seçim sistemleri” başlığı altında ele alınmakta; seçim sistemleri de, biri dar, diğeri geniş iki anlamda ortaya konulmaktadır. Geniş anlamda seçim sistemi, seçme ve seçilme yeterliliği, adaylık, oy verme ve oy sayım usulleri, seçimlerin yönetimi ve denetimi gibi doğrudan doğruya seçimlerle ilgili hemen her hususu kapsamaktadır. Dar anlamda seçim sistemi ise, seçmen oylarını parlamento sandalyelerine dönüştürme usulünü anlatmaktadır ki, çoğunlukçu ve nsbi temsil gibi ve bunların değişik, basit veya karmaşık, barajlı veya barajlı olmayan gibi, çok sayıda türlerini kapsamaktadır.¹²⁷

Hangi anlamda alınıralsa alınsın, seçim sistemleri ile seçme ve seçilme hakları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Demokratik temsilin gereği gibi gerçekleşebilmesi, yani yurttaşların demokratik kararların üretilmesine aktif ve belirleyici bir biçimde katılabilmelerinin sağlanması, seçim sisteminin geniş ve dar anlamlarıyla, seçme ve seçilme haklarının en demokratik şekilde kullanılmasına izin vermesini gerektirmektedir. Seçme ve seçilme yeterliliği, seçimlerin hangi dönemlerde yapılacağı, seçimlerin genel yönetim ve denetimi ile ilgili hususlar, seçimlerin tabi olduğu, serbestlik, genel ve eşit oy, tek derecelilik, oyların gizli, sayımın aleni olması, adaylık kavramı ve daha spesifik olarak seçimlerde kullanılan

¹²⁷ ÖZBUDUN (2004), s.260.

oyların geçerli ve milletvekili sandalyelerinin siyasi partilere nasıl bölüştürüleceğinin belirlenmesinde hangi usullerin izleneceği gibi hususlar, seçme ve seçilme haklarının kullanılış şeklini de belirlemektedir.

Bu konuda, demokratik bir seçimden bahsedebilmek için gerekli olan “serbest ve adil seçim” (free and fair election) kavramına da değinmekte yarar vardır.

“Serbest” ve “adil” seçimlerden söz edebilmek için öncelikle seçim mevzuatında, seçimleri serbest ve adil kılacak kurum ve kurallara ve bunların etkin biçimde uygulanmasını sağlayacak mekanizmalara yer verilmesi gerekir. Yani hukuki altyapısı kurulmaksızın serbest ve adil seçimlerden söz etmek mümkün değildir.¹²⁸

1995 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile 67. maddenin sonuna bir fıkra eklenerek, bu fıkra; “Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir” hükmüne yer verilmiştir.

1995 yılında kabul edilen bu ilke Anayasa Mahkemesi kararlarında da kendisini hissettirmiştir. “Temsilde adalet, yönetimde istikrar” ilkesinin kabulü ile daha önce sadece ‘istikrar’ ilkesine verilen önem, ‘temsilde adalet’ ilkesinin de unutulmaması gerektiğini ortaya koymuştur ve Anayasa Mahkemesi içtihatlarının ibresi değişmiştir.¹²⁹

¹²⁸ GÖNENÇ, Levent, “Türkiye’de Seçim Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları”, Ankara, Adalet Yayınevi, 2008, s.2.

¹²⁹ UZELTÜRK, Sultan Tahmazoğlu, “Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. XXIII, 2006, s. 240.

Söz konusu hukuki altyapıdan bahsedebilmek için öncelikle, demokratik bir seçim mevzuatına sahip olmak gerekir. Anayasa ne denli demokratik olursa olsun, seçim yasası ve ilgili diğer mevzuat demokrasi ile uyumlu değilse, serbest ve adil seçim kavramından söz etmek hayli zor olacaktır.

Yüksek Mahkeme'nin, 1995 yılında gerçekleştirilen bu Anayasa değişikliğinden sonraki bir kararında¹³⁰ temsilde adalet ve yönetimde istikrarı bağdaştırma örneği olarak şu ifadeler yer verilmiştir:

“...Madde...seçim yasalarının “temsilde adalet”, “yönetimde istikrar” ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenleneceğini öngörmektedir. Amaç, seçmen istencinin yasama organına olabildiğince uygun yansımadır. Toplumsal istemlerin ve yeğlemelerin yasama organına tam olarak yansımaları sağlayacak yöntemleri içeren sistemlerin en uygununu en doyurucusunu, başka bir anlatımla hiçbir yakınmaya yol açmayanını edinmek olanaksız ise de, yakınmaya en az neden olanı yeğlemek olanaklıdır. Seçimlerde ideal bir sistem bulunmamış olmakla birlikte ülke koşulları ve Anayasal gerekler karşısında yasal düzenlemeleri gerçekleştirerek Anayasaya en uygununu almak ya da aykırı olanını bırakmak gerekir... İstikrar sağlayacağı sanılarak getirilen adaletsiz sistemlerin, toplumsal gelişmeleri önemli ölçüde engelleyen sonuçları olduğu bilimsel araştırmalarla açıklanmaktadır. Temsilde adaletin ağırlığı, yönetimde istikrarın temel koşuludur. Adalet istikrar sağlar. Yalnızca istikrar düşüncesi adalet olmayınca istikrarsızlık yaratır. .. Kimi

¹³⁰ AYMK, E.1995/54, K.1995/59, k.t. 18.11.1995, R.G: 21.11.1995-22470.

durumlarda birbirinin karşıtı gibi görünen bu iki ilkenin demokrasinin doğal aracı sayılan seçimlerde birbirini dengeleyecek ve tümleyecek biçimde birlikteliğine önem verilmelidir... Bunun için en az yakınılan seçim sisteminin uygulanması gerekmektedir. Bu iki ilkeyi her yönüyle olmasa da genelde bağdaştırmak, ülkelere göre değişmesi olağan bir durumdur. Bunu seçmek yasama organının yetkisinde olmakla birlikte, bu yetki yasanın biçimsel düzenlemesiyle değil, özüyle Anayasaya uygun olarak yaşama geçirmekte kullanılır.”

Anayasa Mahkemesi bu kararında, adı konulan bir seçim sistemi tercihi yapmamış ancak, seçme ve seçilme haklarını koruyacak şekilde “en az yakınılan” seçim sistemine işaret etmiştir.

Ülkemizde, temsilde adalet ilkesini engellediği çokça tartışma konusu yapılan husus yüzde 10 seçim barajıdır.

Küçük partilerin parlamentoda temsil edilmelerini engellemek, bu sayede yönetebilir bir parlamentoyu ve istikrarı yakalamak için, seçim barajları yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Türk hukukunda da barajların farklı uygulamaları söz konusu olmuş ve buna ilişkin düzenlemeler de bir çok kere Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi’nin önüne getirilmiştir.¹³¹

¹³¹ UZELTÜRK (2006), s.258.

1961 Anayasası döneminde, 1036 sayılı Kanun’la basit seçim sayılı baraj uygulamasını getiren düzenleme, Anayasa Mahkemesi tarafından, Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir.¹³²

Yüksek Mahkeme, kararında öncelikle seçim sisteminin, belirlenmesinde, Anayasada belirli ve değişmez bir seçim sisteminin öngörülmediğini, ancak, Yasa koyucunun bu alanda sınırsız olmadığını belirttikten sonra, bu sınırların öncelikle Anayasa’da yer alan, seçimlerin serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına uygun olması, sonra ise Anayasanın konu ile ilişkisi bulunan bütün kurallara uygun olma zorunluluğunu vurgulamıştır. Mahkeme, çevre barajını ise demokratik hukuk devletine, olağan seçim sonuçlarına suni bir müdahale ile değiştirdiği için, seçme ve seçilme hakkına, daha önceden seçmen üzerinde ruhi bir baskı ve tereddüt yarattığı için seçimlerin serbestliğine, siyasi partiler için yarattığı engelden dolayı, çok partili düzene ve seçilme önüne koyduğu engelle, seçilme hakkına ilişkin Anayasa hükümlerine aykırı bulmuştur.

1982 Anayasası döneminde de, 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 33. maddesinde, “ülke barajı” da denilen bir genel baraj kabul edilmiştir. Bu düzenlemeye göre, genel seçimlerde, ülke genelinde, ara seçimlerde de ara seçim yapılan çevrelerin tümünde geçerli oyların %10’unu geçmeyen partiler milletvekili çıkaramamaktadırlar.

¹³² AYMK, E.1968/15, K.1968/13. k.t.. 3-4-6 Mayıs 1968, R.G: 24.10.1968-13035.

Aynı Kanun 1995 yılına kadar, ayrıca, “seçim çevresi barajı” ismi verilen bir baraj daha öngörmekteydi. Bu baraj, bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oylam toplamının, o çevreden seçilecek milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilmekteydi. Ancak daha sonra, 27 Ekim 1995 tarih ve 4125 sayılı Kanun ile çevre barajını öngören hüküm yeniden düzenlendi. Yeni düzenlemede de eski düzenlemede olduğu gibi, seçim çevresi barajının, bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oy toplamının o çevreden çıkarılacak milletvekili sayısına bölünmesiyle bulunacağı öngörülmüştü. Ancak, iki veya üç milletvekili çıkaran çevrelerde bu baraj %25 ile sınırlandırılmaktaydı. İptal davası yoluyla Anayasa Mahkemesi’nin önüne götürülen bu hüküm, Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir.¹³³ 1995 yılında yapılan değişiklikle, Anayasa’da yer alan, “seçim yasalarının ‘temsilde adalet’ ve ‘yönetimde istikrar’ ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenleneceği” kuralına da vurgu yapan Anayasa Mahkemesi, kararda, çevre barajının, iki ve üç milletvekili çıkaracak illerde %25’ten az olmaması kuralı ile, nüfusu fazla olan illerin çıkaracakları milletvekili sayısı fazla olacağından buralarda çevre barajının düşeceği, nüfusu az olan seçim bölgelerinde ise yüksek olacağı, bu durumun ise farklı seçim çevrelerinde farklı oranlarda seçilme adaletsizliğini yaratacağı, öte yandan, Anayasa’nın amaçladığı, “yönetimde istikrar ilkesi” için, milletvekili seçimlerinde bir ülke barajı öngörülmüşken, ayrıca her seçim çevresi için yeni bir barajın getirilmesinin “temsilde adalet ilkesi” ile bağdaşmayacağı belirtilmiştir.

4138 sayılı Kanun ile 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’na bir madde eklenerek, XX. Dönem Milletvekili Genel Seçiminde yeni bir seçim çevresi barajı

¹³³ AYMK, E. 1995/54, K.1995/59, k.t. 18.11.1995, R.G: 21.11.1995-22470.

getirilmiş, ancak anılan bu hüküm de, Anayasa Mahkemesi tarafından, 1995/59 karar sayısı ile iptal edilen kuraldaki durumun tekrarlandığı saptandıktan sonra, kapsam ve anlatım farklılığına rağmen, Anayasa Mahkemesi'ni geçersiz kılmak için çıkarıldığı belirtilerek iptal edilmiştir.¹³⁴

Türk Hukukunda, 1987'den beri %10 ülke barajı uygulanmaktadır. Bu orandaki bir baraj öğretisi tarafından adaletsiz bulunduğu gibi, istikrar anlayışına da hizmet etmediği kabul edilmektedir.¹³⁵

Anayasa Mahkemesi, 2839 sayılı Kanun'un 34/A maddesindeki Türkiye Milletvekilliğine ilişkin olarak yaptığı değerlendirmede %10 ülke barajının da Anayasaya uygunluğunu değerlendirmiş ve kararda¹³⁶ "Yasama oranının Anayasal çerçeveye bağlı kalarak takdir ettiği sınırlama ve aşırı sayılmayacak düzeydeki baraja rakam ve oran olarak el atmak, yargısal denetimin amacıyla bağdaşmaz. Kaldı ki, %10'luk baraj yönetiminde istikrar ilkesine uygundur ve temsilde adalet ilkesiyle de bağdaşmaktadır." denilmiştir. Mahkemeye göre, sistemin doğasından kaynaklanan ve yüzdelerle konulan barajlar, ülke yönünden seçme ve seçilme hakkını sınırlayıcı, olağan dışı ölçülere varmadıkça uygulanabilir, kabul edilebilir ve aykırılığın söz edilemez belirlemelerdir.

Baraj meselesi, 2002 seçimlerine, Şırnak ilinden DEHAP adayı olarak katılan ancak baraj nedeniyle milletvekili olamayan Mehmet Yumak ve Resul Sadak tarafından, AİHM'e taşınarak, AİHS 1 no'lu protokolün 3. maddesi kapsamında

¹³⁴ AYMK, E.1995/56, K. 1995/60, k.t. 1.12.1995, R.G:07.12.1995-22486.

¹³⁵ UZELTÜRK (2006), s.264.

¹³⁶ AYMK, E. 1995/54, K.1995/59, k.t. 18.11.1995, R.G: 21.11.1995-22470.

serbest seçim haklarının ihlal edildiği iddia edilmiştir. AİHM, 30 Ocak 2007 tarihli kararında, yüzde 10'luk barajın Avrupa'daki en yüksek baraj olduğunu belirtmiş, adil temsil açısından barajın daha düşük olması yönündeki tercihini dile getirmiştir. Ancak, aynı kararda, Türkiye'nin, ülkelerinin ihtiyaçlarını en iyi karşılayan seçim sistemini tasarlama konusunda devletlerin sahip olduğu geniş takdir yetkisini aşmadığına kanaat getirmiştir.¹³⁷

Mahkemenin kararda yaptığı, Türkiye'nin, Avrupa'nın en yüksek seçim barajına sahip olduğu vurgusu, özellikle Avrupa Birliği'ne aday olan ülkemiz için manidardır. Ulusal seçim barajları konusunda ortak bir Avrupa standardı bulunmamaktadır, ancak, Avrupa ülkelerinin bir çoğunda, baraj oranı yüzde 5'in altındadır. Bu oran, Almanya, Polonya, Rusya ve Slovakya'da yüzde 5, Bulgaristan, İsveç, Macaristan ve Yunanistan'da yüzde 4, Romanya ve Ukrayna'da yüzde 3, Danimarka'da yüzde 2 ve Hollanda'da yüzde 0,67'dir.

Biz de, yönetimde istikrarın sağlanabilmesi amacıyla, seçimlerde baraj uygulamasına yer verilebileceğine inanmakla birlikte, Türkiye'de uygulanan ülke barajındaki %10'luk oranı çok yüksek bulmakta, bu oranın, Anayasada yer alan "demokratik devlet" nitelemesine ve "temsilde adalet ilkesine" aykırı olduğu, ayrıca seçilme hakkını da sınırlandırarak, oy oranı düşük olan partilerin yaşama hakkını ortadan kaldırdığına inanmaktayız.

¹³⁷ AİHM Kararı, Türkiye Başvuru No:10226/03, 30 Ocak 2007, kararın Türkçe metni için bkz. <http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/10226-03.pdf>, 28.02.2008.

VI-SEÇME VE SEÇİLME HAKLARININ SINIRLANDIRILMASI

Hiçbir zaman, hiçbir toplumda sınırsız hürriyet diye bir şey olamayacağı, sınırsız hürriyetin anarşi ve neticede hürriyetsizlik doğuracağı uzun boylu açıklamayı gerektirmeyen bir gerçektir.¹³⁸

Sınırlama, belli bir temel hak ve hürriyetin Anayasa tarafından öngörölmüş veya belirlenmiş bulunan “norm alanı”na kanun yoluyla dışarıdan yapılan ve bu alan içinde kişiye tanınan imkanları daraltan bir müdahaledir.¹³⁹

Anayasa koyucu, 1982 Anayasasında kimi temel hak ve özgürlüklerin kanunla sınırlanabileceğini belirtirken, kimi temel hak ve özgürlüklerin ise, kanunla düzenleneceği belirtilmiştir. Anayasanın 13. maddesi, ilk haliyle, tüm temel hak ve hürriyetler için bir sınırlama maddesi olduğu için, düzenleme veya sınırlama kavramına yer verilmiş olması uygulamada farklı sonuç doğurmamasına rağmen, 2001 Anayasa değişiklikleriyle¹⁴⁰ 13. maddenin genel bir sınırlama maddesi olma niteliğini kaybetmesi, sınırlama ve düzenleme kavramlarının özdeş olup olmadığı konusuna büyük bir önem kazandırmıştır. Çünkü, sınırlama ve düzenleme kavramlarının farklı anlamlara geldiğinin kabulü, ilgili maddesinde, sadece düzenleme kavramına yer verilen temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmaması sonucunu doğuracaktır.

¹³⁸ KAPANİ (1993), s.217.

¹³⁹ GÖZLER (2000), s.223.

¹⁴⁰ 3 Ekim 2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun, R.G. 17.10.2001/24556.

Sağlam'a göre; temel hak ve özgürlükler alanında yapılacak her sınırlama aynı zamanda bir düzenlemedir, buna karşılık her düzenlemeyi bir sınırlama sayma olanağı yoktur.¹⁴¹

Bize göre de sınırlama ve düzenleme kavramları birbirinden farklıdır. Anayasada bir temel hak ve özgürlüğün düzenlenmesinden bahsedildiği takdirde, bundan anlaşılması gerekenin, o hak ve özgürlüğün kullanılması usulünün belirlenmesi olduğudur. Ancak, Anayasa hükmü ile bir sınırlamaya vurgu yapıldığı takdirde, o temel hak ve özgürlüğün yaşam kesitine müdahale edilebileceğini düşünmekteyiz. Örneğin, oy kullanabilmek için “seçmen kütüğüne yazılı olmak” şartının getirilmesi, seçme hakkının esasına bir müdahale değil, bu hakkı kullanırken izlenecek yolun belirlenmesi anlamında bir düzenlemedir. Oysa, kısıtlıların oy kullanamayacağı şartını getiren bir kanun hükmü, seçme hakkını kullanabilecek olanlara ilişkin bir sınırlandırmadır.

Nitekim Anayasa Mahkemesi de, 1961 Anayasası döneminde Anayasa'nın sendika özgürlüğünü düzenleyen 46. maddesi ile ilgili verdiği bir kararında¹⁴², “Anayasa bu hakkın sadece düzenlenmesi görevini yasa koyucuya vermiş olduğundan yapılacak düzenleme, kamu hizmeti gereklerinin zorunlu kıldığı düzenlemeler dışında, hakkın gereği gibi kullanılmasına olanak sağlayacak ortamın koşulların belirlenmesinden ibaret kalmalıdır. Yoksa düzenleme yetkisinin, demokratik bir düzen içinde sendikalardan beklenen erek ve yararların yok olmasını sonuçlandıracak nitelikteki sınırlama ve kayıtlamalarla, hakkın tümünü ortadan kaldırmaya veya

¹⁴¹ SAĞLAM, Fazıl, *Temel Hakların Sınırlanması ve Özü*, SBF İnsan Hakları Merkezi Yayını, Ankara, 1982, s.17.

¹⁴²AYMK, E. 1969/27, K. 1969/64, k.t. 11.11.1969, AYMKD, S. 8, s. 137..

engellemeye kadar varabileceği ve bu suretle sendikaların sadece göstermelik birer kuruluş hüviyetine indirebilecek genişlikte kullanılabileceğini düşünmeğe olanak yoktur” diyerek, düzenleme ve sınırlama kavramlarının Anayasa’da farklı anlamlarda kullanıldığına işaret etmiştir.

1982 Anayasasının “Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması” başlıklı 13. maddesinin ilk hali şu şekildeydi:

Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, Cumhuriyetin, milli güvenliğinin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasa'nın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz.

Bu Maddede yer alan genel sınırlama sebepleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir. ”

Buna göre, temel hak ve özgürlükler ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle sınırlanabileceği gibi 13. maddede belirtilen genel sınırlama sebepleri ile de sınırlanabilmekteydi.

Ancak Anayasa’da 2001 yılında yapılan değişiklikle, temel hak ve hürriyetlerin sınırlanmasında genel sınırlama sebeplerine yer verilmesinden

vazgeçilerek, 13. madde bir genel sınırlama maddesi olmaktan çıkarılmış, sınırlamanın sınırını ve usulünü gösteren bir madde haline getirilmiştir.

13. maddenin yeni metnine göre;

“Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.”

Bu durumda, seçme ve seçilme haklarının sınırlandırılması konusunda ilgili Anayasa maddelerine bakmak gerekecektir. Anayasa'nın seçme ve seçilme haklarını düzenleyen 67. maddesinde, vatandaşların seçme ve seçilme haklarına, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak sahip oldukları belirtilmiştir. Burada, açık olarak, “düzenleme” ya da “sınırlama” kavramlarına yer verilmemiştir. Ancak, maddenin 3. fıkrasında, on sekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşının seçme ve halkoylamasına katılma haklarına sahip olduğu belirtildikten sonra, 5. fıkrada, bu hakların kullanılmasının kanunla düzenleneceği hükme bağlanmıştır.

Kanaatimizce, maddenin ilk fıkrasında belirtilen, “kanunda gösterilen şartlara uygun olarak” ifadesini, seçme ve seçilme haklarının kanunla sınırlandırılabilceği şekline anlamak gerekmektedir. Çünkü burada, hakka sahip olmaktan bahsedilmekte, 5. fıkrada olduğu gibi hakkın kullanılması usulünün belirlenmesi yönünde bir düzenlemeden bahsedilmemektedir. Ancak bu bahsedilen sınırlama da, maddenin 2. fıkrasında belirtilen seçim ilkelerine aykırı olmamalıdır.

Nitekim Anayasa Mahkemesi de bu konuda, aynı düşünmekte ve bir kararında¹⁴³ şu ifadelere yer vermektedir:

“67. maddenin birinci fıkrasında öngörülen hakların yasada belirtilecek koşullara uygun biçimde kullanılacağı açıklığı, yasakoyucunun takdirine bırakıldığını göstermektedir. Yasakoyucu bu düzenlemeyi Anayasa'nın 13. maddesinde sözü edilen “...demokratik toplum düzeninin gerekleri”ne uygun biçimde yapmak zorundadır. Bu sınırın aşılması, seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma haklarını sözde bırakır. 67. maddenin ikinci fıkrasında belirlenen “...serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esasları” ile “yargı yönetim ve denetimi” bu konudaki düzenlemede temel alınacak ilkelerdir. Bu ilkelerle yasakoyucuya tanınan takdir hakkı, sınırlamanın çerçevesini çizmektedir. Bu yetkiyle 298 sayılı Kanununun 7. ve 8. maddeleri düzenlendiği gibi Anayasa'nın kendisi de 67/5. ve 76. maddede kimi sınırlamalar getirmiştir. Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı kimi zaman Anayasakoyucu tarafından, kimi zaman Anayasa'nın verdiği yetkiye dayanılarak yasama organı tarafından belirlenen sınırlı haklardır. Düzenlemenin, yasakoyucunun takdiri dışında bırakılan anayasal ilkeleri zedelememesi ve demokratik toplum düzeninin esaslarına aykırı olmaması gerekir. Hakkın özüne dokunan düzenlemeler gerçek anlamda bir seçme ve seçilme hakkını ortadan kaldırır.”

¹⁴³ AYMK, E.1986/17, K.1987/11, k.t. 22.5.1987, R.G:18.09.1987-19578.

Mahkemenin başka bir kararında¹⁴⁴ da konu ile ilgili açıklamaları şu şekildedir:

“27 Mart 1994 günü yapılan yerel yönetimler genel seçiminde kullanılan sandık seçmen listelerine, askerlik hizmetinden terhis olanlarla, tayin olunan memurlar dışındaki seçmenlerin alınmayarak listelerin güncelleştirilmesi, yeterli bir güncelleştirme olmayıp kimi seçmenlerin seçme hakkını ortadan kaldırmakta ve bu yolla seçimi olumsuz yönde etkilemektedir. Seçme hakkının ve seçimlerin hukuksal altyapısını oluşturan seçmen kütüklerinin düzenlenmesinde kimi seçmenlerin kütüğe yazılmasını engelleyen kurallar genel oy hakkını ortadan kaldırır. İlk bakışta terhis olan askerlerle, tayin olunan memurlar için öngörülen başvuru yolu, onlara bir ayrıcalık getirmeyip durumlarına ve konumlarına uygun bir düzenleme, bu durum ve konumda olmayan öbür seçmenler için bir eksiklik sayılabilecek nitelikte görülmekteyse de, listeye yazılma olanağı verilmeyenlere temel hakkını kullandırmamaktadır. Somut sonuç, eksiklikten ötede, bir tür sınırlama ile en önemli, en etkin ve demokrasi için başlıca ölçüt sayılan bir haktan yoksun bırakmaktır. Demokrasilerde yalnız bir hak değil, görev de sayılan seçme hakkı, bunu yerine getirme olanağıyla anlam kazanır. Demokrasinin özü, olmazsa olmaz koşulu sayılan seçimlere katılma hakkını sınırlama biçimindeki düzenleme, Anayasa'da öngörülen seçme hakkına aykırıdır. Seçim, demokrasinin kaynağı ve dayanağıdır. Demokrasiye anlam veren, onu değerli kılan ve yaşama geçiren seçimin her yönden gölgesiz yapılması, seçmenlerin ve tüm yurttaşların yakınacağı yöntemlerden uzak kalınmasıdır. Yurttaşların en kutsal, en doğal hakkı sayılan seçme hakkı ayrıcalıklar,

¹⁴⁴ AYMK, E.1994/83, K.1994/78, k.t. 16.11.1994, R.G:18.11.1994-22115.

sınırlamalar ya da kısıtlamalarla anlamını yitirir ve demokrasi sözde kalır. Seçme hakkının anayasal gereklere aykırı biçimde engellenmesi, hakkın özüne dokunmak olur. Bu doğrultuda hazırlanmış listelerle yapılacak seçim, giderilmesi güç, savunulması olanaksız sakıncalar taşır. Seçmen oyu, ulusal iradenin belirlenme aracıdır ve demokrasinin en doğal, en temel göstergesidir. Bu olguyu, kuşkulu ve tartışmalı duruma düşüren yöntemlere ve oluşumlara geçerlik tanınamaz.

Demokrasi, yönetenlerin yönetilenler tarafından serbest ve dürüst seçimler yoluyla seçildikleri bir rejim olarak da tanımlanabilir. Öyle ise, seçme hak ve özgürlüğü demokratik bir Devlet yönetiminin vazgeçilmez koşulları arasındadır. Anayasa'nın 67. maddesinde bu hak ve özgürlüğü güvence altına alacak ilkeler belirlenmiştir. Genel oy ilkesi, demokrasilerin vazgeçemeyeceği en temel ilkelerden birini oluşturmaktadır. Yasakoyucu, bu konudaki düzenlemelerini Anayasa'nın 13. maddesinde sözü edilen "demokratik toplum düzeninin gereklerine" uygun biçimde yapmak zorundadır. Bu sınırın aşılması hiç kuşkusuz genel oy ilkesini zedeler. Genel oy ilkesine, seçme hakkına, yaş, kısıtlılık veya özellik gösteren kimi görevler de bulunma gibi "makûl" nedenlerle sınırlamalar getirilebilir. Ancak, getirilecek sınırlamaların yasakoyucunun takdiri dışında bırakılan anayasal ilkeleri zedelememesi ve demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmaması gerekir. Hakkın özüne dokunan düzenlemeler genel oy ilkesini zedeleyecektir. Terhis olan askerlerle tâyin edilen memurlar dışında kalan ve seçme hakkı bulunmasına karşın çeşitli nedenlerle sandık listesine yazılmayan vatandaşların seçme hakkını ellerinden almak Anayasa'nın 67. maddesinin ikinci fıkrasında yazılı genel oy ilkesine ve 13. maddesinin ikinci fıkrasında yazılı demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı düşmektedir.”

Yüksek Mahkeme, kararlarında, seçme ve seçilme haklarının yasama organı tarafından belirlenecek bir takım sınırlarla düzenleneceğini öngörmektedir. Ancak, bu sınırların da, Anayasa tarafından belirlenen ilkeleri zedelemeyeceği, demokratik toplum düzeninin esaslarına aykırı olamayacağı vurgulanmıştır.

Kanaatimizce de, seçme ve seçilme haklarının niteliği gereği, yasa koyucunun takdir hakkı içerisinde kalan bir takım düzenlemelerle uygulanması gerekmektedir. Ancak burada önemli olarak karşımıza çıkan sorun, yasa koyucunun bu takdir hakkının sınırlarının ne olduğudur. Örneğin, yasama organı, kabul edeceği bir kanunla, belirli meslek gruplarının oy kullanma hakkını yasaklayabilecek midir? Ya da, seçimlerde aday olma koşullarını ağırlaştırarak, doktora eğitimini tamamlamış olmak, belirlenen miktarda vergi vermiş olmak gibi, sınırlı sayıda kişinin sahip olduğu bir takım şartları sağlayanların aday olabileceklerini kurala bağlayabilecek midir?

Elbette, yasa koyucunun yapacağı kanuni düzenlemelerdeki bu takdir hakkı sınırsız değildir. Bunun sınırını yine Anayasa kendisi çizerek, seçme ve seçilme haklarını koruyan, serbestlik, eşitlik, gizlilik, tek dereceli seçim, genel oy, açık sayım ve döküm gibi bir takım ilkeler belirlemiştir.

Anılan ilkeler, daha sonraki paragraflarda ayrıntılı olarak irdelenecektir, ancak, burada, yasa koyucunun takdir hakkının sınırlarını belirleyen ve bu ilkelerden ayrı olan, demokratik toplum düzeninin esasları üzerinde durmak gerekmektedir.

Gerek 1961 Anayasası ve gerekse de 1982 Anayasası, Cumhuriyetin nitelikleri arasında “demokratik devlet” ilkesine de yer vermişlerdir. 1961 Anayasasından farklı olarak, 1982 Anayasası değiştirilemeyen ve değiştirilmesi teklif edilemeyen hükümler arasına devletin demokratik niteliğini de eklemiştir.

Anayasa Mahkemesi’ne göre de, “demokratik devletin özü, siyasal haklar, seçim ve kamusal yetkilerin anayasal temelidir. Gözetilmesi gereken husus, yasama organının seçimle oluşturulmasının yanında siyasal haklarının tanınması ve kamusal yetkilerin Anayasa ile belirlenmiş sınırlar içinde kullanılmasıdır.”¹⁴⁵

Her ne kadar , doktrinde, “demokratik toplum düzeninin gerekleri” ölçütünün uygulanmasında, 1982 Anayasasındaki demokratik devlet mi yoksa genel olarak, çağdaş, batılı, hürriyetçi demokrasi anlayışı mı olduğu yolundaki tartışmalar mevcut ise de bu tartışmaya burada girmeyi gerekli görmüyoruz.

Demokratik toplum düzeninin gerekleri nelerdir sorusuna cevap veren Gözler’e göre, ampirik demokrasi teorisinin aradığı altı şart, bahsedilen gerekler olarak kabul edilebilir.¹⁴⁶ Buna göre demokratik toplum düzeninin gerekleri şunlardır:

- 1-Ülkede etkin siyasal makamlar seçimle işbaşına gelmelidir.
- 2-Seçimler düzenli aralıklarla tekrarlanmalıdır.
- 3-Seçimlere en az iki parti katılabilmelidir.

¹⁴⁵ AYMK, E.1987/23, K.1987/27, k.t.09.10.1987, AYMKD, S. 6, s.125.

¹⁴⁶ GÖZLER (2000), s.241.

4-Seçimlerde, genel, eşit, gizli oy ve açık sayım ilkeleri uygulanmalıdır.

5-Muhalefetin iktidar olabilme şansı mevcut olmalıdır.

6- Temel kamu hakları tanınmış ve garanti altına alınmış olmalıdır.

Demokratik toplum düzeninin gerekleri kavramının içeriği, özellikle yasa koyucunun kabul ettiği kanunların anayasal denetimi sırasında önem arz etmektedir. Çünkü, demokratik toplum düzeninin gerekleri kavramının içeriği somut ilkelerle doldurulmadığı takdirde, anayasal denetimi gerçekleştiren yargı organı bu kavramın içerisine yeni şartlar ekleyerek uygunluk denetimi yerine yerindelik denetimi yapabilecektir.

İdeal olan elbette, yasa koyucu tarafından kabul edilen normların, hakkın en çağdaş ve demokratik ilkeler ışığında, hiçbir sınırlama getirmeyecek nitelikte olmalarıdır. Ancak, seçme ve seçilme hakları bakımından, bu hakkın doğası gereği, adalet, istikrar gibi hassas kavramların da dengede kalabilmesi amacıyla bir takım sınırlamalar kaçınılmaz olmaktadır. Örneğin, seçme ve seçilme haklarının mutlak olarak var olması amacıyla, oy verme işlemlerinde yaş sınırının kaldırılarak, henüz temyiz kudretine dahi sahip olmayan küçük yaştaki çocuklara da ülkenin yönetimi gibi önemli bir göreve gelecek kişileri seçme hakkı vermek çok da demokratik bir düzenleme olmayacaktır. Ya da, seçmen kütüğüne yazılı olma şartı aranmadan, herkesin her yerde oy kullanmasının sağlanması bir çok istismarı ve adaletsizliği beraberinde getirecektir.

Dolayısıyla, seçme ve seçilme hakları da, diğer temel hak ve özgürlükler gibi mutlak anlamda sınırsız olmayıp, yasa koyucunun takdiri dışında bırakılan anayasal ilkeleri zedelememeli ve demokratik toplum düzeninin esaslarına aykırı olmamalıdır.

SONUÇ

Hür ve demokratik toplumlarda kişilere tanınan haklar ve hürriyetler “İnsan Hakları” olarak adlandırılabilir. Bu terim insanlığın belli bir gelişme çağında, teorik olarak bütün insanlara tanınması gereken ideal bir haklar listesini ifade eder. Bu ideal liste, çeşitli ülkelerde, değişik ölçülerde pratik değer kazanmış ve uygulama alanına geçmiş olabilir. Fakat, insan hakları, deyince daha çok olması gereken, ulaşılabilecek hedefler akla gelmektedir.

“Kamu Hürriyetleri” bu ideal programın gerçekleşmiş kısmıdır. Yani, kamu hürriyetleri, insan haklarının devlet tarafından tanınmış ve pozitif hukuka girmiş olan bölümünü ifade eder. Belli haklar ve hürriyetler, anayasa ve kanunlar tarafından düzenlenmiş, sınırları belirtilmiş ve böylece kişilerce pratik olarak kullanılma imkanı sağlanmıştır. Seçme ve seçilme hakları da bu haklardandır.

Seçme ve seçilme haklarının var oluşu seçim müessesinin var oluşuna dayanmaktadır. Seçim, iktidarın kaynağı olmak bakımından demokratik rejimin temeli ve halk tarafından hükümet sisteminin birinci şartıdır. Seçime dayanmayan bir iktidar diktatörlük rejimlerinin başlıca karakteristiğini teşkil eder.

Öte yandan seçim, idare edenleri idare edilenler tarafından denetlenmesi anlamını taşır. Bu bakımdan, seçimlerin, hukuki olduğu kadar siyasal bir faktör olduğunu da unutmamak gerekir. Belli bir süre için iktidar seçilen, bu süre sonunda kendilerini seçmiş olanlar karşısına çıkıp hesap vermek zorundadır. Böylece seçim,

idare edenler için akıllı ve ölçülü davranışın başlangıcı sayılabilir. Yeniden seçilememe endişesi, çok zaman idare edenleri kendilerine emanet edileni kötüye kullanmaktan alıkoyma gibi bir sonuca taşır.

1982 Anayasasının 2 nci maddesinde sayılan Cumhuriyetin nitelikleri arasında “demokratik devlet” ilkesine de yer verilmiştir. Bu ilkenin olmazsa olmaz koşulu olan “seçme ve seçilme hakları” da aynı Anayasanın 67 nci maddesinde düzenlenmiştir. Bu haklar demokratik devletin ön koşulu ve hukuksal simgesidir. Demokratik bir devletin önde gelen özelliği, çoğulculuğu ve katılımcılığı sürekli ve etkin kılmaktır. Bu anlamda, seçme ve seçilme haklarının vatandaşlar için Anayasal bir güvence altına alınması, temsili demokrasinin gerçekleşmesi için zorunlu bir koşuldur.

Tarihi gelişim süreci içerisinde, seçme ve seçilme haklarının her geçen gün biraz daha demokratik anlamda geliştiği inkar edilemez bir gerçektir. 1982 Anayasasının kabulünden sonra dahi seçme ve seçilme haklarına ilişkin olarak Anayasada çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Seçmen yaşının 18’e düşürülmesi, tutuklulara ve taksirli suçlardan hüküm giymiş bulunanlara oy hakkı tanınması, milletvekili seçilme yaşının 30’dan 25’e indirilmesi demokrasi adına olumlu gelişmelerdir.

Ancak, bu değişikliklerin dahi, seçme ve seçilme haklarının yeterli düzeyde kullanılmasını sağladığını söylemek doğru olmayacaktır. Çünkü demokrasinin, olmazsa olmaz koşulu olan seçme ve seçilme hakları gibi bir temel hak ve

özgürlüğün kullanılmasının, bireylere hiçbir şekilde külfet ve zahmet olarak yansımaması, bu hakların kullanımında bireyler açısından teşvik edici yönlerin bulunması şarttır. Bir başka deyişle, bireyin, oy verme işlemini gerçekleştirme algısında, bu işlemin kendisine bir külfet getireceği bilincinin ortadan kaldırılması, aynı şekilde, seçilmek isteyen bireyin bu amacı doğrultusunda, fırsat eşitsizliklerine, zorlamalara, baskılara karşı bir korku içinde olmadan en az maliyetle bu amacını gerçekleştirme çabası içinde olması gerekmektedir.

Bu anlamda, özellikle, ülkenin her yerinde, seçim güvenliğinin sağlanarak, seçmenlerin oy sandığına, üzerlerinde hiçbir baskı olmadan gitmeleri ve oylarını özgürce kullanabilmelerinin gerçekleştirilmesi gerekir.

Öte yandan, oy verme işleminin, imkanlar dahilinde en kolay şekilde gerçekleştirilmesinin sağlanarak, oy verme işleminde, sadece üzerinde vatandaşlık numarasının bulunduğu kimlik belgesinin kabul edilmesi, bunun yanında seçmen bilgi kartının istenilmesi gibi usuli işlemlere ve bu usuli işlemlerin uzun sürmesi neticesinde, sandık başında uzun süre beklenerek zaman kaybına yol açılması şeklindeki uygulamalara son verilmesi gerekmektedir. Birey, oy verme işleminin, kendisi için bir zaman kaybı, enerji kaybı gibi zahmetlere yol açmasından endişe etmeden seçme hakkını kullanmalı ve bu hakkını kullanmaktan ötürü de kendi bireysel iradesinin, siyasi iradenin oluşumunda katkıda bulunduğu veya tercihinin, oluşacak yönetici irade açısından dikkate alınacağı bilinciyle keyif almalıdır. Ancak bu şekilde demokratik katılımın en açık göstergesi olan seçme hakkının kullanılmasında yüksek oranlara ulaşılabilir.

Seçme hakkının kullanılarak, demokratik katılımın artırılması konusunda yapılması gereken bir diğer Şey ise yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanmalarında yeni düzenlemeler yapılarak, bu kişiler açısından da oy verme işleminin kolaylaŐtırılması sağlanmalıdır.

Ayrıca, seçilme hakkı ile ilgili olarak, milletvekili seçilme yaşının 25'e düşürülmesi olumlu bir gelişme olmakla birlikte, bu düzenlemenin yanı sıra, gençlerin seçilmeye aday olmaları konusunda teşvik edilmesi, önlerindeki engellerin kaldırılması gerekmektedir. Aday olma sürecinde, maddi giderlerin en aza indirilmesi, seçilmek için birden çok adayın talip olması, bunun engellenmemesi, propaganda kampanyasının serbestçe sürdürülmesi gibi kolaylıkların sağlanması şarttır.

Tarihsel süreçte, seçme ve seçilme haklarının kullanılmasında, daima erkeklerden bir adım geride olan kadınların da bu hakları erkekler ile aynı seviyede kullanmalarının sağlanması için gerekli yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi sağlanmalıdır.

Anayasa'nın 90. Maddesinde yapılan değişiklik ve Avrupa Birliği süreci de dikkate alındığında, seçme ve seçilme hakları konusunda yapılacak yeni yasal düzenlemelerin uluslararası andlaşmalara ve Avrupa Birliği müktesebatına aykırı düŐmeyecek Şekilde ve aędaŐ demokrasilere uygun olarak gerçekleştirilmesi gerekir.

Seçme ve seçilme hakları günümüzde, Anayasalarda, bir temel hak ve özgürlük olarak kabul edilmiş, siyasi haklardır. Ancak her hak ve özgürlükte olduğu gibi bunlar da sınırsız değil, toplumun bu haklardan beklediği faydanın en adil şekilde sağlanması amacıyla sınırlandırılabilir. Bir hakkın sınırlanması oldukça hassas bir durumu ifade eder. Çünkü, sınırlandırma yetkisini elinde bulunduran güç, bu yetkiyi kendi menfaatleri doğrultusunda kullanabilecektir. Seçme ve seçilme hakları, bu hakları sınırlandırma yetkisini elinde bulunduran siyasi iradenin seçilerek iş başına getirilmesini sağladığı için, bu haklar bakımından durum bir miktar daha hassas olmaktadır. Bunun çözümü ise, Anayasalarda kabul edilen bu hakların, yine aynı Anayasada belirlenen ilkelerle koruma altına alınması ile olmaktadır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR-MAKALELER

- AKIN (İlhan F.), *Kamu Hukuku*, İstanbul, Beta Yayınları, 1987.
- AKTAN, Coşkun Can, *Haklar ve Özgürlükler Antolojisi*, Ankara, Hak-İş Yayınları, 2003.
- ALİFENDİOĞLU, Yılmaz, “2001 Yılı Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak VE Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Getirdiği Yeni Boyut”, *Anayasa Yargısı*, C. XIX, 2001.
- ARASLI, Oya, *Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekili Adaylığı*, Ankara, AÜHF Yayınları, 1972.
- ARASLI, Oya, *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri*, Ankara, AÜHF Yayınları, 1989.
- ARMAĞAN, Servet, “Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri”, *Kanun-i Esasi’nin 100. Yılı Armağanı*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978.
- ARMAOĞLU Fahir H., *Seçim Sistemleri*, Ankara, 1953.
- ARSEL, İlhan, *Anayasa Hukuku;Demokrasi*, Ankara, Doğu Matbaacılık, 1964.
- ARSEL, İlhan, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, Ankara, Mars Matbaası, 1965.
- ATAR, Yavuz, *Türk Anayasa Hukuku*, Konya, Mimoza Yayınları, 2005.
- ATAR, Yavuz, “Seçim Hukukunun Güncel Sorunları”, *Anayasa Yargısı*, C. XXIII, (2006).
- ATAR, Yavuz, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1990.
- AYBAY, Rona, *Karşılaştırmalı 1961 Anayasası*, AÜHF Yayını, İstanbul, 1963.
- AYBAY, Rona, *Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2001.
- BATUM, Süheyl, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1993.

- BATUM, Süheyl ve YÜZBAŞIOĞLU Necmi, *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*, İstanbul, Beta Yayınları, 1997.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topluluk Hukukunda Temel Hak ve Özgürlükler*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayını 1994.
- ÇEÇEN, Anıl, *İnsan Hakları*, Ankara, Selvi Yayınları, 1990.
- ÇOKER Fahri, *Türk Parlamento Tarihi*, Ankara, TBMM Vakfı yayınlan 1994.
- DAHL, Robert A., *Demokrasi ve Eleştirileri*, (Çev. Levent Köker), Ankara, Yetkin Yayınları, 1996.
- DOĞAN, Vahit, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2002.
- DOĞRU, Osman, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları ve Avrupa Sözleşmesi*, İstanbul, Kazancı Yayınları, 1994.
- DOĞRU, Osman, *İnsan Hakları Kararlar Derlemesi*, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları 1998.
- DURAN, Lütfi, *İdare Hukuku*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1982.
- ERDOĞAN, Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999.
- ERDOĞAN, Mustafa, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara, Liberte Yayınları, 1999.
- ERGÜDER, Üstün, *Seçim Sistemleri ve Türk Demokrasisi*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, 1982.
- EROĞLU, Cem, *Anatüzeğe Giriş*, Ankara, İmaj Yayıncılık, 1997.
- ERSOY, Yüksel, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2002.
- ESEN, Bülent Nuri, *Anayasa Hukuku*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1970
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz- GÖZÜBÜYÜK, Şeref, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2002.

GÖNENÇ, Levent, “Dünyada ve Türkiye’de Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi”, *Güncel Hukuk*, Haziran 2007.

GÖNENÇ, Levent, *Türkiye’de Seçim Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2008.

GÖREN, Zafer, *Anayasa Hukukuna Giriş*, İzmir, Barış Yayınları, 1997.

GÖZLER, Kemal, “Halk Oylamasının Değeri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1988, Sayı 1-4.

GÖZLER, Kemal, *Hukuka Giriş*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 1998.

GÖZLER, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları 2000.

GÖZLER, Kemal, “Vatandaşlık ve Milletvekilliği”, *Liberal Düşünce*, 1999.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref, *Anayasa Hukuku*, Ankara, Turhan Kitabevi, 1998.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref, TAN, Turgut, *İdare Hukuku: Genel Esaslar*, C.1, Ankara, Turhan Kitabevi, 1998.

GÜNAL, Erdoğan, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005.

GÜNDAY, Metin, *İdare Hukuku*, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2003.

GÜNEŞ, Turan, *Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri*, Ankara, Ankara. Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1965.

İBA, Şeref, *Anayasa ve Siyasal Kurumlar*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2006.

İZGİ, Ömer, GÖREN, Zafer, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu*, Ankara, TBMM Basımevi, 2002.

KABOĞLU, İbrahim Ö., *Özgürlükler Hukuku*, İstanbul, Afa Yayınları, 1999 .

KAPANI, Münci, “Demokratik Teori Alanında Bazı Yeni Görüş ve Tartışmalar”, Prof. Bülent Nuri ESEN’e Armağan, Ankara, AÜHF Yayınları, 1977.

- KAPANİ, Münci, *İnsan Haklarının Uluslar arası Boyutları*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1988.
- KAPANİ, Münci, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara, Yetkin Yayınları, 1993.
- KARAMUSTAFAOĞLU, Tunçer, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara, AUHF Yayınları, 1970.
- KARPAT, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, Afa Yayınları, 1996.
- KOÇAK, Mustafa, “Seçim Sistemleri ve Demokrasi Karşılaştırmalı Analiz: İHAM ve AB Ölçütleri”, *Anayasa Yargısı*, C:XXIII, (2006).
- KUBALI, Hüseyin Nail, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Siyasi Rejimler*, İstanbul, İUHF Yayınları, 1964.
- KUBALI, Hüseyin Nail, *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1971.
- KUZU, Burhan, *Anayasa Hukukumuzda Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisi ve Güçlendirilmesi Eğilimi*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1987.
- KUZU, Burhan, *1982 Anayasasının Temel Nitelikleri Ve Getirdiği Yenilikler*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1990.
- KUZU, Burhan, “Bugünkü Seçim Sistemimiz ve Bazı Öneriler”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, 1999.
- Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, çeviren Fehmi Baldaş, Seç Yayın Dağıtım, İstanbul, 2004.
- MUMCU, Ahmet, *İnsan Hakları Ve Kamu Özgürlükleri*, Savaş Yayınları, Ankara, 1992.
- NOMER, Ergin , *Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997.
- ONAR, Erdal, “1982 Anayasasında Milletvekilliğinin Düşmesi” , *Anayasa Yargısı*, Ankara, 1997.
- ONAR, Sıddık Sami, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, İstanbul, Hak Kitabevi Yayınları, 1966.
- ÖDEN, Merih, *Seçmenlerin Kişi Tercih Açısından Seçim Sistemleri*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003.

- ÖDEN, Merih, *Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003.
- ÖDEN, Merih, *Türk Anayasa Hukukunda Siyasi Partilerin Anayasaya Aykırı Eylemleri Nedeniyle Kapatılmaları*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003.
- ÖZAY, İl Han, *Gün Işığında Yönetim*, İstanbul, Everest Yayınları, 2002.
- ÖZBUDUN, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2004.
- ÖZTÜRK, Bahri, *Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2006.
- PAZARCI, Hüseyin, *Milletlerarası Hukuk*, Ankara, Turhan Kitabevi, 1998.
- PHILIPS, Anne, *Demokrasinin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, 1995.
- POWEL, Bingham, *Çağdaş Demokrasiler* (Çev. Mehmet Turhan), Ankara, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasî İlimler Türk Derneği Yayınları, 1990.
- SAĞLAM, Fazıl, *Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, İstanbul, Beta Yayınları, 1999.
- SAĞLAM, Fazıl, *Siyasal Parti Özgürlüğü*, İnsan Hakları, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- SAĞLAM, Fazıl, *Temel Hakların Sınırlanması ve Özünü*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.
- SABUNCU, Yavuz, *Anayasaya Giriş*, Ankara, İmaj Yayıncılık, 1997.
- SABUNCU, Yavuz, "Temel Hakların Anayasal Konumu", İnsan Hakları Yıllığı.
- SARTORİ, Giovanni, *Demokrasi Kuramı* (Çev. Deniz Baykal), Ankara, Siyasal İlimler Türk Derneği Yayınları, t.y.
- SAVCI, Bahri, *İnsan Hakları (Kanunilik Yolu İle Korunması)*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1953.
- SAVCI, Bahri, "Seçmenlik Şartları Bakımından Seçim Rejimi", *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, C.II, sayı:3-4 (1947).

- SEZER, Abdullah, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve İlgili Mevzuat, 1. Bası*, İstanbul, Beta Yayınları, 2004.
- SOYSAL, Mümtaz, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1987.
- SOYSAL, Mümtaz, *Anayasaya Giriş*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969.
- SUR, Melda, *Uluslar arası Hukukun Esasları*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 2000.
- TANÖR, Bülent, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, İstanbul, BDS Yayınları, 1994 .
- TANÖR, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997.
- TANÖR, Bülent, YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001 .
- TEZİÇ, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Ankara, Beta Yayınları, 2004.
- TEZİÇ, Erdoğan, *Seçim Sistemleri*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1967.
- TİKVEŞ, Özkan, *Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1982.
- TOROSLU, Nevzat, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara, Savaş Yayınevi, 2006.
- TOSUN, Öztekin, Yürütme Organının Koyduğu Kaidelere Aykırılıkların Cezalandırılması, *İÜHFM*, C.28, 1962.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, İstanbul, Araştırm, Eğitim ve Ekin Yayınları, 1982.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı*, Ankara, Siyasî İlimler Türk Derneği, 1977.
- TUNCAY, Suavi, *Parti içi Demokrasi*, Gündoğan Yay, Ankara, 2000.
- TUNCER, Erol, *Osmanlıdan Günümüze Seçimler*, Tesav Yay., Ankara, 2003.

TÜRK, Hikmet Sami, “Bir Anayasa Taslağına Karşı Oy Yazısı”, *AUHFD*, C. 42, (1991).

TÜRK, Hikmet Sami, “Demokratik Rejimlerde Seçim Kanunları ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Kanunu Önerisi”, *AUHFD*, 1995.

TÜRK, Hikmet Sami, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, *Anayasa Yargısı*, C:XXIII, (2006)

TÜRK, Hikmet Sami, Türkiye için Nasıl Bir Seçim Sistemi, Ankara, TESAV Yayınları, 1995.

TÜZEL, Sadık, *Anayasa Hukuku*, İzmir, Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Yayınları, 1969.

USIA, *Demokrasi Nedir* ; çev: KÖKER, Levent, Türk Demokrasi Vakfı Yayını, Ankara, 1992.

UYGUN, Oktay, *1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Temel Rejimi*, İstanbul, Kazancı Yayınları, 1992.

UZELTÜRK, Sultan Tahmazoğlu, “Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. XXIII, 2006.

ÜNAL, Şeref, *Temel Hak Ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Ankara, Yetkin Yayınları, 1997.

ÜNLÜ, Ahmet Hamdi - ERBİL, Hasan, *Seçim Mevzuatı ve Yüksek Seçim Kurulu Kararları*, HD Yayıncılık, Ankara, 2007.

YEŞİL Ahmet, “Osmanlı’da Siyasi Temsil ve Alan Meclisi”, *Türkiye Günlüğü*, Mart-Nisan 2000.

YILMAZ, Zekeriya, *Seçim Hukukunda Seçme ve Seçilme Ehliyeti*, Ankara, Seçkin, 1999.

YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, *Seçme ve Seçilme Hakkı, İnsan Hakları*, YKY, İstanbul, 2000 .

YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, “Türk Anayasasının Avrupa Anayasasına Uyum Sorunu”, *Anayasa Yargısı*, 2007

ZABUNOĞLU, Yahya Kazım, *Kamu Hukukuna Giriş*, Ankara, AUHF Yayınları, 1973.

DiğER KAYNAKLAR

Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi (Çeşitli Sayılar)

Resmi Gazete (Çeşitli Sayılar)

<http://www.anayasa.gov.tr>,

<http://www.tbmm.gov.tr>

<http://www.tdk.gov.tr>

<http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr>

